

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ & ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΠΜΣ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ

Κατεύθυνση : Κοινωνική και Πολιτική Θεωρία

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ

Antonio Negri & Michael Hardt

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια : Γεωργοπούλου, Π.

Μέλη Επιτροπής : Χρύσης, Α.

Τσίρος, Ν.

ΚΑΡΟΥΣΑΚΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

A.M. : 3311M008

Αθήνα, 2014

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ
ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

στη Στεφανία..

*«Αφήστε σας παρακαλώ το μέλλον
να συνεχίσει να κοιμάται, όπως οφείλει.
Γιατί αν κάποιος το ξυπνήσει πριν την ώρα του,
τότε θα αποκοιμηθεί το παρόν του».*

Franz Kafka

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

Περιεχόμενα

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	6
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	7
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ	11
<i>Η ΜΕΤΑΒΑΣΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΝΕΩΤΕΡΙΚΟΤΗΤΑ ΣΤΗΝ ΜΕΤΑΝΕΩΤΕΡΙΚΟΤΗΤΑ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟΥΣ HARDT & NEGRI</i>	11
1.1. Η βιταλιστική φιλοσοφία στη σκέψη του Antonio Negri.....	11
1.2. Οι επαναστατικές δυνάμεις του πλήθους και η ανάδυση της νεωτερικής κυριαρχίας 15	
1.3. Η ηγεμονία της άυλης εργασίας	21
1.3.1. Εννοιολόγηση της ηγεμονίας	21
1.3.2. Η ανάδυση της άυλης εργασίας.....	24
1.3.3. Όψεις της άυλης εργασίας	26
1.3.4. Το κοινό ως τόπος της υπεραξίας.....	30
1.3.5. Από τον εργατισμό/operaismo στην Αυτονομία	33
1.3.6. Κριτική στην άυλη εργασία.....	36
1.4. Η μεταμοντέρνα εποχή.....	38
1.5. Η συνάρθρωση της βιοεξουσίας με την παγκόσμια κατάσταση πολέμου.....	42
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ	45
<i>ΟΙ ΟΨΕΙΣ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ</i>	45
2.1. Νεωτερικό και μετανεωτερικό έθνος – κράτος	45
2.1.1. Η έννοια του λαού ως όψη της νεωτερικής κυριαρχίας	45
2.1.2. Το έθνος κράτος στην εποχή της μετανεωτερικότητας	49
2.2. Η συγκρότηση της Αυτοκρατορίας	52
2.3. Το πλήθος ως το αντεστραμμένο είδωλο της Αυτοκρατορίας	60
2.4. Η κοινή φύση του πλήθους.....	66
2.4.1. Η συγκρότηση του κοινού	66
2.4.2. Ο κοινός πλούτος.....	69

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

2.5.	Η δημοκρατία των κοινών.....	70
2.5.1.	Το μετανεωτερικό πολιτικό υποκείμενο.....	70
2.6.	Η βιοπολιτική παραγωγή του πλήθους.....	75
2.7.	Εμπειρική διάσταση του πλήθους	77
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ.....		84
<i>ΤΑ ΟΡΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ LACLAU & MOUFFE</i>		<i>84</i>
ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....		93
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ		98
ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ		98
ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ		98

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά την επιβλέπουσα καθηγήτρια μου κα. Παναγιώτα Γεωργοπούλου, η οποία με τις κριτικές παρατηρήσεις και τη στήριξη της με βοήθησε να ολοκληρώσω τη διπλωματική μου εργασία. Η καθοδήγηση και οι συμβουλές της κατά τη διάρκεια της εκπόνησης της διπλωματικής μου εργασίας, έπαιξαν καθοριστικό ρόλο για την εμβάθυνση μου στο θέμα το οποίο επέλεξα να πραγματευτώ. Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω τα μέλη της επιτροπής κ. Αλέξανδρο Χρύση και κ. Νικόλαο Τσίρο για τις πολύτιμες επισημάνσεις τους οι οποίες με ώθησαν ν' αναζητήσω τις προοπτικές της παρούσας μελέτης. Ακόμη, θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένεια μου για τη συνεισφορά της καθ' όλη τη διάρκεια των σπουδών μου, τους φίλους μου για την εμπιστοσύνη και τη στήριξη τους, καθώς και τους συμφοιτητές μου για την ανταλλαγή σκέψεων και απόψεων. Τέλος θα ήθελα να ευχαριστήσω τη Στεφανία Γραικούση για την αγάπη, την υπομονή και την επιμονή της να με ζορίζει να συνεχίσω μέχρι το τέλος.

Κωνσταντίνος Καρουσάκης

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Για τους Michael Hardt και Antonio Negri, η έννοια του λαού, η οποία έχει απασχολήσει πολλούς μελετητές διαχρονικά, τελεί υπό αίρεση κλονιζόμενη από τις σύγχρονες μετανεωτερικές συνθήκες. Οι στοχαστές μέσα από μία μεταμαρξιστική προσέγγιση υποστηρίζουν ότι στη θέση του λαού έχουν αναδυθεί οι τάσεις ενός νέου πολιτικού υποκειμένου, του πλήθους, αποτελούμενου από ετερόκλητους κοινωνικούς δρώντες. Την περίοδο της νεωτερικότητας ο λαός ταυτιζόταν με τα όρια του έθνους – κράτους, γεγονός το οποίο συνεπάγεται ότι η εξουσία αποτελούσε ένα συμπαγή σχηματισμό. Οι νόμοι ήταν προκατασκευασμένοι και όριζαν a priori τι είναι νόμιμο και τι όχι στην προσπάθεια τους να επιβληθούν. Κατά τη μετάβαση στην εποχή της μετανεωτερικότητας, η νεωτερική κυριαρχία του έθνους – κράτους καθώς και οι νεωτερικοί ταυτοτικοί προσδιορισμοί διαρρήχθηκαν και σχετικοποιήθηκαν εξ αιτίας της παγκοσμιοποίησης των δικτύων της οικονομίας και του μετασχηματισμού του τρόπου παραγωγής. Η νεωτερική ταυτότητα του λαού υπέστη ισχυρή διάβρωση λόγω των ρήξεων της μεταμοντέρνας συνθήκης η οποία απονομιμοποίησε την κυριαρχία του

Έτσι, εφόσον, οι ενιαίες ταυτότητες ρευστοποιούνται προκύπτει το ερώτημα *πως συγκροτείται το πλήθος ως πολιτικό υποκείμενο πέρα από την έννοια του λαού; και ποια είναι η διαφορά μεταξύ της έννοιας του μετανεωτερικού πλήθους από τις νεωτερικές ταυτότητες της βιομηχανικής εργατικής τάξης και της μάζας; Επίσης, η νέα μορφή κυριαρχίας, για τους στοχαστές, συνιστά την ανάδυση της παγκόσμιας Αυτοκρατορίας η οποία γεννά το ερώτημα ποια είναι η δομή που εμφανίζει η σύγχρονη Αυτοκρατορία; Και αν το πλήθος συνιστά το μετανεωτερικό πολιτικό υποκείμενο ποια η σχέση μεταξύ της Αυτοκρατορίας και του νέου επαναστατικού υποκειμένου του πλήθους; Τέλος, σε τι διαφοροποιείται η απόλυτη δημοκρατία του πλήθους από τη μοντέρνα δημοκρατία και ποια είναι ακριβώς τα δυνητικά πεδία στα οποία είναι δυνατό να συγκροτηθεί;*

Ο σκοπός της παρούσας μελέτης είναι να διερευνηθεί η νέα συγκρότηση των συλλογικών και ατομικών υποκειμένων στα πλαίσια των μεγάλων κοινωνικών μετασχηματισμών που εμφανίζονται στην μετανεωτερική συνθήκη. Η έρευνα θα

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

εστιάσει στις θεωρητικές έννοιες του μετανεωτερικού πλήθους και της βιοπολιτικής παραγωγής του «κοινού» στη σκέψη των Hardt και Negri, καθώς και στην παράλληλη κριτική αποτίμησή τους.

Στο πρώτο κεφάλαιο της παρούσας μελέτης, θα παρουσιασθεί το ιστορικό πλαίσιο της ρηξιγενούς μετάβασης από τη νεωτερικότητα στη μετανεωτερικότητα όπως αυτή διαφαίνεται στο κοινό συγγραφικό έργο των Hardt & Negri. Επιπροσθέτως, θα ερευνηθούν υπό το πρίσμα της φιλοσοφικής αντίληψης του Negri για την οντολογία της διαφοράς, οι κεντρικές κατηγορίες της σκέψης του για τη σύγχρονη κοινωνική πραγματικότητα. Στη συνέχεια, θα εξεταστεί ο τρόπος θέασης των συγγραφέων σχετικά με τις επαναστατικές δυνάμεις του πλήθους κατά την πρώιμη νεωτερικότητα.

Ακόμη, θα τεθεί το σύγχρονο ερώτημα *τι είναι άυλη εργασία* το οποίο θα επιχειρηθεί ν' απαντηθεί μέσα από την εννοιολόγηση της αλλά και μέσα από την παρουσίαση των μορφών σύνθεσης της. Σκοπός του εν λόγω ερωτήματος είναι η ανάδειξη της αλλαγής του τρόπου παραγωγής ο οποίος πλέον συμβαίνει μέσα από συνεργατικά και επικοινωνιακά δίκτυα που συγκροτούν οι ίδιοι οι εργάτες. Οι σύγχρονοι εργάτες δεν παράγουν κατά κύριο λόγο υλικά αγαθά εντός του εργοστασίου, αλλά εκτείνονται σε όλους τους κοινωνικούς χώρους παράγοντας από κοινού την κοινωνική ζωή. Η ανάδυση νέων επαγγελμάτων που αφορούν τη διαχείριση των συναισθημάτων αλλά και η πληροφορικοποίηση της παραγωγής μέσω δικτύων δημιουργούν τα νέα πεδία ανάπτυξης του πλήθους ως βιοπολιτικού ενορχηστρωτή της ζωής. Επίσης, θα παρουσιασθεί το πέρασμα στη μεταμοντέρνα εποχή το οποίο σηματοδοτεί τη ρευστοποίηση των νεωτερικών διαχωρισμών, την αποδόμηση των συμπαγών ταυτοτήτων, ενώ παράλληλα θα γίνει αναφορά στη συνάρθρωση της βιοεξουσίας και του πολέμου η οποία ασκείται σε πλανητικό επίπεδο διαβρώνοντας τις νεωτερικές μορφές κυριαρχίας.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, θ' αναλυθούν οι συνθήκες ανάπτυξης του νεωτερικού αλλά και του μετανεωτερικού έθνους – κράτους με σκοπό να συγκρίνουμε τον τρόπο με τον οποίο επιβάλλεται η κυριαρχία σε κάθε περίοδο και ποια είναι τα εκάστοτε πολιτικά πεδία δράσης των υποκειμένων. Το νεωτερικό έθνος – κράτος κατείχε το κρατικό μονοπώλιο της βίας και επιβάλλονταν μέσα από μία συνεκτική εξουσία που

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

ρύθμιζε το νεωτερικό άτομο μέσα από συμπαγείς ιεραρχικούς θεσμούς όπως το σχολείο, η φυλακή κ.τ.λ. Αντιθέτως, το μετανεωτερικό έθνος – κράτος αποτελεί μία ρευστή οντότητα που λειτουργεί πάντοτε με βάση τις συνάψεις των δικτύων της αυτοκρατορικής κυριαρχίας.

Κατά τις μετανεωτερικές συνθήκες έχουν απελευθερωθεί ροές τεχνολογίας, ανθρώπων, υλικών και άυλων αγαθών σε παγκόσμιο επίπεδο και τα έθνη – κράτη αδυνατούν να επιβληθούν και να ρυθμίσουν αυτές ροές. Όμως, το γεγονός ότι αποδυναμώνονται τα έθνη – κράτη δε σηματοδοτεί και την πλήρη εξάλειψή τους, αλλά την υπαγωγή τους στην αυτοκρατορική εξουσία ως ιδιαίτερος κόμβος στο δίκτυο της. Παράλληλα με το μετασχηματισμό του έθνους – κράτους μεταλλάσσεται και το πολιτικό υποκείμενο δράσης. Στο νεωτερικό έθνος – κράτος το πολιτικό υποκείμενο ήταν ο λαός ο οποίος δρούσε μέσα από διαμεσολαβητικούς μηχανισμούς και από κάθετες μορφές αντίστασης. Στη μεταμοντέρνα εποχή, το πλήθος μέσα από τις οριζόντιες ροές επικοινωνίας και συνεργασίας των μοναδικοτήτων σε παγκόσμιο επίπεδο σχετικοποιεί την εθνική ταυτότητα και επεκτείνεται μέσα από τα παγκόσμια δίκτυα παραγωγής.

Έτσι, με βάση αυτά τα δεδομένα θα εστιάσουμε την προσοχή μας στην έννοια του πλήθους έναντι της έννοιας του λαού. Θα εξεταστούν τα ερωτήματα *τι είναι πλήθος και ποιος ο ρόλος των εθνών – κρατών την εποχή της νεοφιλελεύθερης αυτοκρατορίας*, ενώ παράλληλα θα μελετηθεί η έννοια της μοντέρνας και της μεταμοντέρνας δημοκρατίας ως αντίστοιχες εκφάνσεις του πολιτικού υποκειμένου του λαού και του πλήθους. Η κοινή μελέτη της Αυτοκρατορίας και του Πλήθους, υπό την οπτική των συγγραφέων, θ' αποτελέσει τη βασική αναφορά του παρόντος κεφαλαίου. Η Αυτοκρατορία υπερβαίνει τον ιμπεριαλισμό καθώς επεκτείνεται σε παγκόσμιο επίπεδο και δεν εντοπίζεται ένα συγκεκριμένο κέντρο στο εσωτερικό της, εν αντιθέσει με τα κέντρα εξουσίας που χαρακτήριζε τα ιμπεριαλιστικά έθνη – κράτη. Τα δίκτυα της Αυτοκρατορίας συναρθρώνουν τα έθνη – κράτη, τους διεθνείς οργανισμούς και τις πολυεθνικές καπιταλιστικές εταιρίες συγκροτώντας ανισομερείς σχέσεις συσσωρευμένης εξουσίας αλλά επ' ουδενί απόλυτης κυριαρχίας. Παράλληλα, το πλήθος συνιστά την αντί-αυτοκρατορία η οποία είναι ικανή μέσα από τις δημιουργικές του δυνάμεις να συγκροτήσει ένα αυτόνομο παγκόσμιο δίκτυο.

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

Συνεχίζοντας, θ' αναλυθούν οι δράσεις των σύγχρονων κοινωνικών κινήματων και των αυτόνομων εγχειρημάτων με βάση την έννοια του πλήθους των Hardt και Negri. Τα κινήματα κατά της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης στις αρχές του 21^{ου} αιώνα καθώς και η εμφάνιση αυτόνομων εγχειρημάτων κατά τη νεοφιλελεύθερη κρίση του 2008 ανέδειξαν μία νέα διακλάδωση της αυτοκρατορικής εξουσίας. Ταυτοχρόνως ώθησαν στην παραγωγή νέων όψεων των πληθυντικών δικτύων τα οποία παρήγαγαν νέα αντιεραρχικά κινήματα και νέα πολιτικά συναισθήματα που φωτίζουν τις τάσεις του δικτυακού πλήθους.

Τέλος, στο τρίτο κεφάλαιο, κρίθηκε αναγκαία η προβολή της κριτικής θεώρησης των Laclau & Mouffe στην έννοια του πλήθους. Οι συγκεκριμένοι στοχαστές είναι βασικοί επικριτές των θεωρητικών του πλήθους εντός του μεταμαρξιστικού χώρου. Προτείνουν εναλλακτικά μία συνεκτική θεωρία περί ηγεμονίας και υπεράσπισης της έννοιας του λαού διαφυλάσσοντας την πολιτική διαμεσολάβηση ως απόρροια του ριζικού ανταγωνισμού της κοινωνικής πραγματικότητας. Μέσα από το παρόν κεφάλαιο θα επιχειρηθούν να δοθούν απαντήσεις σε ερωτήματα όπως *πως αντιλαμβάνονται τη συγκρότηση της κοινωνικής πραγματικότητας οι Hardt και Negri σε αντιδιαστολή με τους Laclau και Mouffe*, καθώς και *ποια είναι η διαφορά της έννοιας του λαού ως ηγεμονικής ταυτότητας στη σκέψη των Laclau και Mouffe και στο μετανεωτερικό πλήθος*.

Αυτές είναι οι βασικές θεματικές και οι κεντρικές ερωτηματοθεσίες με τις οποίες θα ασχοληθεί η παρούσα έρευνα, με σκοπό να κατανοήσει την οπτική των Hardt και Negri για τη σύγχρονη κοινωνική πραγματικότητα και για τις ριζικά νέες επαναστατικές δυνάμεις που αναδύονται στην εποχή της μετανεωτερικότητας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Η ΜΕΤΑΒΑΣΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΝΕΩΤΕΡΙΚΟΤΗΤΑ ΣΤΗΝ ΜΕΤΑΝΕΩΤΕΡΙΚΟΤΗΤΑ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟΥΣ HARDT & NEGRI

Στο παρόν κεφάλαιο θα εξεταστούν οι μετασχηματισμοί που συντελέστηκαν στην πολιτική, την κοινωνική και την οικονομική σφαίρα κατά τη ρήξη μεταξύ του νεωτερικού και του μετανεωτερικού παραδείγματος, σύμφωνα με τους Hardt και Negri, έτσι ώστε να κατανοήσουμε τις νέες συνθήκες που αναδύονται στα πλαίσια της παγκοσμιοποίησης. Με σκοπό να διεισδύσουμε στον ανωτέρω στοχασμό θα εξετάσουμε τις κεντρικές κατηγορίες της σκέψης του Antonio Negri, οι οποίες βασίζονται στη βιταλιστική φιλοσοφία, έτσι ώστε να προσδιορισθεί ευκρινέστερα ο τρόπος με τον οποίο κατανοείται η παγκόσμια τάξη πραγμάτων από τους στοχαστές. Παράλληλα, θα αναλυθούν οι όψεις και οι αντιθέσεις της μοντέρνας σε σύγκριση με τη μεταμοντέρνα εποχή. Ο μετασχηματισμός της αντίληψης του πολέμου, της εργασίας και της βιοεξουσίας συνθέτουν την τάση της μεταμοντέρνας Αυτοκρατορίας και τις νέες δυνάμεις που αναδύονται μέσα σε αυτή.

1.1. Η βιταλιστική φιλοσοφία στη σκέψη του Antonio Negri

Η φιλοσοφία της ζωής ή βιταλισμός έχει απασχολήσει πολλούς κοινωνικούς επιστήμονες τα τελευταία χρόνια. Ο Antonio Negri είναι ένας βιταλιστής φιλόσοφος και υποστηρίζει έναν αναδιαρθρωμένο, αντιεγελιανό μαρξισμό, αντικαθιστώντας την έννοια της εργασίας με τη ζωή ως κεντρική ιδέα του στοχασμού του. Αυτό σημαίνει ότι αντιλαμβάνεται την εργασία ακριβώς όπως τη ζωή, καθώς για τον ίδιο τόσο η εργασία όσο και η ζωή έχουν σχεδιαστεί ώστε να βρίσκονται σε διαρκή «ροή».

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

Οι έννοιες της βιοεξουσίας και της βιοπολιτικής, όπως τις εισήγαγε ο Michel Foucault κατά το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα, ενέπνευσαν το Negri για τη διατύπωση μίας θεωρίας που ονομάστηκε νεο-βιταλισμός, προκειμένου να κατανοήσει βαθύτερα το σύγχρονο καπιταλισμό. Συγκριμένα, ο Foucault εισάγει την έννοια της «κυβερνησιμότητας» στη θεωρία του για την κυριαρχία και υποστηρίζει ότι η σύγχρονη εξουσία επιβάλλεται μέσα από τη διαχείριση της ίδιας της ζωής. Για το φιλόσοφο, οι έννοιες της βιοεξουσίας και της βιοπολιτικής περιγράφουν τους μετασχηματισμούς των μορφών ζωής οι οποίες στο παρελθόν περιορίζονταν στα πλαίσια του οίκου αλλά στη συνέχεια, διευρύνονται στα όρια της πόλης ταυτιζόμενες με τον πληθυσμό της, αποκαλύπτοντας τις νέες σχέσεις εξουσίας (Olma & Koukouzelis 2007).

Τη σκέψη του Negri για τη διατύπωση της θεωρίας του σύγχρονου βιταλισμού επηρέασαν έντονα και οι θεωρήσεις των Gilles Deleuze και Felix Guattari. Ο Deleuze, ως ένας άλλος φιλόσοφος της ζωής, έχει επηρεασθεί με τη σειρά του από τους Baruch Spinoza, Friedrich Nietzsche και Henri Bergson, οι οποίοι εστίασαν ιδιαίτερα στην έννοια του βιταλισμού. Ειδικότερα, ο Spinoza ήταν ένας μονιστής φιλόσοφος ο οποίος υποστήριξε ότι η φύση με την οποία εξομοιώνεται το ανθρώπινο υποκείμενο, ταυτίζεται με το Θεό (Lash 2005). Για τον ίδιο, η εμμένεια δεν είναι εμμένεια μιας ουσίας, αλλά η ουσία και οι τρόποι των όντων εμπεριέχονται στην ίδια την εμμένεια (Deleuze 1997). Η απόλυτη εμμένεια δηλαδή δεν έχει κάποια συγκεκριμένη ουσία και δεν ταυτίζεται με μία οντότητα αλλά είναι η ίδια η κίνηση της ζωής, στα πεδία της οποίας παράγονται οι ουσίες και τα όντα. Ο Bergson από την άλλη, αναφέρει ότι όλα τα πράγματα –συμπεριλαμβανομένων των ανόργανων πραγμάτων– όχι μόνο αυτοοργανώνονται, αλλά περιέχουν μνήμη, δηλαδή είναι ενεργήματα μίας άμεσης και βιωμένης γνώσης (Deleuze 2010: 27). Γι' αυτό το λόγο, η μνήμη για το φιλόσοφο ενυπάρχει σε όλες τις μορφές της ζωής. Η θέση του Nietzsche είναι ότι όλες οι οντότητες έχουν θέληση για δύναμη και εξουσία σε τέτοιο βαθμό ώστε να είναι δυνατό ν' αυτοοργανώνονται. Ως μονιστής φιλόσοφος, υποστηρίζει ότι δεν υπάρχει άλλη ύπαρξη εκτός από τα ίδια τα όντα, τα οποία δεν είναι στατικά αλλά μεταλλάσσονται συνεχώς (Lash 2005). Ακόμη, αναγνωρίζει ότι ο εξουσιαζόμενος συνιστά ένα συνεκτικό ον, άποψη την οποία επεκτείνει ο Negri, υιοθετώντας την φουκωϊκή ανάγνωση της εξουσίας, καθώς υποστηρίζει ότι η

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

βιοεξουσία ενσωματώνει τη βιοπολιτική, δηλαδή, η εξουσία καθίσταται εμμενής στα κοινωνικά πεδία και διαχέεται στους νόες και τα σώματα των κοινωνικών υποκειμένων (Olma & Koukouzelis 2007).

Έτσι, ο Deleuze επισημαίνει ότι η απόλυτη εμμένεια συνίσταται από μόνη της και δεν είναι μία υπόσταση μέσα σε μία άλλη, ούτε εξαρτάται από ένα αντικείμενο, ούτε ανήκει σ' ένα άτομο. Αναφέρει ακόμη ότι δε σχετίζεται με κάποιο ον ως ένα ανώτερο σύνολο από όλα τα όντα, αλλά είναι ένα γίγνεσθαι σύνθεσης των διαφορών των όντων (Deleuze 1997). Για τους Deleuze και Guattari, η ζωή είναι μία διάχυτη διαδικασία που συμβαίνει ανάμεσα σε δύο απειροελάχιστα διαστήματα που τα καθιστά διαφορετικά. Αυτά τα διαστήματα αποτελούν το πεδίο ανάδυσης πολλαπλών δυνατοτήτων, οι οποίες θεμελιώνουν την εμμενή οργάνωση της ζωής (Olma & Koukouzelis 2007). Η κατηγορία της ζωής για τους Deleuze και Guattari, εκλαμβάνεται ως «επιθυμία» που μετασχηματίζεται σε μια αδιάκοπη αποεδαφικοποίηση. Όπως περιγράφουν στο κοινό συγγραφικό τους έργο *Αντι-Οιδίπους*, η επιθυμία αντιτίθεται και αποδομεί τις κυρίαρχες κοινωνικές δομές, οι οποίες αφορούν τόσο το θεσμό της οικογένειας όσο και τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής. Οι επιθυμητικές ροές και κινήσεις της ζωής συγκρούονται με τις δομές της παράδοσης και του αγαθού και απελευθερώνουν τις δημιουργικές δυνάμεις των υποκειμένων. Με βάση τις παραπάνω θεωρήσεις διαπιστώνεται ότι για το Negri, όπως και για το Deleuze, η πολιτική είναι βιταλιστική δηλαδή είναι μία πολιτική της κίνησης, της απόδρασης, της απελευθέρωσης και της αποεδαφικοποίησης (Lash 2005).

Η σημερινή εποχή χαρακτηρίζεται ως μία παγκόσμια κοινωνία της πληροφορίας μέσα στην οποία τα υλικά αγαθά και η βιομηχανική παραγωγή έχουν παραχωρήσει τη θέση τους στην πληροφορία, στις επικοινωνίες και στα μέσα διαντίδρασης. Αυτά τα νέα μέσα μαζικής επικοινωνίας και ενημέρωσης, προϋποθέτουν μία μη-γραμμικότητα και δημιουργούν νέα πεδία ανοιχτών συστημάτων, τα οποία συνιστούν και την ουσία του βιταλισμού (Lash 2005). Ως ανοιχτό σύστημα ορίζεται ένα φαινόμενο ή μία κατάσταση ή ένα αντικείμενο το οποίο ενέχει ποικίλα συστατικά στοιχεία που αλληλεπιδρούν μεταξύ τους και λειτουργούν ως ένα οργανωμένο όλον (Γεωργοπούλου 2010: 77). Αναφορικά με τη μη-γραμμικότητα, θα πρέπει να τονισθεί ότι αντιτίθενται στη νευτώνεια αντίληψη για έναν «εξιδανικευμένο ευσταθή κόσμο που υπακούει σε μία αιτιώδη σταθερή τάξη»

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

(Γεωργοπούλου 2010: 80). Η αιτιοκρατία σύμφωνα με αυτή την αντίληψη, οφείλεται στην αναπόφευκτη σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ αιτίου – αιτιατού και στη γραμμική ή καθορισμένη διαδοχή ανάμεσα τους. Αυτό σημαίνει ότι η σχέση παρελθόντος και μέλλοντος είναι άμεσα συνυφασμένη και έχει προδιαγεγραμμένη πορεία. Παρ' όλα αυτά, μέσα στη φύση αναπτύσσονται πολλαπλές δυναμικές, οι οποίες συνθέτουν ένα πολύπλοκο περιβάλλον με απρόβλεπτη δομή. Έτσι, η νευτώνεια λογική καταρρίπτεται μέσα στις ποικίλες δυνατότητες του περιβάλλοντος που δεν υπακούν στην απλοϊκή σχέση μεταξύ αιτίας και αποτελέσματος

Επομένως, ο βιταλισμός γίνεται κατανοητός σε αντιδιαστολή με τη νευτώνεια αιτιοκρατία που αντιλαμβάνεται την αιτιώδη συνάφεια ως προερχόμενη έξωθεν των όντων και των συστημάτων. Έτσι η αιτία υπό αυτή την έννοια η νευτώνεια αιτιοκρατία μπορεί να είναι μονοκατευθυντική, δηλαδή γραμμική. Η ζωτικότητα όμως, σε αντίθεση με τη μηχανιστική προσέγγιση είναι μη γραμμική και δεν προϋποθέτει την εξωτερική κίνηση των πραγμάτων, αλλά είναι μία αυτορυθμιζόμενη δύναμη.

Ο βιταλισμός έχει τρεις κεντρικές διαστάσεις. Η πρώτη είναι η κίνηση ή ροή, γεγονός το οποίο συνεπάγεται ότι η μεταφυσική μετασχηματίζεται σε αποεδαφικοποίηση της απελευθέρωσης. Αυτή η πρώτη διάσταση, αντιστοιχεί στην παγκοσμιοποίηση. Η δεύτερη διάσταση, είναι η μη-γραμμικότητα ή αυτο-οργάνωση, που αντιστοιχεί στις σύγχρονες διαδικασίες της πληροφορικοποίησης. Η τρίτη διάσταση, αφορά την ζωτικότητα η οποία συλλαμβάνεται ως συστατικός μονισμός (Lash 2005).

Ο βιταλισμός δεν εμπίπτει στην κοινωνιολογική οπτική ούτε του θετικισμού, ούτε της φαινομενολογίας. Οι μηχανιστικές υποθέσεις του θετικισμού προϋποθέτουν το δυϊσμό υποκειμένου-αντικειμένου, από τον οποίο η κοινωνιολογική παρατήρηση μπορεί να εκτιμήσει αντικειμενικά την προβολή των κοινωνικών δομών. Από την άλλη, η φαινομενολογία αντιλαμβανόμενη περισσότερο ανθρωποκεντρικά τα ζητήματα κοινωνικής πρακτικής, αποφεύγει την αναζήτηση απαντήσεων σχετικά με την αιτιότητα. Για τη φιλοσοφία της ζωής δεν υπάρχει μια ουσιώδης διαφορά ανάμεσα στα ανθρώπινα και μη ανθρώπινα όντα. Η μόνη διαφορά έγκειται στο βαθμό δυναμικής της αυτο-οργάνωσης.

Σύμφωνα με τον Manuel Castells, αν η ροή του βιταλισμού ανοίγει ένα παράθυρο στην παγκοσμιοποίηση και η μη-γραμμικότητα ένα παράθυρο στην πληροφορικοποίηση, τότε ο εν λόγω μονισμός αντιστοιχεί στην παγκόσμια κοινωνία των δικτύων. Ο παλιός δυϊσμός των παραδοσιακών θεσμών μετατοπίζεται στη μονιστική θεωρία της δικτύωσης, στην οποία οι συνδέσεις εκτείνονται στον πολλαπλό χρόνο και χώρο του πλανήτη. Η σύγχρονη κοινωνιολογία, επομένως, γίνεται ολοένα και πιο βιταλιστική (Lash 2005).

Εν κατακλείδι, η ζωτικότητα έχει κεντρίσει το ενδιαφέρον της σύγχρονης κοινωνικής και πολιτικής θεωρίας, καθώς είναι εξαιρετικά σημαντική για την παγκοσμιοποίηση, την πληροφορικοποίηση και τα δίκτυα. Έτσι, αν η εποχή της πληροφορικοποίησης χαρακτηρίζεται από μία απεδαφικοποιημένη παραγωγή πολιτιστικών προϊόντων, τότε η ίδια η παραγωγή της διαφοράς μπορεί να χαρακτηριστεί ως απεδαφικοποιημένη. Ο βασικός πυρήνας της πληροφορικοποίησης δεν αφορά τόσο την ταξική πάλη, όσο αυτό που οι Deleuze και Guattari ονομάζουν «απελευθέρωση», το οποίο με πολιτικούς όρους του Negri ορίζεται ως η απόδραση από το εργοστάσιο.

1.2. Οι επαναστατικές δυνάμεις του πλήθους και η ανάδυση της νεωτερικής κυριαρχίας

Στην σκέψη των Hardt και Negri επικρατεί, κατ' αρχήν, η ιδέα της μετάβασης και της ρήξης με το νεωτερικό μοντέλο συγκρότησης μορφών ζωής. Αυτό συνιστά το μετασχηματισμό της συγκρότησης της υποκειμενικότητας, την αλλαγή του τρόπου παραγωγής και του προτύπου του τρόπου ζωής από τα μέσα του 20^{ου} αιώνα και έπειτα. Οι στοχαστές εντοπίζουν θεμελιώδεις ασυνέχειες κατά το πέρασμα από τη μοντέρνα στη μεταμοντέρνα περίοδο. Κατά τη μοντέρνα εποχή οι ταυτότητες αναδύθηκαν μέσα από ένα ισχυρό ανταγωνισμό. Από τη μία πλευρά, διαφαίνονται ήδη από τον 13^ο αιώνα οι τάσεις θέασης του κόσμου ως εμμενούς πεδίου οργάνωσης της ζωής και κατ' επέκταση, όλων των χώρων του στοχασμού και της δημιουργικότητας. Συγκεκριμένα, οι άνθρωποι άρχισαν να πιστεύουν και να εκτιμούν

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

τις δυνάμεις αυτού του κόσμου, αναπτύσσοντας κατ' αυτό τον τρόπο την ανάγκη για επιστημονική διερεύνηση και εμπειρική επαλήθευση των θεωριών. Αναπτύσσεται, επίσης, η τοποθέτηση της ανθρώπινης δημιουργικότητας στο κέντρο της πολιτικής και της ιστορίας, προωθώντας έτσι τη δημοκρατική επίλυση των ζητημάτων μιας κοινωνίας.

Από την άλλη πλευρά, ως αντίδραση στη νέα κοσμοθεώρηση εμφανίστηκε και μία νέα θεμελίωση της υπερβατικής εξουσίας σε νεωτερικά πλαίσια, που επηρέασε το φιλοσοφικό και πολιτικό στοχασμό. Στη νέα αυτή θεμελίωση, το θεοκρατικό σύστημα του παλαιού φεουδαρχικού καθεστώτος αντικαθίσταται από την απόλυτη εξουσία του νεωτερικού κράτους. Η νεωτερική εξουσία συγκρότησε νέα πεδία επιβολής μέσα από τη δημιουργία νέων κοινωνικών θεσμών (π.χ. το σχολείο, το εργοστάσιο, η φυλακή, η πυρηνική οικογένεια), με σκοπό να κατασκευάσει συμπαγείς ταυτότητες οι οποίες θα καταστρατηγούσαν τις πολλαπλές δημιουργικές ικανότητες των μοναδικοτήτων. Το νέο υπερβατικό μοντέλο διακυβέρνησης περιόρισε την εμμενή οργάνωση της συλλογικής ζωής, δηλαδή προσπάθησε να ελέγξει τις δυνατότητες απελευθέρωσης του πλήθους και «*ν' αποτρέψει την αυθόρμητη οργάνωση και την αυτόνομη έκφραση της δημιουργικότητας του*» (Hardt & Negri 2002: 112, 123).

Ο ανταγωνισμός μεταξύ των νεωτερικών ταυτοτήτων που επέβαλε η νέα υπερβατική εξουσία και της αυτόνομης έκφρασης των δημιουργικών ικανοτήτων του πλήθους, εκφράστηκε με μία σειρά από θρησκευτικούς και κοινωνικούς πολέμους. Η μάχη για την κυριαρχία του ενός από τα δύο μοντέλα συγκρότησης της συλλογικής ζωής, έληξε με την επικράτηση της νεωτερικής υπερβατικής εξουσίας. Κατά τη διάρκεια των αιώνων του Διαφωτισμού, ενισχύθηκε η προσπάθεια επιβολής της υπερβατικής διαμεσολάβησης που θα ήλεγχε την πολλαπλότητα των μορφών ζωής. Οι μηχανισμοί διαμεσολάβησης λειτουργούσαν με βάση ένα συγκεκριμένο δυϊσμό που αφαιρούσε την αμεσότητα της ζωής τοποθετώντας την κυριαρχία της λογικής επεξεργασίας ως ενδιάμεσο εργαλείο για την κατανόηση της φύσης και της συλλογικής δράσης. Αυτή η επιβολή σε φιλοσοφικό επίπεδο, εκφράστηκε με την πολιτική φιλοσοφία του Thomas Hobbes και το στοχασμό του Rene Descartes, ενάντια στην φιλοσοφική θεώρηση του Spinoza για την απόλυτη ενότητα εγκόσμιου και θείου χωρίς κανένα διαμεσολαβητικό μηχανισμό (Hardt & Negri 2002: 117).

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

Οι πολιτικές διαμάχες τον 17^ο αιώνα και οι φιλοσοφικές απόψεις που τις διαπερνούσαν αντηχούσαν σε δύο βασικούς αντικρουόμενους όρους, του λαού και του πλήθους. Η έννοια του λαού είχε σχέση με την φιλοσοφία του Hobbes και η έννοια του πλήθους συναντούσε τη θεωρητική της υπεράσπιση στο στοχασμό του Spinoza. Ο πρώτος όρος αναφέρεται σε μία κρατική υπόσταση η οποία προσφέρει μία συνεκτική ταυτότητα μέσω των υπερβασιακών μηχανισμών, έτσι ώστε να υπερεξαιρείται από την κοινωνία και να πετυχαίνει να την ενοποιήσει. Έτσι διαγράφονται οι μοναδικότητες των κοινωνικών υποκειμένων οι οποίες χαρακτηρίζονται επικίνδυνες για τον πολιτικό φιλόσοφο του «λαού». Αντίθετα, ο όρος πλήθος αναφέρεται σ' εκείνη την διαδικασία, στην οποία η πολλαπλότητα διασώζεται και μετατρέπεται σε συλλογικότητα στην πολιτική κοινωνία, χωρίς να συγκλίνει σε μία ενιαία ταυτότητα (Virno 2007: 12 - 15).

Ο φιλόσοφος του πλήθους παρέχει μία θετική θεώρηση για τον επαναστατικό ουμανισμό εκφράζοντας την ενότητα της ανθρώπινης υπόστασης και της φύσης ως όψεων του θείου. Με βάση αυτή τη φιλοσοφική θεμελίωση περιγράφεται η δυνατότητα του πλήθους να δημιουργήσει τις συνθήκες για την απόλυτη δημοκρατία. Ο Spinoza άσκησε κριτική στην ιδέα μιας κυρίαρχης εξουσίας η οποία θα νομιμοποιούνταν ν' αποφασίζει για τη ζωή και το θάνατο και να θέτει σε ομηρία την ελεύθερη σκέψη. Για τον εν λόγω στοχαστή, η ελευθερία του ανθρώπου θα εξασφάλιζε την ύπαρξη της μόνο μέσω της απελευθέρωσης της επιθυμίας των μοναδικοτήτων. Η παραγωγή της συλλογικής ηθικής είναι δυνατό να επιτευχθεί μόνο υπό το φως της άρρηκτης σχέσης μεταξύ του θείου και της φύσης. Η απόλυτη κατάφαση στη ζωή αμφισβητεί οποιοδήποτε δίπολο μεταξύ ενός εξουσιαστή και ενός εξουσιαζόμενου και καταργεί οποιαδήποτε μορφή διαμεσολάβησης, η οποία θα διέβρωνε την ετερογένεια του πλήθους (Hardt & Negri 2002: 116).

Για τους Hardt και Negri, η κρίση κατά την περίοδο της νεωτερικότητας επαναπροσδιόρισε τις δυνάμεις και τα πεδία της ανθρώπινης δράσης. Ο φόβος της ανάδυσης αδιαμεσολάβητων και ελεύθερων μορφών ζωής επέτρεψε την εμφάνιση της ηγεμονικής νεωτερικής ταυτότητας. Ο υπερβασιακός μηχανισμός, ο οποίος στηρίζονταν στο δυϊσμό ψυχής και σώματος, καταστρατηγούσε την άμεση εμπειρία και την αυτόνομη έκφραση. Αντίθετα, η επιστήμη και η πολιτική μέσω της φιλοσοφίας του Descartes –η οποία τοποθετεί στο κέντρο της ανθρώπινης ύπαρξης τη

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

διάνοια, εργαλειοποιήθηκαν και τυποποιήθηκαν έτσι ώστε να εξυπηρετούν την κερδοσκοπία και ν' αναπαράγουν τις κοινωνικές ανισότητες (Hardt & Negri 2002: 119). Η νεωτερική κυριαρχία με τις ποικίλες διαμεσολαβήσεις της, όπως το κρατικό φαινόμενο, διαπερνούσε όχι μόνο τις μοναρχικές θεωρήσεις περί πολιτικής συγκρότησης, αλλά και τις δημοκρατικές, όπως αυτή του Jean-Jacques Rousseau.

Ο Rousseau, σε συνάφεια με την αντίληψη του Hobbes περί ενός κοινωνικού συμβολαίου που αποποιείται τη μοναδικότητα στο όνομα μιας υπερβατικής εξουσίας, αναζητά την εναρμόνιση των ατομικών βουλήσεων με τη γενική κυρίαρχη βούληση. Παρά τη δημοκρατική και λαϊκή επιφάνεια του εν λόγω εγχειρήματος, οι Hardt και Negri θεωρούν ότι καταστρατηγείται επίσης η μοναδικότητα των υποκειμένων, έτσι ώστε να θεμελιωθεί ένας συγκεκριμένος υπερβασιακός μηχανισμός μέσω της γενικής βούλησης, τύποις δημοκρατικός, με σκοπό να υπερβαίνει την εκάστοτε ατομικότητα (Hardt & Negri 2002: 125). Οι Hardt και Negri συντάσσονται υπέρ των δυνάμεων του πλήθους κατά την αυγή της νεωτερικής εποχής και αναγνωρίζουν τη δυνατότητα δημιουργικότητας των κοινωνικών υποκειμένων, πέρα από τους νεωτερικούς διαμεσολαβητικούς σχηματισμούς. Επίσης, τάσσονται υπέρ της σπινοζικής φιλοσοφίας, σύμφωνα με την οποία η ανθρώπινη δράση είναι αυταξία χωρίς να χρειάζεται οποιοδήποτε υπερβατικό νόμο ή μέσο προκειμένου να θεμελιωθεί (Βώκος 1996 : 85).

Επιπροσθέτως, το όλο εγχείρημα της νεωτερικής αντεπαναστατικής δύναμης δε θα μπορούσε να υπάρξει χωρίς το οικονομικό της σκέλος. Συγκεκριμένα, η υπερβατική κυριαρχία συναρθρώθηκε με τον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής και δημιούργησε ένα ενιαίο όλον, στο οποίο η μοναδικότητα ως μέρος του μετατρέπεται σε νεωτερικό άτομο. Η νεωτερική κυριαρχία για να μπορέσει να επιβληθεί ήταν αναγκαίο να θέσει ως θεμέλιό της τη δύναμη του κεφαλαίου. Ειδικότερα, ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος παραγωγής αναπτύχθηκε με την παράλληλη ύπαρξη ενός νεωτερικού κυρίαρχου κράτους, το οποίο θα εγγυόταν την αναπαραγωγή του συγκεκριμένου μοντέλου και θα το παρουσίαζε ως αξία των κοινωνικών σχέσεων. Με τη συνύφανση κράτους – κεφαλαίου, ως θεμέλιο λίθο της νεωτερικότητας, προσδιορίστηκε η εργασιακή δραστηριότητα καθώς και ολόκληρη η κοινωνική αναπαραγωγή. Με αυτό τον τρόπο, όλες οι δημιουργικές δυνάμεις των ετερογενών υποκειμένων του πλήθους υποτάχθηκαν στον καθολικό σκοπό της υπερβατικής

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

εξουσίας και του κεφαλαίου, γεννώντας το σημειακό εαυτό της νεωτερικής ατομικότητας (Hardt & Negri 2002: 126).

Για τους στοχαστές, η νεωτερικότητα είναι μία συγκρουσιακή διαδικασία μεταξύ ποικίλων πολιτικών δυνάμεων που εξαντλείται στην απορρόφηση των ανταγωνισμών από την εξουσία του κυρίαρχου κράτους. Ουσιαστικά, αποτελεί τη συνθήκη όπου οι αντεπαναστατικές τάσεις κατανικούν τις δημιουργικές επαναστατικές δυνάμεις του πλήθους, μέσω του υπερβατικού νόμου και προωθούν την ιδεολογία της συναίνεσης των υποκειμένων με τον καθολικό σκοπό του νεωτερικού κράτους. Η διαφορά της νεωτερικής υπερβατικής εξουσίας από τη μεσαιωνική εντοπίζεται στο επίπεδο της μορφής της υπερβατικότητας. Έτσι, ενώ στο Παλαιό Καθεστώς η υπερβατικότητα θεμελιωνόταν σ' έναν οντολογικό δυϊσμό μεταξύ του υπερβατικού Θεού και του κόσμου, κατά τη μετάβαση στη νεωτερική εποχή διαφαίνεται η εκκοσμίκευση του Θεού, ταυτίζοντας Τον με το Κυρίαρχο Κράτος και τοποθετώντας το δυϊσμό που ενέχεται στην υπερβατική κυριαρχία, σε μία ρυθμιστική λειτουργικότητα.

Οι Hardt και Negri, συμφωνώντας με τις αναλύσεις του Foucault, αναγνωρίζουν ότι η κατασκευή του νεωτερικού ανθρώπου προϋποθέτει τις διαδικασίες πειθάρχησης ολόκληρου του φάσματος των κοινωνικών σχέσεων. Το άτομο δεν αποτελεί έναν πυρήνα εαυτού, ο οποίος δέχεται την εξουσία ή αντιτάσσεται σ' αυτή. Αντίθετα, αποτελεί αποτέλεσμα των εξουσιαστικών μηχανισμών, καθώς και στοιχείο άρθρωσης τους (Φουκώ 1991). Στο σημείο αυτό, η νεωτερικότητα κορυφώνει την ιδεολογία της κυριαρχίας της, μέσω ενός ορθολογικού τρόπου συγκρότησης του βίου. Η ορθολογική ρύθμιση εκφράζεται με την γραφειοκρατικοποίηση των κοινωνικών σχέσεων, η οποία ελέγχει όλο και βαθύτερα την κοινωνική πραγματικότητα και λειτουργεί ως βιοεξουσία.

Οι Hardt και Negri, υποστηρίζουν ότι οι αντεπαναστατικές δυνάμεις της νεωτερικότητας στήριξαν την επιβολή τους σε μία ψευδαίσθηση, η οποία λειτούργησε ως καθοσίωση επίπλαστων και περικλειστων ταυτοτήτων στο ανομοιογενές έδαφος της πολυσχιδούς κοινωνικής πραγματικότητας. Ακόμη, επισημαίνουν ότι η νεωτερική περίοδος κατά την ωριμότητα της, παρά το γεγονός ότι αφομοίωσε τις επαναστατικές δυνάμεις για τη συγκρότηση της συλλογικής ζωής,

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

δημιούργησε ταυτόχρονα και μία νέα κρίση αποκαλύπτοντας τις υπόγειες δυνάμεις του δημιουργικού πλήθους. Η νέα κρίση εκδηλώθηκε από την παρακμή της νεωτερικής πειθαρχίας μέσω της κρατικής διαμεσολάβησης, η οποία λειτουργούσε ως ρυθμιστής των ανταγωνιστικών δυνάμεων. Το νεωτερικό κράτος στην προσπάθεια του να υπαγάγει όλα τα κοινωνικοπολιτικά φαινόμενα σε ένα ενιαίο όλον, δημιούργησε ένα νέο εμφύλιο πόλεμο ανάμεσα στις σχέσεις κυριαρχίας και στο αντιεραρχικό αυτόνομο πλήθος.

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, άρχισε να διαφαίνεται η παρακμή της νεωτερικής εξουσίας ενώ παράλληλα, οι επαναστατικές δυνάμεις άρχισαν ν' αμφισβητούν τις διαδικασίες νομιμοποίησης της κυριαρχίας, θυμίζοντας τους ανταγωνισμούς που έλαβαν χώρα στην πρώιμη νεωτερικότητα. Οι νέες υποκειμενικότητες αναδύθηκαν μέσα σ' ένα νέο καμβά αναζητήσεων και συγκρούσεων, αμφισβητώντας το κυρίαρχο νεωτερικό κράτος και τις σχέσεις παραγωγής του καπιταλιστικού συστήματος. Οι νεωτερικές ταυτότητες τίθενται υπό αίρεση και αποκαλύπτονται οι ετερογενείς δυνάμεις του πλήθους, παράλληλα με την εμφάνιση νέων πεδίων οργάνωσης της ζωής.

Για τους υπό πραγμάτευση στοχαστές, η μετανεωτερικότητα κατά τα μέσα του 20^{ου} αιώνα αναδύθηκε μέσα από την κρίση της νεωτερικής κυριαρχίας παράλληλα με τα νέα πεδία ανταγωνισμού της. Ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος παραγωγής της βιομηχανικής εποχής αμφισβητείται θεμελιωδώς. Η εργατική τάξη η οποία ήταν συνώνυμη με τη νεωτερική βιομηχανική εργασία άρχισε να διαβρώνεται. Η μορφή του βιομηχανικού εργάτη ως κεντρικού παραγωγού των μέσων αναπαραγωγής της κοινωνικής ζωής απέκλειε τις άλλες μορφές εργασίας, όπως ήταν η αγροτική εργασία ή η οικιακή –οι φτωχοί εν γένει– και θεωρούνταν ως το μόνο υποκείμενο που μπορούσε να εναντιωθεί δραστικά απέναντι στο κεφάλαιο. Όμως, κατά τη μεταμοντέρνα περίοδο η νεωτερική περιχαρακωμένη ταυτότητα του εργοστασιακού εργάτη τελεί υπό αίρεση. Η ανάδυση του μετανεωτερικού πλήθους συμπεριλαμβάνει ένα ανοικτό σύνολο από μορφές εργασίας και υποκειμενικότητες, χωρίς να αποδίδεται πολιτικό προνόμιο σε μία συγκεκριμένη μορφή. Επομένως, όλοι οι τύποι εργασίας εντάσσονται σ' ένα νέο πολιτικό σχέδιο απελευθέρωσης, διότι το κεφάλαιο αποικιοποιεί όλες τις εκφάνσεις της συλλογικής ζωής την περίοδο της μετανεωτερικότητας. Όλες οι μορφές εργασίας συνενώνονται σ' ένα δίκτυο

επικοινωνίας και συνεργασίας, παράγοντας την κοινή ζωή. Το πλήθος κατά συνέπεια, συνιστά το νέο πολιτικό υποκείμενο της μεταμοντέρνας εποχής που δυνητικά αποτελεί το πεδίο συγκρότησης και σχεδιασμού του συλλογικού αγώνα σ' όλα τα πεδία της κοινωνικής ζωής (Hardt & Negri 2011: 124).

Έτσι, η ρήξη με την ιδέα του Ανθρώπου στη μεταμοντέρνα συνθήκη ως κέντρου του σύμπαντος, εκφράζεται με ηχηρές αντιουμανιστικές θεωρήσεις οι οποίες εγκαινιάζουν ένα διαφορετικό ουμανισμό που τοποθετείται στο επίπεδο της εμμένειας, δηλαδή της αυτόνομης αντιεραρχικής συγκρότησης της συλλογικότητας του πλήθους. Αναγνωρίζονται επομένως, οι θετικές δυνάμεις της φύσεως πέρα από κάθε ιεραρχικό μοντέλο υπερβατικής εκχώρησης της εξουσίας. Όπως ειπώθηκε παραπάνω, ο συγκεκριμένος αντί-ιεραρχικός ουμανισμός που αναδύεται κατά την περίοδο της παρακμής της νεωτερικότητας, ενέχει συγγένειες με τις επαναστατικές δυνάμεις του πλήθους κατά την πρώιμη νεωτερική περίοδο. Αυτό συμβαίνει διότι επανεμφανίζονται οι δημιουργικές ροές των μοναδικοτήτων του πλήθους που περιορίστηκαν από την επιβολή της νεωτερικής περιχαρακωμένης ταυτότητας (Hardt & Negri 2002: 132 - 134).

1.3. Η ηγεμονία της άυλης εργασίας

1.3.1. Εννοιολόγηση της ηγεμονίας

Το πέρασμα από τη μοντέρνα στη μεταμοντέρνα εποχή, σηματοδότησε τη μετατόπιση της ηγεμονίας σε μία νέα μορφή εργασίας, την άυλη εργασία. Η ηγεμονία μιας μορφής εργασίας αφορά την επέκταση της σε όλες τις άλλες οικονομικές σφαίρες και την παραγωγή μιας ιδιαίτερης μορφής υποκειμενικότητας ενώ παράλληλα, εντοπίζεται με ποιοτικούς όρους και όχι με ποσοτικούς. Αυτό συμβαίνει διότι, οι υπόλοιποι τομείς της οικονομίας συγκροτούν την παραγωγή τους με βάση το μοντέλο του κυρίαρχου τομέα παραγωγής, παρά το γεγονός ότι ο αριθμός εισροής εργατών στην κυρίαρχη μορφή εργασίας ενδέχεται να είναι μικρός. Επιπλέον, η ηγεμονία δεν αφορά μόνο το μετασχηματισμό των πρακτικών της παραγωγής, αλλά και το μετασχηματισμό των προτύπων του τρόπου ζωής, καθώς η μεταβολή του

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

χρόνου της εργάσιμης ημέρας μεταμορφώνει και τους κοινωνικούς θεσμούς, όπως είναι η οικογένεια ή το σχολείο.

Στη νεωτερική περίοδο η κυρίαρχη οικονομική μορφή ήταν ο βιομηχανικός τομέας ο οποίος ενσωμάτωνε στους μηχανισμούς του και το γεωργικό τομέα. Συγκεκριμένα, η εισαγωγή της τεχνολογίας –όπως ήταν τα τρακτέρ, της μισθωτής εργασίας, της πειθαρχίας και η ευθυγράμμιση της γεωργικής παραγωγής με τη βιομηχανική παραγωγή σε ορισμένο χρόνο, κατέστησαν το βιομηχανικό τομέα ως ηγεμονεύουσα δύναμη της οικονομίας. Με τον τρόπο αυτό, αυξάνονταν η παραγωγικότητα της γεωργίας και σταδιακά εκβιομηχανίζονταν.

Η εν λόγω διαδικασία εκσυγχρονισμού και εκβιομηχάνισης δεν άσκησε επιρροή μόνο στον τρόπο παραγωγής, αλλά και στη συγκρότηση των κοινωνικών σχέσεων καθώς ουσιαστικά μετασχηματίστηκαν τα μέσα κοινωνικής αναπαραγωγής. Έτσι, όπως αναφέρουν χαρακτηριστικά οι Hardt & Negri «*η ίδια η κοινωνία βαθμιαία εκβιομηχανίστηκε, μέχρι του σημείου να μετασχηματιστούν και οι ανθρώπινες σχέσεις και η ανθρώπινη φύση. Η κοινωνία, έγινε εργοστάσιο*» (Hardt & Negri 2002: 383). Γίνεται επομένως αντιληπτό, ότι γι' αυτούς τους λόγους η κυριαρχία της βιομηχανικής παραγωγής δεν εντοπίζονταν με ποσοτικούς όρους, αλλά με ποιοτικούς. Η άυλη παραγωγή, η οποία έχει πλέον καταστεί ως η ηγεμονεύουσα δύναμη της οικονομίας, έχει ενσωματώσει στους κόλπους της τον πρωτογενή και το δευτερογενή τομέα, με αποτέλεσμα οι δύο προγενέστεροι τομείς να εξαρτώνται από αυτή. Έτσι, ενδέχεται ο πρωτογενής και ο δευτερογενής τομέας να έχουν πολύ μεγαλύτερη ή ισχυρότερη παρουσία στην οικονομία, αλλά παρ' όλα αυτά, να έχουν τροποποιήσει τις τεχνικές τους σύμφωνα με το μοντέλο της άυλης εργασίας (Hardt & Negri 2011: 127).

Παράλληλα με τον προαναφερθέντα μετασχηματισμό, συντελέστηκε η ανάδυση μιας νέας παραγωγής υποκειμενικότητας, καθώς όλο το φάσμα των κοινωνικών σχέσεων ενσωματώθηκε στη νέα μορφή παραγωγής, δημιουργώντας ένα νέο ανθρωπολογικό τύπο στα πλαίσια του εκσυγχρονισμού. Επομένως, αν και η βιομηχανική παραγωγή καταλάμβανε ένα μικρό μέρος των μορφών εργασίας, μετέδωσε παρ' όλα αυτά το πρότυπο της σε όλο το φάσμα της παραγωγής αλλά και ταύτισε τις ανθρώπινες δεξιότητες με τη λειτουργία της εργοστασιακής μηχανής.

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

Παρόμοια διαδικασία διεξάγεται και στις σημερινές συνθήκες. Η πληροφορία και η επικοινωνία μεταξύ των παραγωγικών μονάδων μεταβάλλονται σε προεξάρχοντα στοιχεία συντονισμού της εργασίας. Η έκρηξη της πληροφορίας αναδιέταξε τη βιομηχανική παραγωγή και εξασθένησε το διαχωρισμό μεταξύ υλικού προϊόντος και υπηρεσίας. Έτσι, η παραγωγή τείνει να διέπεται από τη λογική των πληροφοριακών και συνεργατικών δικτύων (Hardt & Negri 2002: 384).

Σύμφωνα με τους Hardt και Negri, η μετάβαση στην ηγεμονία του τριτογενούς τομέα δε συνιστά μία καθολική διαδικασία που εμφανίζεται με τον ίδιο τρόπο και την ίδια αλληλουχία σ' όλες τις χώρες. Η διαδικασία των μεταβάσεων αποτελεί ένα σπειροειδές φαινόμενο, όπου διάφορες τροχιές τρόπων παραγωγής τέμνονται μέσα από ασυνεχείς μεταμορφώσεις και επηρεάζονται ανάλογα με τον τρόπο αφομοίωσης από τις ιδιαίτερες κουλτούρες των εκάστοτε κοινωνιών, μέσα στις μεταβολές του παγκόσμιου σκηνικού. Σύμφωνα με τον Castells, η θεώρηση μιας ομοιογενούς μετάβασης από τη γεωργία στη βιομηχανία και από τη βιομηχανία στις υπηρεσίες, αποτελεί μία απλουστευτική οπτική για το μετασχηματισμό των κοινωνιών. Αντίθετα, για τον Castells οι μετασχηματισμοί των τρόπων παραγωγής συντελέστηκαν μέσα από ετερογενείς διαδικασίες και εξ αιτίας της ετερογένειας του εκάστοτε τρόπου παραγωγής. Επίσης, μέσα από την απλουστευτική θεώρηση της μετάλλαξης των τρόπων παραγωγής ως ένα συνεχές, δε δίνεται αρκετή προσοχή στο γεγονός ότι οι πληροφοριακές υπηρεσίες δημιουργούν πολλαπλούς τρόπους παραγωγής έτσι ώστε να καθιστούν τους τεχνητά διαχωρισμένους τομείς της οικονομίας έναν υβριδικό σχηματισμό από αλληλοδιαπλεκόμενες μορφές εργασίας. Επομένως, ο εν λόγω στοχαστής, αναφέρει ότι η συγκεκριμένη θεώρηση δεν κατανοεί τη μοναδικότητα και την πολυπλοκότητα της εκάστοτε κοινωνίας, καθώς και τη συνάρθρωση της με άλλες ετερογενείς κοινωνίες σε πλανητικό επίπεδο. Έτσι, δεν εστιάζεται στις διαφορετικές συνιστώσες που συντελούν στη διαμόρφωση παράλληλων και ετερογενών τρόπων παραγωγής αλλά και στη μορφή που συναρθρώνονται κάθε φορά μεταξύ τους, συγκροτώντας ιδιαίτερες ιεραρχίες ανάμεσα στις μορφές εργασίας (Castells 2006: 30).

Τέλος, δεν υφίσταται μία καθολική ιστορική πρόοδος για τις μετατοπίσεις των τρόπων παραγωγής, αλλά μάλλον μία ανάμειξη πολλαπλών συνθέσεων στο εσωτερικό των δικτύων της παγκόσμιας οικονομίας. Ανάμεσα στις διάφορες χώρες

υπάρχουν διαφορετικοί οδοί που μεταπηδούν από τον έναν κυρίαρχο τρόπο παραγωγής στον άλλον, χωρίς όμως την απαραίτητη ολοκλήρωση κάθε σταδίου όπου συγκροτούνται οι μορφές εργασίας. Θα μπορούσε να υποστηριχθεί, λοιπόν, ότι συνυπάρχουν σε διάφορες χώρες κράματα από ετερογενείς μορφές εργασίας, δηλαδή, υβριδιακοί σχηματισμοί ατελών και αλληλοτροφοδοτούμενων διαδικασιών που συνιστούν κόμβους του παγκόσμιου δικτύου της οικονομίας (Hardt & Negri 2002: 388).

1.3.2. Η ανάδυση της άυλης εργασίας

Στις αρχές της δεκαετίας του '70, η απασχόληση στη βιομηχανία σημείωσε σημαντική μείωση ενώ παράλληλα, το βιομηχανικό εργατικό δυναμικό άρχισε να εισρέει στον τομέα της παροχής υπηρεσιών, γνωστότερου και ως «τριτογενή τομέα». Η υφή του τομέα υπηρεσιών είναι εξαιρετικά ευέλικτη διότι αφορά ένα ευρύ φάσμα επαγγέλμάτων, τα οποία προϋποθέτουν εύπλαστες και ευκίνητες ικανότητες. Το κεντρικό εργαλείο που απαιτείται στα επαγγέλματα του τριτογενούς τομέα αφορά τη γνώση, τη συναισθηματική επιρροή, την πληροφορία και την επικοινωνία. Μερικά από τα παραδείγματα των επαγγέλμάτων που αποτελούν τον τομέα υπηρεσιών και μπορούν να χαρακτηρισθούν ως άυλη εργασία, είναι η εκπαίδευση, οι μεταφορές, η διαφήμιση, η ψυχαγωγία, η ιατρική μέριμνα κ.α. Επομένως, η άυλη εργασία παράγει άυλα αγαθά, όπως είναι η γνώση, η επικοινωνία και τα πολιτισμικά προϊόντα.

Προκειμένου όμως να κατανοήσουμε το ριζικό μετασχηματισμό που συντελέστηκε στην οικονομία, είναι αναγκαίο να διασαφηνιστεί αρχικά το ιστορικό πλαίσιο μέσα στο οποίο αναδύθηκε. Την περίοδο 1965 – 1973, η ακαμψία που παρουσίασε το φορντικό μοντέλο των αλυσίδων μαζικής παραγωγής επέτρεψε στο κεφάλαιο να μετασχηματίσει τις μορφές εργασίας με σκοπό να αναπαραχθεί. Η μαζική παραγωγή του εργοστασίου ήταν ένας συμπαγής μηχανισμός, ο οποίος σταδιακά έχανε την κυριαρχία του στην οικονομία, επειδή δε λάμβανε τα μεταβαλλόμενα μηνύματα της αγοράς και τις νέες καταναλωτικές συνήθειες. Επίσης, η περιχαρακωμένη δύναμη της βιομηχανικής εργατικής τάξης προκάλεσε κύματα απεργιών, ως μία αντίδραση στη μείωση της παραγωγής και των μισθών έως το 1972,

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

γεγονός που συνετέλεσε στη διεύρυνση του αδιεξόδου του φορντικού τρόπου παραγωγής.

Ήταν φανερό ότι η παλιά και συμπαγής ταυτότητα του εργοστασιακού εργάτη είχε διαρραγεί από την ευέλικτη εργασία και την κινητικότητα του μεταφορντισμού. Οι νέες μορφές εργασίας διασπούσαν τα όρια ανάμεσα στον εργάτη και τον άνεργο αποτρέποντας την κατασκευή της ηγεμονικής βιομηχανικής τάξης στους κόλπους του εργατικού κινήματος, όπως συνέβαινε στη νεωτερικότητα. Παράλληλα, οι βραχυπρόθεσμες ατομικές συμβάσεις, η ευέλικτη εργασία, η μετανάστευση και η ανάδυση των νέων κοινωνικών κινημάτων αντικουλτούρας, άρχισαν ν' αποκρυσταλλώνουν τις ποιοτικές διαφορές με το παρελθόν. Έτσι, οι εταιρείες βρέθηκαν να έχουν ένα μεγάλο πλεόνασμα παραγωγικών ικανοτήτων, με αποτέλεσμα να εντατικοποιήσουν την παραγωγή και να ελέγξουν τους εργάτες στο βαθμό που δεν προστατεύονταν από ένα ισχυρό συνδικάτο.

Ο συνδυασμός των νέων τεχνολογιών με τις νέες καταναλωτικές συνήθειες επέφεραν νέες θέσεις εργασίας στην αγορά. Ο χρόνος ανακύκλησης του κεφαλαίου μειώθηκε από τον έλεγχο των εργατών, από την εισαγωγή νέων τεχνολογιών στην παραγωγή, από τις συγχωνεύσεις παραγωγικών μονάδων και από τις δικτυακές συνδέσεις απομακρυσμένων μονάδων παραγωγής με τη χρήση του ηλεκτρονικού υπολογιστή. Ο πληροφορικοποιημένος προγραμματισμός της παραγωγής προήλθε μέσα από τα αδιέξοδα του φορντικού μοντέλου, από το αδιέξοδο της αντίστασης της βιομηχανικής εργατικής τάξης, καθώς και από τον αναπροσανατολισμό των αιτημάτων των κοινωνικών κινημάτων σε όλες τις εκφάνσεις της κοινωνικής ζωής. Έτσι, οι διαδικασίες του κεφαλαίου μετασχηματίστηκαν προκαλώντας το ρευστό χαρακτήρα της εργασίας, θεμελιώνοντας την πειθαρχία και την επισφάλεια στον εργασιακό χώρο και διαβρώνοντας τη συμπαγή ταυτότητα του βιομηχανικού εργάτη (Harvey 2007: 198, 203, Hardt & Negri 2002 : 372).

1.3.3. Όψεις της άυλης εργασίας

Η νέα οικονομία που αναδύεται, ονομάζεται «πληροφοριακή οικονομία» διότι ως εγγενές στοιχείο της εργασίας εισάγεται η διάχυση της πληροφορίας και η δημιουργία κόμβων επικοινωνίας. Όλοι οι τομείς της οικονομίας διέρχονται μέσα από διάσπαρτα δίκτυα και πληροφοριοποιούνται όλοι οι μηχανισμοί παραγωγής, όπως ακριβώς παλαιότερα εκβιομηχανικοποιήθηκε η γεωργική παραγωγή και κυριάρχησε ο δευτερογενής τομέας (βιομηχανική παραγωγή). Στις σύγχρονες συνθήκες, το κάθετο μοντέλο οργάνωσης της παραγωγής αντικαθίσταται από το δίκτυο. Οι αποστάσεις μεταξύ των επιμέρους τομέων της εργασίας ελαχιστοποιούνται και η παραγωγή απεδαφικοποιείται λόγω της επικοινωνίας και της συνεργασίας από απομακρυσμένες τοποθεσίες μέσω του ηλεκτρονικού υπολογιστή. Επιπλέον, η άυλη εργασία απαιτεί γνώσεις και πληροφορίες τις οποίες φέρουν οι εργάτες του τριτογενούς τομέα στους νόες και τα σώματα τους. Μέσα από τα επικοινωνιακά δίκτυα δίνεται η δυνατότητα στους εργάτες να παράγουν άυλα αγαθά, ακόμη και από το χώρο της οικίας τους, υβριδικοποιώντας τον εργάσιμο με τον ελεύθερο χρόνο. Ο τριτογενής τομέας είναι φανερό πλέον, ότι έχει μετασχηματίσει τους όρους παραγωγής προς όφελος του, ευθυγραμμίζοντας το υπόλοιπο φάσμα των μορφών της οικονομίας.

Αναφορικά με την άυλη εργασία, θα πρέπει να τονισθεί ότι καλείται και ως βιοπολιτική διότι δεν εξαντλείται στη μισθωτή εργασία, αλλά ταυτίζεται με όλες τις δημιουργικές ικανότητες του ανθρώπου και λαμβάνει χώρα σε όλες τις εκφάνσεις των κοινωνικών σχέσεων. Η άυλη εργασία μετασχηματίζει την οικονομική, πολιτική, πολιτισμική και κοινωνική παραγωγή σ' ένα βιοπολιτικό όλον. Επομένως, τα υποκείμενα που είναι ταυτόχρονα παραγωγοί της ζωής αλλά και υποταγμένοι στο κεφάλαιο διευρύνονται πέρα από τη παλιά βιομηχανική – εργατική τάξη συνιστώντας την πολλαπλή βιοπολιτική τάξη. Έτσι συγκροτείται ένα δυνητικό πολιτικό υποκείμενο με πολυπρισματική δομή. Εφόσον η άυλη εργασία αφορά την παραγωγή των κοινωνικών σχέσεων αίρεται η περιχαρακωμένη και ανδροκρατούμενη βιομηχανική τάξη και πολιτικοποιείται ένα ανοικτό σύνολο από κοινωνικές σφαίρες, όπως αυτές της εθνότητας, της γεωγραφικής τοποθεσίας, του φύλου και της σεξουαλικότητας. Ως εκ τούτου, οι παλιοί και νέοι τύποι εργασίας συγκροτούνται ως ένα γίγνεσθαι – κοινό, δηλαδή ως ένα διευρυμένο επικοινωνιακό και συνεργατικό

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

δίκτυο, το οποίο λειτουργεί ως εγγενές στοιχείο της εργασίας και υπαγορεύει την ανάγκη δημιουργίας ενός κοινού πολιτικού σχεδίου (Hardt & Negri 2011: 124).

Οι όροι της άυλης εργασίας είναι πάντοτε υλικοί, όμως εκείνο το οποίο παράγεται συνιστά ένα άυλο αγαθό. Τούτο σημαίνει ότι, αν και ασκείται από τους υλικούς εγκεφάλους και τα σώματα των υποκειμένων, εκείνο το οποίο παράγεται ως άυλο είναι το ίδιο το προϊόν της δηλαδή η ίδια η ανθρώπινη επαφή. Κατά συνέπεια, η άυλη εργασία δεν παράγει τα μέσα για την κοινωνική ζωή, αλλά είναι παραγωγός της ίδιας της κοινωνικής ζωής, ως πεδίο συγκρότησης των δικτύων επικοινωνίας και συνεργασίας (Hardt & Negri 2011: 127).

Οι Hardt και Negri επισημαίνουν ότι η άυλη εργασία εκφράζεται με δύο βασικές μορφές. Η πρώτη μορφή χαρακτηρίζεται από τη συνεχή ανταλλαγή γνώσεων και πληροφοριών καθώς και από τη δημιουργία κωδικών και συμβόλων μέσω της διευρυνόμενης χρήσης του ηλεκτρονικού υπολογιστή. Η δεύτερη μορφή της συνιστά την παραγωγή και τη διαχείριση του συναισθήματος εντός των επικοινωνιακών και συνεργατικών δικτύων.

Όσον αφορά την πρώτη πλευρά, οι στοχαστές αναφέρουν ότι η συνεχής ροή επιτυγχάνεται μέσα από τη διευρυνόμενη χρήση του ηλεκτρονικού υπολογιστή. Το εν λόγω εργαλείο αναδιατάσσει βαθμηδόν τις εργασιακές και κοινωνικές σχέσεις καθιστώντας την εξοικείωση μαζί του βασική προϋπόθεση για την εργασία αλλά και την επικοινωνία εν γένει. Επιπρόσθετα, ο ηλεκτρονικός υπολογιστής επιτρέπει τη διάχυση πληροφοριών σε ταχείς ρυθμούς καθώς και τη δημιουργία μιας κοινής γλώσσας. Το πρότυπο του ηλεκτρονικού υπολογιστή έχει καταστεί ένα εγγενές στοιχείο της σύγχρονης μορφής εργασίας. Η χρήση του δεν αποτελεί μία παθητική δραστηριότητα, αλλά μία αλληλόδραση βασισμένη σε μία πλατφόρμα, η οποία συνεχώς δύναται να τροποποιείται και να διευρύνεται. Αυτή η ανοιχτή πλατφόρμα συνιστά έναν κόμβο συλλογής δεδομένων και αέναης αλληλεπίδρασης μεταξύ των δραστών του δικτύου καθώς και ένα πρόσθετο μέλος στη συλλογική ευφυΐα των υποκειμένων.

Με βάση τα παραπάνω, ο χειρισμός συμβόλων και πληροφορίας αποτελεί αναγκαία συνθήκη για τη σύγχρονη εργασία. Καθώς η εργασία χαρακτηρίζεται ολοένα και περισσότερο ως μία δραστηριότητα στην οποία ανταλλάσσονται

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

πληροφορίες, είναι αναγκαία μία κοινή πλατφόρμα στην οποία θα διοχετεύονται στοιχεία έτσι ώστε να συγκροτείται ένας κοινός τόπος στρατηγικής και διαχείρισης δεδομένων και προβλημάτων. Η συνεχής ψηφιοποίηση της πληροφορίας και η πληροφορικοποίηση της παραγωγής σ' όλους τους τομείς της οικονομίας, μέσω του χειρισμού συμβόλων και της κατασκευής μιας κοινής τεχνικής γλώσσας, δημιουργεί τις συνθήκες για τη συγκρότηση ενός δικτύου επικοινωνίας και συνεργασίας ως κοινό πεδίο αλληλεπίδρασης των άμεσων παραγωγών. Οι μορφές πληροφορικοποίησης συνιστούν τη διευρυμένη χρήση του ηλεκτρονικού υπολογιστή ως κεντρικό εργαλείο συγκρότησης της παραγωγής. Επιπλέον, η παραγωγή συνδέεται άμεσα με την αγορά και είναι έτοιμη να παράγει αγαθά τη στιγμή της ζήτησης τους, διατηρώντας μηδενικό απόθεμα (Hardt & Negri 2002: 391).

Όπως ειπώθηκε πρωτύτερα, η άυλη εργασία τείνει να εγκολπώσει την υλική εργασία παρουσιάζοντας τα υλικά αγαθά ως προσφορά παροχής υπηρεσιών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η ιδιωτικοποίηση της γενετικής πληροφορίας ενός σπόρου από μία εταιρία και το λανσάρισμα του στη γεωργική αγορά. Έτσι, η φυτική γενετική πληροφορία πωλείται ως μία υπηρεσία, η οποία συνιστά μία πατέντα που θα χρησιμοποιηθεί στη γεωργική παραγωγή.

Η ηγεμονία της άυλης εργασίας καταργεί τις αλυσίδες συναρμολόγησης του φορντικού μοντέλου και εισάγει τη δικτυακή παραγωγή στην οποία συναρθρώνονται στο εσωτερικό της διάσπαρτες σχέσεις. Το δίκτυο της παραγωγής λειτουργεί και επεκτείνεται με βάση την πληροφορία, την επικοινωνία και τη συνεργασία. Η τεχνολογία και η συνεργασία των κοινωνικών υποκειμένων συναρθρώνονται παράγοντας κόμβους υβριδικών σχηματισμών (Hardt & Negri 2011: 131).

Η άλλη όψη της άυλης εργασίας συνιστά τα επαγγέλματα συναισθηματικής επιρροής. Η άυλη εργασία, στη μορφή αυτή, παράγει άυλα αγαθά μέσα από την συναισθηματική ροή. Το προϊόν της, παρά το γεγονός ότι προέρχεται από τα υλικά σώματα και τους νόες των υποκειμένων, είναι άυλο διότι συντίθενται από συναισθήματα χαλάρωσης και έντασης. Για παράδειγμα τα επαγγέλματα υγείας, αν και παρέχουν υλικές υπηρεσίες (λ.χ. καθαριότητα) ουσιαστικά στηρίζονται στη δημιουργία ενός ασφαλούς περιβάλλοντος για τον ασθενή, έτσι ώστε να δημιουργηθούν σε αυτόν συναισθήματα ηρεμίας και ευεξίας. Στην περίπτωση αυτή,

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

το προϊόν της εργασίας είναι άυλο και αφορά την άμεση επαφή και την επικοινωνία των σωμάτων και των εγκεφάλων τους παράγοντας ένα γίνεσθαι κοινωνικών σχέσεων. Ακόμη, η βιομηχανία της ψυχαγωγίας αποτελεί ένα αντίστοιχο παράδειγμα το οποίο αφορά τη δημιουργία συναισθημάτων ευεξίας συγκροτώντας δυναμικά πεδία συναισθηματικής επιρροής. Συνοψίζοντας, η παρούσα μορφή εργασίας στηρίζεται στην άμεση παραγωγή συναισθήματος και επικοινωνίας. Η ανθρώπινη επαφή διαμορφώνεται ως ένας κόμβος μέσα στα δίκτυα συναισθηματικής διαντίδρασης και συνεργασίας. Υπ'αυτήν την έννοια, συνιστά μία «άυλη υλικότητα», δηλαδή, μία παραγωγή επικοινωνίας ως άυλου προϊόντος διαποτισμένου από την αλληλόδραση των υλικών σωμάτων και εγκεφάλων (Hardt & Negri 2002: 394).

Επομένως, η εισαγωγή της άυλης εργασίας ως κυρίαρχης μορφής εργασίας, πυροδότησε τρεις βασικούς μετασχηματισμούς. Πρώτον, ώθησε την εμφάνιση της πληροφορικοποίησης της βιομηχανίας, δηλαδή την ενσωμάτωση νέων τεχνολογιών επικοινωνίας, καθώς και την ευθυγράμμιση της παραγωγής βιομηχανικού υλικού για την κατασκευή ηλεκτρονικών υπολογιστών (Molnar & Kollnnyi & Szekely 2008). Δεύτερον, εισήγαγε μορφές εργασίας οι οποίες αφορούν τις στρατηγικές επίλυσης προβλημάτων χρησιμοποιώντας τους κόμβους συλλογικής ευφυΐας όπως είναι το καθολικό εργαλείο του ηλεκτρονικού υπολογιστή. Τρίτον, αναδύθηκαν τα επαγγέλματα διαχείρισης της συναισθηματικής επιρροής, ως παραγωγοί του άυλου προϊόντος, όπως είναι η ανθρώπινη επαφή συγκροτώντας κόμβους ροής συναισθηματικής επικοινωνίας (Hardt & Negri 2002: 394). Αυτοί οι τρεις μετασχηματισμοί επέχουν θέση ηγεμονίας στο παγκόσμιο δίκτυο της οικονομίας και αποτελούν την μετατόπιση από το βιομηχανικό μοντέλο παραγωγής στο μοντέλο της άυλης παραγωγής. Η πληροφορικοποίηση της παραγωγής, η εκτεταμένη χρήση συμβόλων και κοινής γλώσσας επικοινωνίας και η συναισθηματική διαντίδραση ως άυλο αγαθό αποτελούν ένα αμάλγαμα νέων εργασιακών σχέσεων.

Συμπερασματικά λοιπόν, η άυλη εργασία αποτελεί ένα κράμα από νέες τεχνολογίες (ο ηλεκτρονικός υπολογιστής, ως καθολικό εργαλείο στην παραγωγή) και συνεργασίας. Η άυλη εργασία εντοπίζεται μέσα σε διάσπαρτα δίκτυα που δεν καθορίζονται από την κάθετη οργάνωση της παραγωγής από το κεφάλαιο. Ακόμη, αποτελεί μία οριζόντια διαδικασία ροής εικόνων, συμβόλων, κωδικών, πληροφοριών, σωμάτων και κοινωνικών σχέσεων. Η αξία παράγεται μέσω της αλληλόδρασης και

δεν υπαγορεύεται από την απόλυτη οργάνωση της παραγωγής από το κεφάλαιο, αλλά αντίθετα ο πλούτος και η παραγωγικότητα στην άυλη εργασία εντοπίζονται στην επικοινωνιακή και συναισθηματική διαντίδραση. Η καπιταλιστική εκμετάλλευση ολοένα και εξοβελίζεται από την ίδια την παραγωγή και συναρθρώνεται ως παρασιτικό στοιχείο εκμετάλλευσης. Η άυλη εργασία παράγει αξία που αφορά καθ' εαυτή την εργασία μέσα στα κοινά δίκτυα των παραγωγών, τα οποία το κεφάλαιο ρυθμίζει και σφετερίζεται. Η εργασία μεταμορφώνεται σ' ένα δίκτυο από ετερογενείς δυνάμεις των νοών και των σωμάτων καθώς και των νέων τεχνολογιών. Με τον τρόπο αυτό αναδύονται σπέρματα ενός πρωτογενούς και αυθόρμητου κομμουνισμού. Η οριζόντια παραγωγή προϋποθέτει τη συμμετοχή όλων των κοινωνικών σχέσεων εντός της αναδύοντας δυνητικά πεδία απελευθέρωσης και δημιουργίας. Η ίδια η ισότιμη συνεργασία καθίσταται καταστατική συνθήκη της μεταμοντέρνας παραγωγής και παρέχει τη δυνατότητα συγκρότησης αυτοαξιοποιούμενων πεδίων εργασίας. Συνεπώς, τα επικοινωνιακά και συνεργατικά δίκτυα είναι εμμενείς πόροι εργασιακής δραστηριότητας και δεν οργανώνονται με βάση καθετοποιημένα μοντέλα παραγωγής. (Hardt & Negri 2002: 395).

Η συγκεκριμένη θέση θυμίζει τη θεώρηση του Marx ότι το νέο περιεχόμενο της παραγωγικής δραστηριότητας θα αναδυθεί έξω από την εργασία και ως εκ τούτου, τείνει προς τον κομμουνισμό και την κατάργηση της εργασίας. Ομοίως, η αυξανόμενη αυτονομία της άυλης εργασίας σχετίζεται με την επικοινωνία και τη συναισθηματική ροή ως κομμουνιστική ουσία (Thoburn 2001).

1.3.4. Το κοινό ως τόπος της υπεραξίας

Μια άλλη όψη των βαθέων μετασχηματισμών που προξένησε η άυλη εργασία, αποτελεί η νέα θεώρηση της εργάσιμης ημέρας. Συγκεκριμένα, ενώ στο βιομηχανικό παράδειγμα οι εργάτες παρήγαγαν υλικά αγαθά εντός ενός καθορισμένου εργασιακού ωραρίου και σε συγκεκριμένο τόπο, στο παράδειγμα της άυλης εργασίας η διάκριση μεταξύ εργάσιμου και ελεύθερου χώρου και χρόνου τείνει να αναιρεθεί. Στην άυλη εργασία η νέα δικτυακή παραγωγή δεν εξαντλείται σ' ένα συγκεκριμένο χωροχρόνο, αλλά επεκτείνεται σε όλο το χρόνο ζωής. Ο εργάσιμος και ο ελεύθερος χρόνος

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

ταυτίζονται δυνητικά, ενώ ο χώρος εργασίας ρευστοποιείται καταλύοντας τις κλειστές και περιχαρακωμένες εργασιακές έδρες.

Ως εκ τούτου, η υπεραξία δε μπορεί να προσμετρηθεί με βάση την ανάλυση του Karl Marx, λόγω της ποιοτικής αλλαγής της εργασίας. Τα επικοινωνιακά και συνεργατικά δίκτυα παραγωγής συγκροτούν μία κοινοτοπία ροής συναισθημάτων, ιδεών, εικόνων και δημιουργούν νέα χωροχρονικά πεδία. Αν και η καπιταλιστική εκμετάλλευση συνεχίζεται και στην άυλη εργασία, ο τρόπος που αποσπάται η αξία για τη λειτουργία του κεφαλαίου αλλάζει ριζικά. Στη μαρξική ανάλυση ο χρόνος εργασίας στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής ήταν ομοιογενής. Η αφηρημένη εργασία περιείχε ένα συγκεκριμένο ποσό χρόνου και ένα αντίστοιχο ποσό της αξίας. Με βάση αυτή την ανάλυση, η υπεραξία ήταν δυνατό να εντοπιστεί διότι οι ιδιαίτερες μορφές εργασίας ανάγονταν στην εργασία εν γένει χωρίς να προσμετρώνται οι ποιοτικές τους διαφορές. Επομένως, μέσα από την ανάλυση του Marx συνάγεται ένα ορισμένο μέτρο της αξίας που θεμελιώνεται στην αφηρημένη ιδέα της εργασίας (Dowling & Nunes & Trott 2007).

Στις μετανεωτερικές συνθήκες δεν υφίσταται ένα συγκεκριμένο υπερβατικό μέτρο της αξίας (Hardt & Negri 2002: 472). Ειδικότερα, η αξία εμφανίζεται πέραν του μέτρου, η βιοπολιτική παραγωγή της άυλης εργασίας καθιστούν το μέτρο της αξίας αδύνατο, ο υπολογισμός της ποσότητας υπερεργασίας και κατ' επέκταση υπεραξίας δεν είναι δυνατό να επιτευχθεί. Η άυλη εργασία αφορά μορφές ζωής πολύ περισσότερο ρευστές και ανεξιχνίαστες από την πολιτική οικονομία. Η σύγχρονη εργασία σχετίζεται με την κυκλοφορία και τη συνεργασία μέσα σε όλες τις σφαίρες της κοινωνικής ζωής. Παράλληλα η καπιταλιστική εξουσία απαλλοτριώνει προς όφελός της το κοινό που παράγεται από τα πληροφοριακά και συνεργατικά δίκτυα των εργατών. Έτσι, μόνο με όρους του κοινού μπορεί πλέον να αναλυθεί η εκμετάλλευση (Hardt & Negri 2011: 168).

Η μαρξική ανάλυση για τους Hardt και Negri δε μπορεί να διατηρηθεί διότι έχουν παρέλθει οι σαφείς χρονικές διαιρέσεις της εργοστασιακής εργασίας, έτσι ώστε να υπάρχουν σταθεροί και ομοιογενείς εργασιακοί χρόνοι. Κατά την περίοδο ηγεμονίας της άυλης εργασίας, ο ομοιογενής παραγωγικός χρόνος καταρρέει, επειδή αίρονται τα όρια ανάμεσα στην εργάσιμη ημέρα και τον ελεύθερο χρόνο. Αυτό

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

οφείλεται στο γεγονός ότι είναι ρευστή η ποιότητα της σύγχρονης εργασίας των επικοινωνιακών δικτύων που βασίζονται στην παραγωγή ιδεών, εικόνων και συναισθημάτων (λ.χ. μία ιδέα είναι δυνατό να συλληφθεί οποιαδήποτε στιγμή του χρόνου ζωής).

Με τον τρόπο αυτόν, τα όρια μεταξύ εργασίας και ζωής καταλύονται και ο μετρήσιμος πάγιος χρόνος παραγωγής καθίσταται μία γκρίζα ζώνη. Η βιοπολιτική εργασία συγκροτεί κοινά δίκτυα στα οποία η συνεργασία των εργατών δεν οργανώνεται από το κεφάλαιο, αλλά είναι εγγενές στοιχείο της, διότι η παραγωγή συναισθημάτων, σκέψεων, εικόνων και ιδεών δεν κατασκευάζεται ατομικά, αλλά χρειάζονται το κοινό για να παραχθούν, δηλαδή την αλληλόδραση των υποκειμένων μέσα στο δίκτυο. Οι δημιουργικές ικανότητες των εργατών, παρ' ότι διοχετεύονται στο κεφάλαιο με σκοπό τη διαιώνιση του, πάντοτε το υπερβαίνουν παράγοντας αυτόνομα πεδία δημιουργίας, όπου περιέχονται οι πληροφοριακές και συναισθηματικές λεωφόροι και συγκροτούν το κοινό. Επομένως, η καπιταλιστική εκμετάλλευση αποτελεί ένα εξωτερικό περίβλημα της άυλης παραγωγής του κοινού, χωρίς να συνάπτεται στις εσωτερικές της διαδικασίες. Η υπεραξία θα πρέπει έτσι να θεωρηθεί, ως η απαλλοτρίωση του κοινού από την πλευρά του κεφαλαίου. Εφόσον, η άυλη εργασία παράγει την ίδια την κοινωνική ζωή όπου αντικειμενικά δεν ανάγεται στις δημιουργικές ικανότητες ενός μόνο υποκειμένου αλλά στο κοινό δίκτυο, η καπιταλιστική εκμετάλλευση ιδιοποιείται τον πλούτο της ίδιας της κοινωνικής ζωής, δηλαδή της παραγωγής συνεργασίας και επικοινωνίας (Hardt & Negri 2011: 163-164).

Παρόλα αυτά, η θεώρηση των Hardt και Negri στηρίζεται σε δύο θεμελιώδεις έννοιες, οι οποίες μπορούν να επιδέχονται βασικής κριτικής. Η θεώρηση τους ότι η συνεχής ανάπτυξη των τεχνολογικών δυνάμεων και η διεύρυνση των επιστημονικών γνώσεων διαχέονται σε ολόκληρη την κοινωνία, ενδέχεται να αποτελεί ένα θεωρητικό ατόπημα. Η θέση τους ότι η κοινωνία συνιστά ένα μεγάλο εργοστάσιο όπου παράγεται υπεραξία, προέρχεται από την άποψη τους ότι η επαναστατικοποίηση της τεχνικής και η υπαγωγή της στο κεφάλαιο δύνανται να παράγουν κοινωνικές σχέσεις. Αυτή η άποψη ενδέχεται να προέρχεται από μία «τεχνοφαντασίωση» που διακηρύσσει το τέλος της εργασίας ως παραγωγού υπεραξίας και την ενσωμάτωση της στην αυτοματοποιημένη τεχνολογία. Αντίθετα, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι

η ανθρώπινη εργασία δεν παύει να παράγει υπεραξία, ακόμη και σε συνθήκες υψηλής τεχνολογικής ανάπτυξης και συσσωρευμένων γνώσεων, ακριβώς διότι δεν είναι η τεχνολογία εκείνη η οποία παράγει ή και μεταμορφώνει τις κοινωνικές σχέσεις, αλλά οι ίδιες οι κοινωνικές σχέσεις συγκροτούν και ευθυγραμμίζουν την τεχνολογική ανάπτυξη (Βάκη 2006).

1.3.5. Από τον εργατισμό/operaismo στην Αυτονομία

Από την περίοδο των αγώνων του εργατισμού στην Ιταλία του '70 και ύστερα από τις θεωρήσεις του ότι το βιομηχανικό προλεταριάτο θα έπρεπε να συνιστά την ηγεμονεύουσα δύναμη στους εν λόγω αγώνες ενάντια στο κεφάλαιο, καθώς και ότι το προνομιακό πεδίο άρνησης της καπιταλιστικής εκμετάλλευσης θα έπρεπε να είναι το εργοστάσιο, ο Negri έστρεψε το ενδιαφέρον του σε πολύ ευρύτερες συλλήψεις για την φύση του προλεταριάτου. Για εκείνον, το νέο προλεταριάτο είναι διάχυτο σε όλη την κοινωνία και εντοπίζεται τόσο στην σφαίρα της παραγωγής όσο και σε αυτή της αναπαραγωγής της κοινωνικής ζωής. Για το Negri, η δεκαετία του '70 σηματοδότησε το τέλος της αλυσίδας μαζικής παραγωγής του εργοστασίου και συνάμα του «μαζικού εργάτη» που φιλοξενούσε στους κόλπους του. Στη θέση του αναδύθηκε ο «κοινωνικός εργάτης» ο οποίος εκτείνεται σε όλες τις εκφάνσεις των κοινωνικών σχέσεων. Η παραγωγή, πλέον, στρέφεται στην ίδια την ικανότητα των εργατών να διαπλάθουν συνεργατικά και επικοινωνιακά δίκτυα. Οι δημιουργικές δυνάμεις τους λαμβάνουν προεξάρχοντα ρόλο στη παραγωγή και συνιστούν καθαυτές αντίσταση στην καπιταλιστική εκμετάλλευση. Ο Negri, λοιπόν, από την δεκαετία του '70 επηρεάζεται από την εμφάνιση της πολιτικής οντότητας της Αυτονομίας, η οποία δεν εξαντλούσε την ανάλυση της και τους αγώνες της μόνο ανάμεσα στους κύκλους των βιομηχανικής εργασίας αλλά και σε ζητήματα σεξουαλικής, συναισθηματικής και οικογενειακής καταπίεσης και στις περιθωριοποιημένες ομάδες εν γένει (Wright 2012: 184, 195). Για το στοχαστή δεν υπάρχει διάκριση μεταξύ παραγωγής και αναπαραγωγής διότι ο κοινωνικός εργάτης αφορά όλη τη συνύφανση του κοινωνικού ιστού που υπάγεται στο κεφάλαιο βαθμιδών και μ' αυτόν τον τρόπο εμφανίζεται το ενιαίο προλεταριάτο. Ο κοινωνικός εργάτης δεν ήταν ταυτισμένος μ' έναν

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

παραγωγικό κλάδο, αλλά συμπεριλάμβανε όλους τους κύκλους της διαδικασίας της αξιοποίησης (Wright 2012: 198). Η ζωντανή εργασία των κοινωνικών εργατών, ενώ διοχετεύεται στους κύκλους της καπιταλιστικής εκμετάλλευσης, δημιουργεί παραγωγικές ικανότητες και δυναμικά πεδία αυτοαξιοποίησης από το νέο προλεταριάτο (Σωτήρης 2005).

Αν και στην πρώτη φάση των μελετών του αποδέχεται την απόσπαση της υπεραξίας ως ειδικό τόπο της καπιταλιστικής εκμετάλλευσης, σε μία επόμενη φάση η ανάλυση του μετατοπίζεται σ' ένα νέο θεωρητικό σχήμα μέσα από το οποίο υποστηρίζει ότι δεν είναι δυνατό να εντοπιστεί ο τόπος απόσπασης της υπεραξίας με ποσοτικούς όρους, εφόσον το κεφάλαιο υπάγει στην εξουσία του όλη την κοινωνική ζωή. Για τον Negri ο κοινωνικός εργάτης εκφράζεται ως η ζωντανή εργασία όπου συμπεριλαμβάνονται οι συσσωρευμένες γνώσεις, η τεχνική, η τεχνολογία και η επιστήμη, δηλαδή όλες οι δημιουργικές παραγωγικές δυνάμεις της συλλογικής διάνοιας, όπως τις ανέλυσε ο Marx ως τη μελλοντική συνύφανση επιστήμης και επικοινωνίας με τις δυνάμεις της εργασίας (Σωτήρης 2005). Η συλλογική διάνοια, για τον Negri, δεν αφορά μόνο τις περιορισμένες διανοητικές ικανότητες, αλλά ενέχει την εμπλοκή σώματος – συναισθήματος. Επομένως, δεν είναι μόνο η συσσώρευση γνώσεων που αξιώνει να εκφράσει τη συλλογική διάνοια, αλλά και η ίδια η συγκρότηση των κοινωνικών σχέσεων (Hardt & Negri 2002 : 483).

Επίσης, η βιοεξουσία του κεφαλαίου διαχέεται και συνάπτεται σ' όλο το χρόνο ζωής (στους νόες και στα σώματα), καθιστώντας την ίδια τη ζωή μία παραγωγική διαδικασία. Αντιθέτως, ο συλλογικός εργάτης εναντιώνεται στην καπιταλιστική εκμετάλλευση μέσω της πραγμάτωσης και της αυτοβελτίωσης των παραγωγικών του δυνάμεων. Έτσι, το κεφάλαιο εκμεταλλεύεται τα συνεργατικά δίκτυα των κοινωνικών εργατών, αλλά το νέο προλεταριάτο αντιστέκεται παράγοντας αενάως νέες διακλαδώσεις από αυτόνομα δίκτυα επικοινωνίας και συνεργασίας. Τα δίκτυα αυτά είναι καταστατικά στοιχεία της εργασίας των κοινωνικών σχέσεων. Ως εκ τούτου, δεν είναι δυνατό να υπάρξει ένα αντικειμενικό μέτρο για τον υπολογισμό της υπεραξίας καθώς η παραγωγή καταλαμβάνει όλο το ρευστό κοινωνικό χώρο πέρα από το σταθερό και περιχαρακωμένο χώρο του εργοστασίου.

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

Ο Negri απορρίπτει την κλασσική μαρξιστική διάκριση μεταξύ παραγωγικών σχέσεων / δυνάμεων και θεωρεί ότι στην εποχή των ρευστών και διάσπαρτων δικτύων εργασίας δημιουργούνται νέα πεδία από υβριδικούς σχηματισμούς αποτελούμενα από ροές νέων τεχνολογιών, συναισθημάτων, ιδεών και βιοεξουσίας. Η σύγχρονη βιοεξουσία καταλύει τις νεωτερικές ταυτότητες, παράγοντας και ελέγχοντας γκρίζες ζώνες διάπλασης της υποκειμενικότητας. Ο ελεύθερος χρόνος και η εργάσιμη μέρα σχετικοποιούνται, διότι λόγου χάριν, όλο και περισσότερες ώρες οι επιχειρήσεις ελέγχουν τον εργάτη κατασκευάζοντας χώρους ελεύθερου χρόνου εντός της επιχείρησης. Η ίδια η εργασία απεδαφικοποιείται και δύναται να υπάρξει παντού, εφόσον πλέον η αξία αναδύεται μέσα από το «κοινό» της επικοινωνίας και της συνεργασίας, τη στιγμή της παραγωγής των κοινωνικών σχέσεων. Στο βαθμό όμως που τα σύγχρονα δίκτυα συνεργασίας αυξάνονται, αυξάνονται και οι πιθανότητες ανατροπής της καπιταλιστικής εκμετάλλευσης (Hardt & Negri 2011: 155). Ο Negri υιοθετεί μία αντίληψη της κοινωνικής ζωής, η οποία υπερβαίνει τη διαλεκτική των παραγωγικών σχέσεων / δυνάμεων, ως δύο συνιστωσών που παραμένουν σε μία εξωτερική σχέση. Αντίθετα, προσχωρεί σ' έναν εμμενή υλισμό, θεωρώντας έωλη υπόθεση την υπερβατική αντίληψη της μελλοντικής κατάστασης, στην οποία οι παραγωγικές δυνάμεις θα υπερβούν το πλαίσιο των παραγωγικών σχέσεων. Ο εμμενής υλισμός, λοιπόν, αφορά τις δημιουργικές συνθέσεις των υλικών σωμάτων και νοών του προλεταριάτου, ακόμα και εν τω μέσω της καπιταλιστικής εκμετάλλευσης, χωρίς να μετατίθεται η πραγμάτωση των δημιουργικών δυνάμεων σε μία καθαρή κατάσταση απελευθέρωσης στο μέλλον. Οι παραγωγικές δυνάμεις του κοινωνικού εργάτη συνθέτουν αενάως νέες διακλαδώσεις αυξάνοντας τη συλλογική ευφυΐα. Αυτός είναι ο εμμενής υλισμός, η απόλυτη κατάφαση στις δημιουργικές δυνάμεις του μετανεωτερικού προλεταριάτου σε κάθε στιγμή της ζωής πέρα από οποιαδήποτε μετατόπιση της κατάφασης στο μελλοντικό τέλος της διαλεκτικής (Γαβριηλίδης 2002).

1.3.6. Κριτική στην άυλη εργασία

Η σκέψη του Negri για την άυλη εργασία και την ιδέα περί ενός ενιαίου προλεταριάτου, που συμπεριλαμβάνει όλες τις κοινωνικές σχέσεις ενδέχεται να ενέχει κάποιες σημαντικές παραλείψεις. Η διακήρυξη του Negri περί μιας εντελώς νέας κατάστασης που εντοπίζεται την περίοδο ανάδυσης της άυλης εργασίας και των επικοινωνιακών και συνεργατικών δικτύων, ίσως να συσκοτίζει παρόμοιες κοινωνικές σχέσεις που υπήρξαν στο βιομηχανικό παρελθόν του 19^{ου} και 20^{ου} αιώνα.

Ειδικότερα, οι υπηρεσίες όπως η ψυχαγωγία, οι μεταφορές και τα πολιτιστικά προϊόντα υπήρχαν και παλαιότερα, γεγονός το οποίο, με βάση τη γραμμή σκέψης του Negri, γεννά το ερώτημα εάν και στο παρελθόν οι συγκεκριμένες υπηρεσίες αποτελούσαν συνεργατικά και επικοινωνιακά δίκτυα. Τίθεται επίσης το ερώτημα, εάν και τότε υπήρχαν συνεργατικά δίκτυα παραγωγής της αξίας, ποιο είναι αυτό το ριζικά νέο στοιχείο που κομίζει η σύγχρονη πραγματικότητα; Γιατί η θεώρηση για την άυλη εργασία να μονοπωλεί την σφαίρα της συναισθηματικής επιρροής και της φαντασίας αγνοώντας την προϋπόθεση της συναισθηματικής επιρροής και της φαντασίας για την παραγωγή υλικών προϊόντων; Γιατί μία μορφή εργασίας να θεωρείται άυλη, εφόσον αποκρύπτει τις υλικές διεργασίες που την προϋποθέτουν; Επομένως, ενδέχεται μία καθαρά υλιστική προσέγγιση να μην αγνοούσε τα παραπάνω ερωτήματα και τις διαστάσεις που φωτίζουν και να μη δεχόταν το διαχωρισμό μεταξύ μιας καθαρά «υλικής» παραγωγής και μιας άυλης, καθώς η διαδικασία της σύλληψης ιδεών και υλικής παραγωγής είναι ταυτόσημες όψεις της εργασίας. Ο όρος άυλη εργασία ουσιαστικά φυσικοποιεί τις καθαρές αφαιρέσεις των πολιτιστικών προϊόντων, του γούστου και του στυλ συσκοτίζοντας τις υλικές διεργασίες και δράσεις που τα συνθέτουν αναπαράγοντας τον αντιθετικό ζεύγμα χειρονακτικού και πνευματικού (Graeber 2009: 134, 137).

Άλλη μία πλευρά που θα μπορούσε να φωτίσει τα όρια της θεωρίας της άυλης εργασίας και των συνεργατικών δικτύων, αφορά τις ίδιες τις προϋποθέσεις που συντελούν στην ανάδυσή της ως δυνητικού και αυτόματου πεδίου αυτονομίας. Ενδεχομένως, να υπάρχουν μορφές άυλης εργασίας που να αποτελούν δυνητικά πεδία ελευθερίας, όπως η καλλιτεχνική δημιουργία ή μία οποιαδήποτε πνευματική εργασία,

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

όμως αυτό δε σημαίνει ότι όλες οι μορφές της αποτελούν καθαυτές απελευθερωτικές. Οι άυλοι εργάτες που σχετίζονται με την προώθηση προϊόντων ή υπηρεσιών και αναγκάζονται προς όφελος της εκάστοτε εταιρίας να διαχειρίζονται τη συναισθηματική τους κατάσταση, κατά πόσο θα ήθελαν να συνεχίσουν να είναι παραγωγικοί αν η καπιταλιστική εκμετάλλευση εξανεμίζονταν; Επομένως, το γεγονός ότι κάποιες μορφές εργασίας είναι καθαυτές απελευθερωτικές και άλλες όχι, καθιστά σαφές ότι τα επικοινωνιακά και συνεργατικά δίκτυα ενέχουν στο εσωτερικό τους διάφορες ποιότητες, όπου άλλες θα μπορούσαν να αυτοαξιοποιηθούν και άλλες όχι. Σε καμία όμως περίπτωση, δεν θα μπορούσε να αυτοαξιοποιηθεί η άυλη εργασία εν γένει. Έτσι, είναι φανερό το γεγονός ότι παρά την παραγωγή συνεργατικών και επικοινωνιακών δικτύων, κατά την ηγεμονία της άυλης εργασίας, δεν είναι αναγκαίο ότι αναδύεται αυτόματα και αυθόρμητα μία ανάλογη συλλογική ταυτότητα (Trott 2007).

Σύμφωνα με μία άλλη κριτική, ο Negri θεωρεί την καπιταλιστική εκμετάλλευση της εργασίας ως αμιγώς παρασιτική που απομυζά τη δημιουργική παραγωγή των συνεργατικών δικτύων του πλήθους και δε λαμβάνει υπόψη την πολυπλοκότητα και το εύρος της. Οι δύο πόλοι (εργασία – κεφάλαιο) αντίθετα με την άποψη του Negri, αλληλοδιαπλέκονται πολύ περισσότερο και η συνύφανση τους αφορά ευρύτερους και βαθύτερους αλληλοκαθορισμούς. Η υπαγωγή της εργασίας στο κεφάλαιο ενδέχεται να συμπεριλαμβάνει την ιδεολογική, πολιτική και την κοινωνική σφαίρα της εξουσίας (όπως η αποδοχή των «εταιρικών αξιών» από πλευράς εργατών). Έτσι τα εν λόγω εξουσιαστικά φορτία δύναται να επηρεάζουν με την σειρά τους πολύ βαθύτερα τα συνεργατικά και επικοινωνιακά δίκτυα. Επομένως, οι διαδικασίες απελευθέρωσης, δηλαδή ο ταξικός αγώνας, δεν αφορούν την απλή απέκδυση από το παρασιτικό κέλυφος του κεφαλαίου, αλλά τον αγώνα για το ριζικό μετασχηματισμό σε κοινωνικό, πολιτικό και ιδεολογικό επίπεδο, μέσα από μία διαδικασία η οποία δεν παράγεται αυθόρμητα. Χρειάζεται κατά συνέπεια η διαμόρφωση μιας συλλογικής ταυτότητας που να συνυφαίνει και ανάλογες νοηματοδοτήσεις, μέσα στα συνεργατικά και επικοινωνιακά δίκτυα παραγωγής πέρα από τις λογικές του κέρδους (Σωτήρης 2005).

Συμπερασματικά, ο Negri, αν και αντιλαμβάνεται τη διεύρυνση της παραγωγής των συνεργατικών και επικοινωνιακών δικτύων στις σημερινές συνθήκες,

δεν λαμβάνει υπ' όψιν ότι και παλαιότερα η συνεργασία ήταν σημαντική για την παραγωγή. Επιπροσθέτως, θεωρεί ότι η άυλη εργασία είναι ριζικά διαφορετική από την υλική, χωρίς να εντοπίζει την εγγύτητα αυτών των δύο μορφών εργασίας. Δεν αναφέρεται στις ποιοτικές και μη πλευρές της άυλης εργασίας που θα μπορούσαν να αυτονομηθούν μελλοντικά. Τέλος, δε συλλαμβάνει το εύρος της καπιταλιστικής εκμετάλλευσης σε κοινωνικό, πολιτικό και ιδεολογικό επίπεδο, καθώς και την ανάγκη διεύρυνσης των ταξικών αγώνων. Θα ήταν δυνατό να ειπωθεί ότι η άυλη εργασία για τον Negri, τείνει ορισμένες φορές ν' αποτελεί ένα νέο κλειστό σύστημα με σαφή όρια. Συγκεκριμένα, διαθέτει στοιχεία που υπερτονίζονται και άλλα που συσκοτίζονται, κινδυνεύοντας να ενσωματωθούν όψεις εντελώς διάφορες και αλλοτριωτικές σε σχέση με τα δυνητικά πεδία απελευθέρωσης και αυτονομίας.

1.4. Η μεταμοντέρνα εποχή

Όπως αναφέρθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο, οι Hardt και Negri υποστηρίζουν τη μετάβαση στη μετανεωτερική εποχή μέσα από μία σειρά τομών που συντελέστηκαν εντός του νεωτερικού παραδείγματος. Από τη μία πλευρά, οι συγκεκριμένες θεωρήσεις της μοντέρνας περιόδου ανέδειξαν τις δυνατότητες απελευθέρωσης των μοναδικοτήτων εντός της νεωτερικότητας με την διατήρηση της πολλαπλότητας. Από την άλλη πλευρά, ανέδειξαν τις δυνάμεις αυτές που θα ελέγξουν την πολλαπλότητα μέσα σε μία ενιαία ταυτότητα, στο επίπεδο της συγκρότησης των ανθρωπίνων σχέσεων και της παραγωγής. Κατά τη μετάβαση στη μετανεωτερικότητα, τα όρια μεταξύ φυσικού και τεχνητού περιβάλλοντος έχουν διαρραγεί. Η νεωτερική διάκριση μεταξύ φύσης και ανθρώπινης λειτουργικότητας έχει υπερβαστεί. Η μετανεωτερικότητα αναγνωρίζει μονάχα υβριδικούς σχηματισμούς και τεχνητές οντότητες.

Οι Hardt και Negri, έχοντας επηρεαστεί από μεταμοντέρνους στοχαστές, όπως ο Jean-François Lyotard και ο Jean Baudrillard, τονίζουν τις ρήξεις ανάμεσα στο νεωτερικό και μετανεωτερικό μοντέλο, δηλαδή τη μετάβαση - τομή σε μία εντελώς νέα κοινωνική παραγωγή. Οι κοινωνικές σχέσεις παύουν να ορίζονται μέσα από τα πλαίσια του νεωτερικού θεσμού και αρχίζουν να απελευθερώνονται ροές, οι οποίες

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

τείνουν να υπερβούν τα όρια του εκάστοτε θεσμικού σχηματισμού. Το κοινωνικό κατακερματίζεται σε ευέλικτα δίκτυα που μεταλλάσσουν συνεχώς τον πομπό και το δέκτη ενός μηνύματος αμφισβητώντας τη μοντέρνα γραφειοκρατική λειτουργικότητα. Η συνεχής μετατόπιση θέτει τα υποκείμενα σε μία αέναη κίνηση που επιφέρει νέους μετασχηματισμούς. Η ισχύς των μεγάλων αφηγήσεων εκριζώνεται μέσα από τη ρευστότητα του σημειακού εαυτού των δικτύων (Lyotard 1993: 59).

Στη μεταμοντέρνα συνθήκη το καπιταλιστικό σύστημα δε στρέφει πλέον τις δυνάμεις του για την αναπαραγωγή του στην παραγωγή, αλλά στην κατανάλωση. Η κατασκευή των «ανθρώπινων αναγκών» γίνεται εξίσου σημαντική με την εργατική δύναμη. Το καπιταλιστικό σύστημα στη μετανεωτερική εποχή δημιουργεί ένα νέο αστερισμό, ο οποίος εισάγει πρότυπα για τις ανθρώπινες σχέσεις διαρρηγνύοντας τα όρια μεταξύ της δημόσιας και της ιδιωτικής ζωής στο βωμό της κατανάλωσης (Baudrillard 1990: 133).

Στη νέα ζωή του μεταμοντέρνου ελέγχου δεν επιβάλλονται κλειστές ταυτότητες στα υποκείμενα, αλλά ευθυγραμμίζεται η δημιουργικότητα τους μέσα στην οποία εμπερικλείονται και παράγονται νέα σώματα εργασίας και ένας νέος τρόπος επικοινωνίας και ζωής (Negri 2001). Ειδικότερα, η διεύρυνση του μεταφορντικού μοντέλου παραγωγής σε παγκόσμιο επίπεδο στο τελευταίο τέταρτο του 20^{ου} και στις αρχές 21^{ου} αιώνα, συνέβαλαν στο μετασχηματισμό της φύσης του κοινωνικού δεσμού. Η νέα επαγγελματική δομή με βάση το management, οι υβριδικές τάσεις των πολιτιστικών παραδειγμάτων μέσω των μαζικών μεταναστευτικών ροών (Burke 2010: 52), καθώς και η ανάδυση διαδικασιών συνεχούς ελέγχου και εκπαίδευσης σε νέες μορφές ζωής (Deleuze 2001), σηματοδοτούν μία νέα διακλάδωση του παγκόσμιου συστήματος. Η αλλαγή αυτή, ονομάστηκε προσφυώς πληροφοριακή κοινωνία (Castells 2006:19) ή πνευματικός ορίζοντας των πληροφοριακών λεωφόρων (Μπάουμαν 2008: 21).

Ο συνδυασμός της πληροφοριακής κοινωνίας με τη νέα τάση της παγκόσμιας μορφής κυριαρχίας ονομάζεται Αυτοκρατορία και σύμφωνα με τους Hardt και Negri δημιουργεί πρωτόγνωρες συνθήκες για τις συλλογικότητες. Μέσα στο δίκτυο της Αυτοκρατορίας, εντάσσονται τα έθνη – κράτη, οι πολυεθνικές εταιρίες και οι υπερεθνικοί θεσμοί, που αναδεικνύουν το δικτυακό τρόπο συγκρότησης της

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

μεταμοντέρνας παγκόσμιας κοινωνίας ως αέναης σύναψης κόμβων (Hardt & Negri 2011: 12). Για τους Hardt και Negri, η εποχή της παγκοσμιοποίησης αποτελείται από πολλαπλά και καινοφανή στοιχεία όπου οι νεωτερικές ταυτότητες σχετικοποιούνται και αναδεικνύονται νέες μορφές υποκειμενικότητας. Η παγκόσμια κοινωνία δεν είναι προϊόν μιας αρμονικής σύνθεσης ετερογενών στοιχείων σε πλανητικό επίπεδο, ούτε αντιθέτως αποτέλεσμα μιας και μόνης δύναμης τοποθετημένης στο κέντρο του παγκόσμιου συστήματος (Hardt & Negri 2002: 23).

Η Αυτοκρατορία αναγνωρίζεται από τους εν λόγω στοχαστές, ως μία ισχυρή τάση του παγκόσμιου συστήματος για ενιαία δομή σε πλανητικό επίπεδο και αποκρυστάλλωση των ιεραρχιών και των ανισοτήτων, μέσω της συνεχούς ενσωμάτωσης από την αυτοκρατορική εξουσία. Κατ' αυτόν τον τρόπο, παράγονται συνεχώς νέες πηγές θεσμοθέτησης έτσι ώστε να εξαπλωθεί το δίκτυο της. Το συγκεκριμένο φαινόμενο υπερβαίνει τα χαρακτηριστικά του ιμπεριαλισμού και δεν αποτελεί απλώς την επόμενη φάση του, αλλά ένα καινοφανές καθεστώς. Η νέα παγκόσμια τάση αναζητεί μία νέα ενιαία δομή πέρα από τους ανταγωνισμούς των ιμπεριαλιστικών αντιμαχιών (Hardt & Negri 2002: 31).

Η Αυτοκρατορία αποτελεί ένα μετααποικιακό και μεταιμπεριαλιστικό γίγνεσθαι, το οποίο συγκροτεί ένα νέο δίκαιο και μία νέα διακλάδωση της εξουσίας που δημιουργεί νέους κόμβους παραγωγής κανόνων και υποκειμενικοτήτων. Στην εποχή της παγκοσμιοποίησης των τελευταίων δεκαετιών και εντονότερα μετά την κατάρρευση του σοβιετικού μπλοκ, το δίκτυο των ιεραρχιών και των ανισοτήτων διευρύνεται σε πλανητικό επίπεδο. Ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος παραγωγής εξαπλώνεται σε παγκόσμιο επίπεδο και αναζητεί νέους τρόπους αναπαραγωγής μέσω καινοφανών διαδικασιών ελέγχου.

Έτσι, στη μετανεωτερική Αυτοκρατορία η διάκριση ενός «μέσα – ανθρώπου» και ενός «έξω – φύση» αποτελεί ένα νεωτερικό μύθο και αντικαθίσταται από ένα επεκτεινόμενο επίπεδο δίκτυο (Hardt & Negri 2002: 257). Επίσης, η διάκριση μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού χώρου αμφισβητείται ριζικά από την Αυτοκρατορία. Δηλαδή, οι δημόσιοι τόποι έχουν πλέον αλωθεί από την ιδιωτικοποίηση της κυρίαρχης εξουσίας. Το διαζευκτικό σχήμα ιδιωτικού και δημόσιου χώρου έχει μεταμορφωθεί σ' ένα δίκτυο το οποίο επεκτείνεται δημιουργώντας συνεχώς νέα σύνορα. Η κυρίαρχη

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

εξουσία διαχέεται και διαπλάθει νέους χώρους που είναι πλέον αδύνατο να διαχωριστούν σε ιδιωτικό και δημόσιο τόπο.

Παράλληλα όμως, αναδύονται και δυνητικοί χώροι αντιεραρχικής δημοκρατίας. Ο πολλαπλασιασμός των συνεργασιών και της επικοινωνίας σε πλανητικό επίπεδο δημιουργεί τις συνθήκες για από κοινού παραγωγή της ίδιας της ζωής, ως ένα εξαιρετικά εκτεταμένο δίκτυο βιοπολιτικής συνόδου μοναδικοτήτων. Οι πολλαπλές συναρθρώσεις και η ανοιχτότητα του δικτύου συγκροτούν το μετανεωτερικό πλήθος. Οι κόμβοι του δικτύου παράγονται μέσω της ισότιμης και της ελεύθερης διαντίδρασης, αριθμώντας ένα τεράστιο εύρος δικτυακών συνάψεων και ιλιγγιωδών ταχυτήτων. Η μεταμοντέρνα Αυτοκρατορία παράγεται συνεχώς από το πλήθος συλλογικά και καθιστά την εξουσία της ολοένα και πιο παρασιτική. Οι δυνάμεις της Αυτοκρατορίας και οι δυνάμεις του πλήθους δεν είναι δύο ξεχωριστά υποκείμενα που τελούν υπό μία εξωτερική σχέση και συνάμα αντιπαράθεση. Η αυτοκρατορική εξουσία παράγει ρυθμιστικά πεδία με σκοπό να ελέγξει τις δημιουργικές δυνάμεις του πλήθους διοχετεύοντας τις προς όφελος της. Έτσι, οι δυνάμεις του πλήθους επιβραδύνονται από την αυτοκρατορική εξουσία, όμως στο βαθμό που η Αυτοκρατορία έχει ανάγκη την παραγωγικότητα των επικοινωνιακών και συνεργατικών δικτύων του πλήθους για να αναπαραχθεί, υποσκάπτει την ίδια της την εξουσία. Υπ' αυτήν την έννοια, η Αυτοκρατορία είναι μία αρνητική δύναμη που συναρθρώνεται με τις θετικές δυνάμεις του πλήθους, αποικιοποιώντας το αυτόνομο δίκτυο του.

Επομένως, η Αυτοκρατορία αποτελεί ένα υποσύνολο το οποίο αποσπά την παραγωγικότητα του πλήθους. Αντιθέτως, το πλήθος υπερχειλίζει από τις άπειρες δημιουργικές του δυνάμεις και η αυτοκρατορική στιγμή συνάπτεται με τα πεδία παραγωγής του πλήθους, κατασκευάζοντας αρνητικούς κόμβους βιοεξουσίας οι οποίοι είναι υπεύθυνοι να ελέγχουν την αέναη και δημιουργική του δράση. Από την μία λοιπόν, η Αυτοκρατορία έχει ανάγκη τη δημιουργικότητα του πλήθους και θέτει τα πεδία ελέγχου της παρασιτικά ως κέλυφος, επεμβαίνοντας στα συνεργατικά δίκτυα των μοναδικοτήτων. Από την άλλη, το πλήθος αντιστέκεται στην αυτοκρατορική εξουσία υπερβαίνοντας συνεχώς τα εμπόδια της με τις υπερχειλίζουσες δυνάμεις του, αναγκάζοντας την αυτοκρατορία να δημιουργήσει νέους κόμβους εξουσίας με σκοπό

να ωφεληθεί από τα νέα πεδία της δημιουργικότητας του (Hardt & Negri 2002: 479 , Γαβριηλίδης 2002)

Συμπερασματικά, καθίσταται φανερό ότι για τους στοχαστές η εποχή της μετανεωτερικότητας σηματοδοτεί όχι μόνο αλλαγές σε όλους τους τομείς της κοινωνικής ζωής, αλλά και αλλαγή στον τρόπο με τον οποίο οι τομείς αυτοί συναρθρώνονται στις σύγχρονες συνθήκες. Για τους Hardt και Negri, η πολιτική, η οικονομική και η κοινωνική σφαίρα δε διακρίνονται πλέον, αλλά αποτελούν ένα αμάλγαμα το οποίο θα μπορούσε να ονομαστεί βιοπολιτική παραγωγή (Hardt & Negri 2011 : 127). Στην μεταμοντέρνα συνθήκη αποικιοποιείται όλο το φάσμα της κοινωνικής παραγωγής από την αυτοκρατορική εξουσία, δημιουργώντας περισσότερο ρευστές και ευέλικτες μορφές ζωής, καθώς και νέους δυνητικούς χώρους συνεργασίας και αντίστασης από τις δημιουργικές ικανότητες του πλήθους.

1.5. Η συνάρθρωση της βιοεξουσίας με την παγκόσμια κατάσταση πολέμου

Σύμφωνα με τους υπό πραγμάτευση στοχαστές, η εξουσία έχει μεταλλαχθεί σε μία επικυριαρχία της ίδιας της ζωής και του θανάτου. Η νέα θεώρηση του ελέγχου εξαπλώνεται στους ίδιους τους όρους της ύπαρξης και προτείνεται να ονομαστεί βιοεξουσία. Η δύναμη της βιοεξουσίας μπορεί να εντοπιστεί στα όπλα μαζικής καταστροφής και στις νέες τεχνολογίες των βασανιστηρίων. Όμως, η βιοεξουσία είναι τόσο ισχυρή που είναι δυνατό να προκαλέσει τεράστιες καταστροφές σε πλανητικό επίπεδο. Έτσι, χρειάζεται να περιοριστεί από τον ίδιο της τον εαυτό και να στραφεί σε θετικότερες πλευρές ελέγχου της κοινωνικής ζωής. Γι' αυτόν το λόγο, προσανατολίζεται στις τεχνολογίες «επιμέλειας του εαυτού», όπου αντιφατικά το άτομο για να εξασφαλίσει την ελευθερία του θα πρέπει να υπακούει. Αναλυτικότερα, το άτομο ελέγχεται από την κρατική παρέμβαση μέσω των πληθυσμιακών πολιτικών, ενώ παράλληλα, ασκούνται πολιτικές που αφορούν την ίδια την κατασκευή της επιθυμίας και των αναγκών του ατόμου έτσι ώστε να νιώθει ελεύθερο και αυτόνομο (Hardt & Negri 2002 : 50).

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

Στις παρούσες συνθήκες λοιπόν, για τους Hardt και Negri, αναδύεται η αυτοκρατορική βία η οποία διαβρώνει τα όρια ανάμεσα στη νόμιμη και τη μη νόμιμη βία. Συνεπώς, η επίκληση γενικών εννοιών, όπως μία γενική απειλή, είναι αναγκαία για την *a posteriori* νομιμοποίηση της. Για τους στοχαστές, η κατασκευή ενός αόρατου εχθρού την εποχή της αυτοκρατορικής κυριαρχίας που συνεχώς ανακαλείται η παρουσία του, είναι εξαιρετικά απαραίτητη. Ο αυτοκρατορικός πόλεμος γίνεται καταστατική συνθήκη της αναπαραγωγής και της επέκτασης των συνάψεων του δικτύου. Με την προϋπόθεση αυτή, μπορούν να κατανοηθούν οι λεγόμενες «εθνοδομήσεις» από τους βιοπολιτικούς στρατιώτες των εθνών με συσσωρευμένη εξουσία εντός της Αυτοκρατορίας. Τέτοιες διαδικασίες αμφισβητούν έντονα το σύνορο ανάμεσα στο πόλεμο και την ειρήνη και καταδεικνύουν ακριβώς την τάση αποδόμησης της διάκρισης ενός «μέσα» και «έξω» ή ενός «καλού» και «κακού» (Hardt & Negri 2011: 73). Ως εκ τούτου, η βιοεξουσία ως διαδικασία ελέγχου και επαναθεμελίωσης των όρων της ζωής και του θανάτου δημιουργεί γκρίζες ζώνες, έτσι ώστε να επανορίζει συνεχώς τον εαυτό της και να δημιουργεί νέες συνάψεις στο δίκτυο της (Agamben 2005: 247 - 255).

Παραδειγματικά, ο εργάτης μέσα στις νέες μορφές οργάνωσης της εργασίας δε γίνεται μόνο ένα εξάρτημα του βιομηχανικού εργοστασίου, αλλά το πρότυπο του εργοστασίου επεκτείνεται σ' όλη τη μητρόπολη και αποικιοποιεί κάθε έκφανση της. Οι εργάτες παράγουν σ' όλη την έκταση της μητρόπολης την από κοινού ζωή μέσα στο αυτοκρατορικό δίκτυο (Hardt & Negri 2009: 251). Η βιοεξουσία ή ο βιοπολιτικός καπιταλισμός κυριαρχεί επί της βιολογικής ζωής του εργάτη ή του πολίτη και συγκροτεί την κοινωνία του ελέγχου, της πειθάρχησης των σωμάτων. Παράλληλα, ρευστοποιεί τις διαδικασίες πρόσληψης προσωπικού καθιστώντας εξαιρετικά αναλώσιμη την εργατική δύναμη, ελέγχει τον συλλογικό νου του πλήθους και δημιουργεί νέους τύπους προσόδων από κατοχυρώσεις (copyright) ιθαγενικών γνώσεων ή πληροφοριακού υλικού σπόρων (Hardt & Negri 2011: 301, Hardt 2010: 11, Δουζίνας 2011: 72-73, Harvey 2007: 261, Deleuze 2001).

Κατά συνέπεια, μπορεί να υποστηριχθεί ότι για τους Hardt και Negri ο βιοπολιτικός έλεγχος έχει συνυφανθεί με την αυτοκρατορική δομή του κόσμου. Για τους στοχαστές, η ίδια η εξουσία μέσα στην Αυτοκρατορία συνυφαίνεται σε πλανητικό επίπεδο με δύο συγκροτησιακά στοιχεία. Το πρώτο, αφορά τον ίδιο τον

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

πόλεμο ως καταστατικό στοιχείο της, το οποίο ασκεί βιοπολιτικό έλεγχο, και το δεύτερο, αφορά την τάση της εξουσίας να ρευστοποιεί τον εαυτό της και να διαχέεται σε όλο το δίκτυο επηρεάζοντας την παγκόσμια τάξη.

Η μοντέρνα θεώρηση του πολέμου η οποία τον όριζε ως αποκλειστικά αμυντικό μέσα στα πλαίσια και τις ανάγκες της εθνικής κυριαρχίας, διαβρώνεται συνεχώς από τη μεταμοντέρνα κατάσταση. Η σύγχρονη θεώρηση του πολέμου ως προληπτικό μέτρο εντός και εκτός εθνικών συνόρων αίρει την ίδια την ύπαρξη της εθνικής χαρτογράφησης. Ο πόλεμος δεν αποτελεί πλέον παράγοντα αποσταθεροποίησης, αλλά εξισσοροπιστή του παγκοσμιοποιημένου εδάφους. Η σύγχρονη αστυνόμευση τείνει να ταυτιστεί με στρατιωτική επιχείρηση. Συνεπώς, καταλύει στο όνομα της ασφάλειας τη διάκριση ανάμεσα στο εσωτερικό και το εξωτερικό των εθνικών συνόρων. Ο αυτοκρατορικός πόλεμος δεν αποτελεί τη στιγμή της εξαίρεσης μέσα από ένα προεπινοημένο νομικό οπλοστάσιο, αλλά καταστατική συνθήκη που παράγει δίκαιο. Αυτό που επιδιώκει, δηλαδή, είναι να ρυθμίσει την κοινωνική ζωή και να αναπαράγει τις παγκόσμιες ιεραρχίες (Hardt & Negri 2011: 41).

Συμπερασματικά, ο αυτοκρατορικός πόλεμος συνυφαίνεται με τη βιοεξουσία κυβερνώντας όχι μόνο το θάνατο, αλλά και την ίδια την έκφραση της ζωής δημιουργώντας νέα πεδία κοινωνικών σχέσεων και πειθάρχησης. Ο παγκόσμιος πόλεμος και η μεταμοντέρνα εξουσία επιβάλλονται στη δικτυακή και συνεργατική κοινωνία ως υπερβατική εξουσία. Η βιοεξουσία συναρθρώνεται με την απελευθέρωση της επιθυμίας των κοινωνικών υποκειμένων, έτσι ώστε να αναπαραχθεί η ίδια αποικιοποιώντας την αντιεραρχική παραγωγή της ζωής προς όφελός της.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΟΙ ΟΨΕΙΣ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ

Στο παρόν κεφάλαιο θα εξεταστεί το νεωτερικό πλαίσιο ανάδυσης του έθνους – κράτους, το οποίο θεμελιώθηκε στην υπερβατική σφαίρα και κυοφόρησε την αφηρημένη ενότητα του λαού. Συνεχίζοντας, θα αναλυθεί η μετάβαση στη μετανεωτερική Αυτοκρατορία η οποία με την σειρά της, δημιουργεί νέες μορφές κυριαρχίας αλλά παράλληλα προκαλεί και νέες μορφές συλλογικού αγώνα μέσα από τον οποίο παράγεται το μετανεωτερικό πολιτικό υποκείμενο. Επίσης, θα αντιδιασταλεί η έννοια του λαού με εκείνη του δικτυακού πλήθους. Σύμφωνα με τους Hardt και Negri, το πλήθος παράγει επικοινωνιακά και συνεργατικά δίκτυα συγκροτώντας το κοινό. Αντίθετα, ο λαός αποτελείται από ατομικότητες οι οποίες στερούνται επικοινωνίας και αδυνατούν να εκφράσουν την ετερότητα τους. Επιπροσθέτως, θα αναδειχθούν οι νέοι πολιτικοί ορίζοντες που κομίζει το οριζόντιο πλήθος μέσα από την κοινή φύση του. Τέλος, θα διερευνηθεί η εμπειρική διάσταση της έννοιας του πλήθους μέσα από την εξέταση σύγχρονων κοινωνικών κινημάτων του 21^{ου} αιώνα.

2.1. Νεωτερικό και μετανεωτερικό έθνος – κράτος

2.1.1. Η έννοια του λαού ως όψη της νεωτερικής κυριαρχίας

Η περιγραφή της μετάβασης του έθνους – κράτους από τη νεωτερικότητα στη μετανεωτερικότητα αποτελεί σημαντική όψη του μετασχηματισμού του σύγχρονου κόσμου. Συνεπώς, η περιγραφή της γενεαλογίας του έθνους – κράτους είναι σημαντική για τους υπό πραγμάτευση στοχαστές.

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

Η γέννηση του νεωτερικού έθνους – κράτους προήλθε μέσα από την κρίση της νεωτερικότητας, έτσι ώστε να επιβληθεί η υπερβατική εξουσία μέσω της μυθοποίησης μιας βιολογικής και πολιτιστικής αδιάρρηκτης συνέχειας. Το έθνος – κράτος καθώς αντικαθιστά την ταύτιση του βασιλέα – θεού των φεουδαρχικών καθεστώτων, παρουσιάζεται ως μία αναλλοίωτη και αιώνια ουσία που ενώνει όλα τα άτομα σε έναν ενιαίο εδαφικό, βιολογικό, θρησκευτικό και γλωσσικό ταυτοτικό προσδιορισμό. Η νέα μορφή της υπερβατικής εξουσίας εκφράζεται ως ένα όλον ή ως μία αφαίρεση. Σύμφωνα με τους Hardt και Negri, η επιβολή του νεωτερικού έθνους – κράτους επιχειρεί να εξαλείψει τις εσωτερικές διαφοροποιήσεις της νεωτερικής κοινωνίας και τις πολύπλοκες δυνατότητες του πλήθους μέσα από ένα πρίσμα απόλυτης ομοιομορφίας, το οποίο εξυπηρετεί την καπιταλιστική συσσώρευση και υποκρύπτει τις ταξικές αντιθέσεις. Η ανάδυση του έθνους – κράτους δηλώνει μία προσπάθεια σύνθεσης των νέων μορφών παραγωγής και των παλαιών απολυταρχικών θεσμών. Αυτός είναι ο λόγος που από την μία πλευρά το έθνος – κράτος μετασχηματίζει τον πληθυσμό από υπήκοο του φεουδαρχικού καθεστώτος σε πολίτη του νεωτερικού πειθαρχικού καθεστώτος, και από την άλλη, η απόλυτη εξουσία που παρείχε το κληρονομικό δικαίωμα του βασιλέα αντικαθίσταται από την ενιαία εθνική κληρονομιά του πληθυσμού. Οι λειτουργίες τους έθνους – κράτους διαβρώνουν τις δημοκρατικές διαδικασίες και συσκοτίζουν το ριζικό ανταγωνισμό ανάμεσα στις εξουσιαστικές αρχές και τις δυνάμεις των ετεροτήτων του πλήθους.

Οι ιδεαλιστικές τάσεις του θεολογικού – υπερβατικού μοντέλου, στα πλαίσια των φεουδαρχικών σχέσεων παραγωγής, μετουσιώθηκαν από το νεωτερικό – υπερβατικό μοντέλο κυριαρχίας σε ιδεαλιστικοποίηση του πληθυσμού μέσω της κατασκευής μίας πνευματικής ταυτότητας η οποία συγκροτούσε το ομοιόμορφο έθνος. Τα υποκείμενα εντός της «εθνικής κυριαρχίας» διατείνονται ότι αποτελούν στοιχεία ενός αιώνιου και συμπαγούς όλου και ενσωματώνουν το εθνικό αφήγημα με θρησκευτικό τρόπο. Τα άτομα στη νεωτερικότητα θεωρούνται ομοιόμορφα μέσα από την κοινή καταγωγή και συνέχεια του πολιτισμικού φορτίου ενός έθνους – κράτους, ανάγοντας τον πληθυσμό και το χωρικό προσδιορισμό σε επεκτάσεις μιας αφηρημένης και αιώνιας αφαίρεσης προς όφελος της νεωτερικής κυριαρχίας. Η ανάδυση όμως του έθνους – κράτους αποτελεί ένα γεγονός ενδεχομενικό και ιστορικά προσδιορισμένο στην νεωτερική περίοδο (Σταυρακάκης 2012: 226). Επομένως, η

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

θεμελίωση της νεωτερικής κυριαρχίας εκφράζεται μέσα από την εγκαθίδρυση του εθνικού αφηγήματος στον νου και στο σώμα του νεωτερικού ανθρώπου.

Σκοπός της επιβολής του έθνους ήταν να περιβληθεί ή ακόμη και να ενσωματωθεί η κοινωνία στο κράτος. Η νεωτερικότητα αντικατέστησε το θεολογικό υπερβατισμό ανανεώνοντας την παλαιά απολυταρχία. Τα νεωτερικά κέντρα εξουσίας επιβλήθηκαν με βάση την καθολικότητα του έθνους. Οι κυρίαρχες τάξεις που ήλεγχαν και ρύθμιζαν τη συσσώρευση, χρειάζονταν το εθνικό αφήγημα έτσι ώστε να εκτονώσουν τους ανταγωνισμούς με τις υποτελείς τάξεις. Ως εκ τούτου, η νεωτερική κυριαρχία ταυτίστηκε με την εθνική κυριαρχία για να συγκαλύψει ή να καταστρέψει τις ανταγωνιστικές δυνάμεις εντός του εθνικού μύθου (Hardt & Negri 2002 : 138).

Παράλληλα, η κρίση της νεωτερικότητας επεκτάθηκε στο εσωτερικό του έθνους – κράτους ταυτιζόμενο με την επανάσταση και την εγκαθίδρυση της λαϊκής κυριαρχίας, αγνοώντας την ιεραρχική και καταπιεστική του φύση. Ειδικότερα, μετά τη Γαλλική Επανάσταση το νεωτερικό έθνος καθίσταται καταστατικός όρος πολιτικής διαπραγμάτευσης και διαμάχης. Το έθνος – κράτος, λοιπόν, υποστασιοποιείται και λειτουργεί ως συλλογική φαντασίωση που διαχέεται σε όλους τους πολιτικούς αγώνες.

Για να εκτονωθεί η δεύτερη νεωτερική κρίση εντός του έθνους – κράτους, κατασκευάζεται η έννοια του λαού. Ενώ στην αρχή το έθνος – κράτος ήταν έκφραση της δύναμης του ηγεμόνα, στη συνέχεια κατέστη συνώνυμο της λαϊκής βούλησης (Σάσεν 2001: 35). Ο λαός είναι απότοκο του έθνους – κράτους και της ηγεμονικής νεωτερικής ταυτότητας, μολονότι, προβάλλεται στο μακρινό παρελθόν. Η έννοια του λαού συνιστά μία ενιαία και ομοιόμορφη βούληση και δράση. Η εν λόγω έννοια έχει ανάγκη την αρνητική κατασκευή του Άλλου, ως δομικό στοιχείο κατασκευής του συλλογικού και ατομικού εαυτού της (Σταυρακάκης 2012: 228). Τα χαρακτηριστικά του εντοπίζονται εντός του έθνους – κράτους, μορφοποιώντας μέσω αντιθετικών ζευγών την ταυτότητα του, έναντι σε κάτι ξένο. Το ενιαίο σύνολο του λαού είναι ακριβώς το αναγκαίο δεύτερο σκέλος, έτσι ώστε να εσωτερικευθεί στις υποκειμενικότητες η ολοποιητική εξουσία. Για τους στοχαστές, η έννοια του λαού συγκαλύπτει στη νεωτερική περίοδο τις πολύπλοκες και δημιουργικές δυνάμεις των

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

μοναδικότητων, οι οποίες ως ένα ανοιχτό σύνολο χρειάζεται να απεκδυθούν κάθε ομοιογένεια ώστε να υπάρξουν και να αναπαραχθούν (Hardt & Negri 2002 : 147).

Επιπροσθέτως, η έννοια του λαού σκοπεύει στον επικαθορισμό ολόκληρου του πληθυσμού από μία ηγεμονική ομάδα, η οποία χρησιμοποιεί την επίπλαστη έννοια της λαϊκής κυριαρχίας λειτουργώντας ως δήθεν αντιπρόσωπος της, έτσι ώστε να διευκολύνει την επιβολή της. Τα έθνη – κράτη παρουσιάζονται ως διαταξικές οντότητες οι οποίες παράσχουν μία επίπλαστη αρμονία στην κοινωνία, παρόλο που τα ιστορικά γεγονότα του 19^{ου} και του 20^{ου} αιώνα έδειξαν ότι η ποικιλομορφία των γλωσσικών κωδικών και των πολιτισμικών διαφορών καθιστούσαν την ταύτιση με το έθνος – κράτος διόλου αρμονική (Held & McGrew 2004: 54-55). Οι συγγραφείς αν και αναγνωρίζουν τις επίπλαστες έννοιες του λαού και του έθνους, κατανοούν τη βαθειά εγκαταβίωση τους στη συνείδηση των νεωτερικών κοινωνιών με χαρακτηριστικό παράδειγμα την ταύτιση του έθνους με τους επαναστατικούς αγώνες, χωρίς να λαμβάνεται υπ' όψιν η βαθειά καταπιεστική του φύση. Η χρησιμοποίηση του έθνους από τις υποτελείς τάξεις ως άμυνα επεκτάθηκε σε όλο το 19^ο αιώνα, με εμβληματικό σημείο αναφοράς τους ανταποικιοκρατικούς αγώνες (Hardt & Negri 2002: 151).

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, η κρίση του έθνους – κράτους άρχισε να διευρύνεται παγκοσμίως και να λαμβάνει χαρακτηριστικά απόλυτης μυθοποίησης μέσα από δύο παγκόσμιους πολέμους. Έτσι, για ακόμα μία φορά η σύγκρουση των παραγωγικών δυνάμεων με τις σχέσεις παραγωγής επεκτάθηκε σ' έναν ευρωπαϊκό εμφύλιο πόλεμο. Παράλληλα, τη συγκεκριμένη περίοδο τα εργατικά κινήματα σε πολλές περιοχές της Ευρώπης υποτίμησαν τους προλεταριακούς αγώνες, συμβιβάζοντάς τους με το εθνικό συμφέρον. Ουσιαστικά, υπέτασσαν τις δημιουργικές και οριζόντιες δυνάμεις του πλήθους στην υπηρεσία του αστικού ηγεμονικού μορφώματος.

Μία από τις πιο ακραίες στιγμές της κρίσης του έθνους – κράτους ως ηγεμονικού εργαλείου, υπήρξε η περίοδος του Ψυχρού Πολέμου ανάμεσα στις Η.Π.Α. και τη Σοβιετική Ένωση όπου η σύγκρουση των ταξικών συμφερόντων ενδόθηκε απόλυτα την εθνική περιβολή, έτσι ώστε να εδραιώσουν την κυριαρχία τους. Συνεπώς, το έθνος – κράτος αποτέλεσε είτε στη συντηρητικότερη, είτε στη

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

ριζοσπαστικότερη μορφή του μία πειθαρχική νόρμα, που περιόριζε –αν όχι εξάλειφε– την οριζόντια και συνεργατική δημιουργικότητα (Hardt & Negri 2002 : 159).

Συμπερασματικά, γίνεται κατανοητό ότι ο μύθος του έθνους – κράτους συναρθρώνεται με τη νεωτερική – υπερβατική εξουσία λειτουργώντας ως μετασχηματιστής των ετερόκλητων δημιουργικών δυνάμεων του πλήθους, σ' έναν ομοιογενή λαό, στις υπηρεσίες μιας ηγεμονικής ομάδας που ρυθμίζει την καπιταλιστική συσσώρευση και μυστικοποιεί την ιεραρχία. Ο ανταγωνισμός του δημιουργικού και αντιιεραρχικού πλήθους με τη νεωτερική υπερβατική κυριαρχία συγκαλύφθηκε με την κατασκευή του ουσιοκρατικού προτύπου του έθνους – κράτους και περιόρισε την παραγωγικότητα των μοναδικοτήτων, μέσω της επίκλησης της αφηρημένης ενότητας του λαού. Έτσι, δημιουργήθηκαν οι νέοι διαμεσολαβητικοί μηχανισμοί που ανέπτυξαν τη νέα εθνική πειθαρχική τάξη και εκτόνωσαν τον ανταγωνισμό μεταξύ της νεωτερικής εξουσίας κράτους – κεφαλαίου και των συνεργατικών δικτύων του πλήθους.

2.1.2. Το έθνος κράτος στην εποχή της μετανεωτερικότητας

Όπως προαναφέρθηκε, το έθνος – κράτος της νεωτερικότητας αντλούσε τους πόρους για τη συναίνεση στο εσωτερικό του, μέσα από την κατασκευή διακριτών εχθρών. Το έθνος – κράτος είχε ένα συμπαγή εχθρό στο εξωτερικό του, δηλαδή, ένα άλλο έθνος – κράτος και ένα ξεκάθαρο εσωτερικό εχθρό, όπως οι επικίνδυνες τάξεις. Τα συγκεκριμένα νεωτερικά χαρακτηριστικά διαφαίνονται μέσα από τη διεξαγωγή πολέμων, στα πλαίσια της νεωτερικότητας, όπου τελούνταν σε συγκεκριμένα γεωγραφικά πλαίσια και έληγε είτε με νίκη ή ήττα συγκεκριμένου έθνους – κράτους ή εθνών – κρατών, είτε με ανακωχή μεταξύ των ορατών εχθρευομένων (Hardt & Negri 2011: 33).

Στη μεταμοντέρνα κατάσταση, έχουν εν πολλοίς ανασταλεί οι διαδικασίες άντλησης νομιμοποίησης του έθνους – κράτους, έτσι ώστε ν' ασκεί βία στο εσωτερικό αλλά και στο εξωτερικό του. Το κρατικό μονοπώλιο της βίας διατηρείται αλλά πλέον χρειάζεται την επίκληση γενικών εννοιών, όπως είναι τα δυσδιάκριτα

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

όρια της έννοιας της τρομοκρατίας ή της «ψυχολογιοποίησης» κρίσεων, ως φαινόμενο «εθνικής ψυχοπαθολογίας» (Μαρβάκης 2014), έτσι ώστε να επιβληθεί. Ο πόλεμος κατά της τρομοκρατίας διατηρείται εντέχνως αόριστος και ο ορισμός για τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι ασαφής. Ο εχθρός γίνεται ο απόλυτος Άλλος που απειλεί όλη την ανθρωπότητα, με σκοπό να αποπολιτικοποιήσει τα αυτοκρατορικά αστυνομικά μέτρα. Σε αντίθεση με τη μοντέρνα περίοδο, οι μέθοδοι ελέγχου έχουν μετασχηματιστεί. Ειδικότερα, ενώ στη νεωτερικότητα η αναστολή των δημοκρατικών δικαιωμάτων αποτελούσε εξαίρεση, στη μεταμοντέρνα συνθήκη η αναστολή των δημοκρατικών δικαιωμάτων γίνεται κανόνας περιορίζοντας την δύναμη του έθνους – κράτους.

Το έδαφος που προετοίμασε τη μετάβαση στη μεταμοντέρνα διαχείριση του έθνους – κράτους ήταν η περίοδος του Ψυχρού πολέμου, όπου η έννοια της νόμιμης βίας άρχισε να διαφοροποιείται. Η επίκληση αόριστων και μη ορατών εχθρών συντέλεσε στην αναπαραγωγή και τη συντήρηση μιας παγκόσμιας τάξης. Η άσκηση βίας άρχισε να λειτουργεί έτσι ώστε να επιβάλλεται η τάξη και να περιορίζονται οι αντίρροπες δυνάμεις. Έτσι, η εξάλειψη του αντιπάλου άρχισε να μην εξυπηρετεί την παγκόσμια κατάσταση, ενώ αντιθέτως, η ύπαρξη ενός αόριστου εχθρού συντηρούσε τους δύο πόλους. Αν και η ψυχροπολεμική περίοδος διέφερε με την αυτοκρατορική, ως προς το ότι η παγκόσμια κατάσταση ήταν διαιρεμένη σε δύο διακριτούς πόλους, παρ' όλα αυτά, οι Hardt και Negri υποστηρίζουν ότι η περίοδος αυτή υπήρξε ο πρόγονος των αυτοκρατορικών ταξιδετικών επεμβάσεων έτσι ώστε να διατηρηθεί η παγκόσμια τάξη (Hardt & Negri 2002: 248).

Το έθνος – κράτος την εποχή της Αυτοκρατορίας δεν ομοιάζει με την περίοδο των ιμπεριαλιστικών εθνών – κρατών, όπου ένα έθνος – κράτος επεκτείνονταν σ' άλλα, με σκοπό να διατηρήσει την ειρήνη και τη συνοχή στο εσωτερικό του συντηρώντας τον διαχωρισμό εσωτερικού – εξωτερικού χώρου. Αντίθετα, στις αυτοκρατορικές συνθήκες το έθνος – κράτος αποτελεί έναν κόμβο ανάμεσα σ' ένα δίκτυο εξουσίας, μέσα στο οποίο συναρθρώνονται υπερεθνικοί θεσμοί, ΜΚΟ και παγκόσμιες εταιρείες. Παρ' όλα αυτά, μέσα στη δικτυακή μορφή της Αυτοκρατορίας δεν εξαλείφεται η λειτουργία του έθνους – κράτους, αντίθετα, λειτουργεί ως ένα αυτοκρατορικό εργαλείο, το οποίο συστοιχεί τους στρατηγικούς του στόχους με την αυτοκρατορική δικτυακή διοίκηση (Hardt & Negri 2011: 81).

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

Στο επίπεδο του διεθνούς δικαίου, εντοπίζεται επίσης μία μετάβαση από την αναγνώριση της ακεραιότητας των εθνών – κρατών στη συνεχή μείωση της αυτοτέλειάς τους, μέσω της παραχώρησης δικαιοδοσίας σε υπερεθνικά μορφώματα. Το διεθνές δίκαιο θέτει ισχυρά εμπόδια στον πόλεμο μεταξύ ενός έθνους – κράτους μ' ένα άλλο και δεν επιτρέπει τη συσσώρευση δύναμης σ' ένα από αυτά (π.χ. περιορισμός όπλων μαζικής καταστροφής).

Κατ' αυτόν τον τρόπο, έχει επέλθει η διάβρωση του κρατικού μονοπωλίου της βίας. Το αυτοκρατορικό δίκαιο αρχίζει να θεσπίζεται, έτσι ώστε να εμποδώνει τις παγκόσμιες ιεραρχίες της δικτυακής δύναμης της Αυτοκρατορίας (Hardt & Negri 2011: 48). Αυτή η διαδικασία μπορεί να κατανοηθεί και στο επίπεδο της οικονομίας, η οποία πλέον έχει σχηματίσει παγκόσμια δίκτυα εξαιρετικά ανθεκτικά. Το χρηματοπιστωτικό σύστημα επηρεάζει τα έθνη – κράτη, τα οποία εναρμονίζονται με τα παγκόσμια χρηματοπιστωτικά ιδρύματα. Η σημερινή παγκόσμια κρίση αναδεικνύει ακριβώς την δύναμη της οικονομικής ενοποίησης σε παγκόσμιο επίπεδο, που διαχέεται σε πολύ μικρό χρόνο σ' όλο το δίκτυο. Μία κρίση σ' έναν τόπο σηματοδοτεί παράλληλα και την μετάδοσή της διαβρώνοντας τη διάκριση μεταξύ παγκόσμιου και τοπικού (Held & McGrew 2004: 84-85). Το ζήτημα λοιπόν της εδαφικότητας, ελάχιστα ενδιαφέρει την παγκοσμιοποίηση και τους διεθνείς οργανισμούς, όπως επίσης ελάχιστα ενδιαφέρει και ο ηλεκτρονικός χώρος των χρηματοοικονομικών πεδίων που συναλλάσσονται ταχύτατα υπέρογκα ποσά μέσω των νέων τεχνολογιών για να υπερβαίνονται οι διαδικασίες απόλυτου ελέγχου από το έθνος - κράτους (Σάσεν 2001: 41).

Η Αυτοκρατορία, λοιπόν, δημιουργεί ευέλικτες ιεραρχίες διαχέοντας την εξουσία της σε πλανητικό επίπεδο απεδαφικοποιώντας και επανεδαφικοποιώντας το έθνος – κράτος, καταργώντας την ακεραιότητα του και παράλληλα, χρησιμοποιώντας το ως κόμβο της δικτυακής της εξουσίας (π.χ. οικονομικά κέντρα παγκόσμιας εμβέλειας σε μεγάλες μητροπόλεις). Ο αυτοκρατορικός μηχανισμός δεν συντελεί στη συνάρθρωση νέων τοπικότητων σε μία νέα και ενιαία παραγωγική βάση, αλλά αντίθετα, συντελεί στη συναρμογή όλων των τοπικότητων με την απεδαφικοποιημένη εξουσία (Μαρκαντωνάτου 2009: 244). Συνεπώς, το έθνος – κράτος αποτελεί μία σχετική έννοια μέσα στην Αυτοκρατορία, η οποία στο όνομα της παγκόσμιας τάξης μπορεί να αποκλείεται και να επιτρέπεται ταυτόχρονα, δημιουργώντας μία γκρίζα

ζώνη. Επομένως, η Αυτοκρατορία με το να δημιουργεί και να καταστρέφει την ίδια στιγμή, καταδεικνύει την πλατιά επέκταση και τη διαπλαστική ικανότητα της εξουσίας της, την στιγμή των παγκόσμιων δικτυακών συνάψεων. Έτσι η μεταμοντέρνα αυτοκρατορική κυριαρχία αποτελεί μία εξουσία χωρίς κέντρο και εκτείνεται σε όλο τον πλανήτη ρευστοποιώντας όλες τις νεωτερικές ταυτότητες και μορφές εξουσίας.

2.2. Η συγκρότηση της Αυτοκρατορίας

Όπως είδαμε στα προηγούμενα κεφάλαια, στην εποχή της μοντέρνας κυριαρχίας η συναίνεση ήταν δυνατό να επιτευχθεί στο εσωτερικό των εθνών – κρατών. Οι συγκρούσεις επιλύονταν με βάση το κρατικό μονοπώλιο της βίας. Το έθνος – κράτος ασκούσε νόμιμη βία στο εσωτερικό του, αλλά και σε άλλα έθνη. Όμως σταδιακά, η κυριαρχία του έθνους – κράτους άρχισε να περιορίζεται κατά το μέσον του 20^{ου} αιώνα από τη διεθνή τάξη. Η νόμιμη χρήση βίας από το ένα έθνος – κράτος στο άλλο άρχισε να υπονομεύεται. Στο τέλος του 20^{ου} αιώνα, τα έθνη αδυνατούσαν ν' αντλήσουν νομιμοποίηση είτε στο εσωτερικό, είτε στο εξωτερικό τους. Στην εποχή της παγκόσμιας κυριαρχίας, η βία των εθνών – κρατών δεν είναι δυνατό να επιλύσει τις πλανητικές συγκρούσεις. Αντίθετα, χαρακτηριστικό της Αυτοκρατορίας είναι να επιλύει τις συγκρούσεις σε διεθνές επίπεδο και μ' αυτόν τον τρόπο να επεκτείνει τα δίκτυα της εξουσίας της. Έτσι διευθετούνται σ' ένα μεγάλο εύρος οι συγκρούσεις, διευρύνεται ο έλεγχος και δημιουργούνται νέα επίπεδα ενσωμάτωσης σε πλανητικό επίπεδο. Οι υπερεθνικές εταιρείες συγκροτούν τους νέους αυτοκρατορικούς θεσμούς και επεκτείνουν το δίκτυο τους σε συνεργασία με τους υπερεθνικούς θεσμούς τύπου ΟΗΕ. Συνεπώς, για τους Hardt και Negri, δημιουργείται ένα αυτοαναφορικό παγκόσμιο σύστημα το οποίο σχετικοποιεί τη νεωτερική ταυτότητα του έθνους – κράτους δημιουργώντας νέες πηγές υποκειμενικότητας και εμποδώνοντας τον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής ως αυτοκρατορικό ρίζωμα (Hardt & Negri 2002: 38,59).

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

Σύμφωνα με τους Hardt και Negri, μετά την κατάρρευση του σοβιετικού μπλοκ οι συνθήκες του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής σηματοδοτούν τη μετάβαση στην έννοια της Αυτοκρατορίας και τη μετάβαση από τη μοντέρνα στη μεταμοντέρνα κυριαρχία. Η Αυτοκρατορία αποτελεί ένα σχιζοειδές φαινόμενο, το οποίο φέρει παράλληλα την παγκόσμια παραγωγή ιεραρχιών και νέων μορφών άσκησης ελέγχου, επιτρέπει τη δημιουργία νέων συνεργατικών ροών σε παγκόσμιο επίπεδο και δημιουργεί πεδία απελευθέρωσης νέων δυνάμεων και μορφών ζωής. Στη νέα μορφή εξουσίας της Αυτοκρατορίας συναρθρώνονται τα έθνη – κράτη, οι πολυεθνικές καπιταλιστικές εταιρίες, το παγκόσμιο χρηματοπιστωτικό σύστημα και οι υπερεθνικοί θεσμοί που δημιουργούν το νέο καμβά από δικτυώσεις –συνήθως ανισοβαρούς σχηματισμού, αλλά απόλυτα συνεργατικού και συνδεδεμένου (Hardt & Negri 2002: 32).

Το οριζόντιο και διάσπαρτο δίκτυο που διαρκώς επεκτείνεται, ονομάζεται πλήθος. Μέσα στο πλήθος μπορούν δυνητικά ν' αναδυθούν ισότιμες σχέσεις, που το κάθε διαφορετικό υποκείμενο να φέρει τη διαφορά του σε επικοινωνία με άλλες διαφορετικότητες, παράγοντας την από κοινού ζωή. Το πλήθος παράγεται μέσα από μία σύνοδο ετεροτήτων που συνιστά την πολλαπλότητα στο εσωτερικό των συνθηκών της νέας παγκόσμιας τάξης (Hardt & Negri 2011 : 12).

Η Αυτοκρατορία αρθρώνεται μέσα σε ριζικά νέα πλαίσια. Οι εν λόγω στοχαστές, αντίθετα από την λενινιστική ανάγνωση για τον ιμπεριαλισμό ως το ανώτατο στάδιο του καπιταλισμού, θεωρούν ότι η σύγχρονη κοινωνικοοικονομική πραγματικότητα έχει ξεπεράσει το στάδιο του ιμπεριαλισμού και έχει μεταβεί στο στάδιο της μετανεωτερικής δικτυακής Αυτοκρατορίας χωρίς ένα συγκεκριμένο κέντρο εξουσίας. Η ανάγνωση των Hardt και Negri για το σύγχρονο κόσμο, υπό το πρίσμα μίας «ά-κεντρης» Αυτοκρατορίας χωρίς υποκείμενο δράσης, είναι επηρεασμένη από τη θεώρηση του Louis Althusser σύμφωνα με την οποία η ιστορία δεν έχει υποκείμενο (Katsiaficas 2007: 308). Μέσα στα νέα αυτά πλαίσια, η φύση των παραγωγικών δυνάμεων έχει μετασχηματιστεί ριζικά μέσα από την ηγεμονία της άυλης οικονομίας και την παγκυριαρχία της «Αυτοκρατορικής σφραγίδας» σε κάθε όψη της πραγματικότητας (Μαγγανάς 2004). Επομένως, οι στοχαστές αρνούνται να ερμηνεύσουν την Αυτοκρατορία ως μία ακόμη φάση του καπιταλισμού και θεωρούν

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

ότι υπερβαίνεται πέρα από οποιαδήποτε ανάλυση της μαρξιστικής πολιτικής οικονομίας για το «νεωτερικό» καπιταλισμό (Βάκη 2008).

Όμως, η χρήση του όρου Αυτοκρατορία ως μίας παγκόσμιας ολότητας χρησιμοποιείται επιφανειακά συσκοτίζοντας τους ριζικούς ανταγωνισμούς εντός του παγκοσμιοποιημένου εδάφους. Η θεωρητική θεμελίωση της Αυτοκρατορίας βασίζεται σ' ένα απλουστευτικό σχήμα όπου η κυριαρχία δεν έχει συγκεκριμένο περιεχόμενο και διαχέεται σε όλες της εκφάνσεις της πλανητικής κοινωνίας. Αντιθέτως, στη σύγχρονη πλουραλιστική πραγματικότητα υπάρχουν συγκεκριμένοι εξουσιαστικοί πόλοι με ειδικό περιεχόμενο κάθε φορά. Αξίζει να παραπεμφθεί κανείς στη νέα σειρά ιμπεριαλιστικών πολέμων μετά την 11^η Σεπτεμβρίου. (Laclau 2005: 241).

Η Αυτοκρατορία λοιπόν, σύμφωνα με τους Hardt και Negri, διαφέρει ριζικά από οποιοδήποτε προηγούμενο καθεστώς. Ενώ η νεωτερική κυριαρχία αντλούσε νομιμοποίηση από την επίκληση του λαού που ενοποιούσε τα άτομα κάτω από τον ουσιοκρατικό μύθο του έθνους – κράτους, η αυτοκρατορική εξουσία ελέγχει επιφάνειες αποδομώντας τις νεωτερικές ταυτότητες και επιβάλλοντας την τάξη μέσα από την κατασκευή αόριστων εννοιών όπως η τρομοκρατία. Έτσι η εξουσία διαχέεται μέσα στον ρευστό κοινωνικό χώρο χωρίς να ανάγεται σε έναν υπερβατικό τόπο που διαχειρίζεται συμπαγείς ταυτότητες.

Η Αυτοκρατορία διαδέχεται τους ιμπεριαλιστικούς πολέμους μέσω της πλανητικής επέκτασής της και καθιστά οποιοδήποτε πόλεμο έναν εμφύλιο ή έναν κόμβο αστυνομικού αυτοκρατορικού ελέγχου. Το σύγχρονο καπιταλιστικό καθεστώς αναδύεται μέσα από την επέκταση του σε παγκόσμιο επίπεδο και την επιδίωξη του κέρδους, μέσω της αυξανόμενης επαφής των κοινωνικών δρώντων στα πλαίσια του παγκόσμιου εμπορίου. Η παγκόσμια αγορά αποτελεί καθ' εαυτή το σημείο ρήξης της θεώρησης του ιδιωτικού και δημοσίου πεδίου. Η αυτοκρατορική αγορά διαχέεται και διαρρηγνύει τους νεωτερικούς διαχωρισμούς. Η εξουσία της παύει να έχει ένα συγκεκριμένο κέντρο διεύθυνσης και συναντάται στους πολλαπλούς κόμβους της παγκοσμιοποιημένης κοινωνίας ως σημείο. Η εξουσία, την εποχή της παγκοσμιοποίησης, δεν αποτελεί συμπαγή δομή όπως τη νεωτερική εποχή των κυρίαρχων εθνών – κρατών, αλλά αποτελεί ένα αραχνοειδές δίκτυο στο οποίο δεν

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

είναι δυνατό ν' ανιχνευθεί μία αρχή και ένα τέλος. Συνεπώς, αναγνωρίζεται ως πανταχού παρούσα χωρίς να ταυτίζεται με έναν συγκεκριμένο τόπο. Όπως αναφέρουν οι στοχαστές : «*Η αυτοκρατορία είναι μία ου-τοπία, ή ορθότερα ένας μη-τόπος*» (Hardt & Negri 2002: 260). Ο μεταφυσικός τόπος της μοντέρνας εξουσίας μετατρέπεται σε εμμενή εξουσία που ελέγχει επιφάνειες. Η νεωτερική κυριαρχία θεμελιώνεται μέσω της επίκλησης λαού και κατασκευάζει ένα ενοποιημένο όλον μέσα σε ένα γεωγραφικά προσδιορισμένο τόπο ενώ η μεταμοντέρνα αυτοκρατορία ενσωματώνει όλη την πλανητική κοινωνία, επομένως, επικαλείται όλη την ανθρωπότητα για να εδραιώσει την εξουσία της. Η συγκεκριμένη θεώρηση του παγκοσμιοποιημένου δικτύου ως μη – τόπου αποτελεί απόγονο της έννοιας της απεδαφικοποιημένης παγκόσμιας καπιταλιστικής μηχανής των Deleuze και Guattari. Συγκεκριμένα, η διαδικασία της καπιταλιστικής μηχανής τείνει να εμπερικλείει όλον τον καπιταλιστικά ανεπτυγμένο και μη τόπο σε μία ζώνη. Το κέντρο και η περιφέρεια, απλώς αποτελούν διαφορετικές στιγμές των ίδιων των παγκόσμιων κυριαρχικών ροών, όπου διαφαίνεται η άμεση αλληλεξάρτηση τους (Deleuze & Guattari 1973: 268).

Κατά την περίοδο της νεωτερικότητας η έννοια του λαού ορίζονταν μέσα από την κοινή πολιτιστική κληρονομιά και τη βιολογική συνέχεια. Οι δύο αυτές έννοιες κατασκεύαζαν ένα ενοποιημένο σύνολο σε συγκεκριμένο τόπο, το οποίο συγκροτούνταν επί τη βάση του αποκλεισμού του διαφορετικού και της κατασκευής του «εξωτερικού εχθρού». Ο συγκεκριμένος αποκλεισμός αφορούσε το νεωτερικό φυλετισμό που στηρίζονταν σε απόλυτους αρνητικούς διαχωρισμούς. Στο παγκόσμιο σύστημα οι διαχωρισμοί / αποκλεισμοί και οι ιεραρχίες, δεν συγκροτούνται με βάση το νεωτερικό σχήμα του Εαυτού και του Άλλου. Αντίθετα, ο αποκλεισμός συγκροτείται πρωταρχικά ως συμπερίληψη, δηλαδή, ως βαθμός απόκλισης από το κυρίαρχο πρότυπο. Έτσι, παράγονται πεδία που λειτουργούν ταυτόχρονα ως μηχανισμοί αφομοίωσης και διαχωρισμού δημιουργώντας γκρίζες ζώνες όπου συνεχώς το αυτοκρατορικό πρότυπο μετατοπίζεται έτσι ώστε να ριζοσπαστικοποιείται η αυτοκρατορική εξουσία μέσα στο επεκτεινόμενο δίκτυό της. (Hardt & Negri 2002: 265).

Οι υπό πραγμάτευση στοχαστές, λοιπόν, υποστηρίζουν ότι κατά την μετάβαση στην μετανεωτερικότητα διαμορφώνονται οι συνθήκες του αυτοκρατορικού

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

φυλετισμού. Ο εν λόγω φυλετισμός δομεί ένα κυρίαρχο μοντέλο διάκρισης και ταξινόμησης, το οποίο δεν αποκλείει το διαφορετικό έξωθεν του συστήματος, αντιθέτως το συμπεριλαμβάνει διαφορεικά, δηλαδή, ως εσωτερικό αποκλίνον στοιχείο της Αυτοκρατορίας. Η θεώρηση του νέου αυτοκρατορικού φυλετισμού αναδεικνύει τη μετάβαση σ' ένα παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον όπου το ριζικώς διάφορο τείνει να εξαφανιστεί. Η βιολογική και πολιτιστική συνέχεια της έννοιας του λαού τείνει να διαρραγεί και στη θέση της τοποθετείται ο ρευστός χώρος μιας άμορφης μάζας που καταλύονται οι σταθερές ταυτότητες και οι ριζικοί βιολογικοί και πολιτιστικοί αποκλεισμοί που τις συνόδευαν.

Μία άλλη όψη της μετάβασης στην μεταμοντέρνα Αυτοκρατορία, διαφαίνεται στα πεδία κατασκευής της υποκειμενικότητας. Μέσα στην Αυτοκρατορία διασώζεται μέρος των νεωτερικών πόρων κατασκευής της υποκειμενικότητας, ενώ άλλοι καταρρέουν πλήρως εν όψει των νέων δεδομένων. Οι Hardt και Negri, επηρεασμένοι από το στοχασμό των Foucault και Deleuze, ενσωματώνουν στη θεωρία περί Αυτοκρατορίας, τη συγκρότηση της υποκειμενικότητας στη μεταμοντέρνα εποχή.

Η παραγωγή της υποκειμενικότητας δεν αποτελεί την επόμενη φάση του αυτοκρατορικού ριζώματος στις μήτρες διάπλασης της μεταμοντέρνας κοινωνίας, αλλά αντίθετα, αναδύεται ως μία όψη της μορφοποίησης της Αυτοκρατορίας. Κατ' αυτό τον τρόπο, οι αναλύσεις του Foucault περί κατασκευής της υποκειμενικότητας ως αποτέλεσμα εξουσιαστικών διεργασιών, μας βοηθά να κατανοήσουμε τους μετασχηματισμούς που λαμβάνουν χώρα, εντός της Αυτοκρατορίας (Λαμπρέλλης 2003: 83).

Ο Foucault, πέρα από τις θεωρήσεις για την αρνητική σκοπιά της εξουσίας μέσα από συγκεκριμένους κοινωνικούς θεσμούς, θεωρεί ότι η εξουσία παρουσιάζει όψεις εξαιρετικά θετικές και παραγωγικές. Για εκείνον, η εξουσία συγκροτείται ως ένα δίκτυο το οποίο υπερβαίνει το συμπαγές των νεωτερικών θεσμών και παράγει περισσότερο ρευστές πραγματικότητες. Η εξουσία δεν ορίζεται πλέον μόνο από το κυρίαρχο κράτος, αλλά προσλαμβάνει όλες τις πλευρές του κοινωνικού ως τη στιγμή της παραγωγής του και επιτρέπει όχι μόνο την κυκλοφορία των ατόμων εντός της, αλλά και την εκ νέου παραγωγή της μέσα από νέους κόμβους (Φουκώ 1991: 107, 125).

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

Ομοίως, η ανάλυση του Deleuze για τη σύγχρονη πραγματικότητα συναντά το ρευστό χαρακτήρα της αυτοκρατορικής κοινωνίας. Η ανάλυση του Deleuze, αναφορικά με τη μετάβαση από τις πειθαρχικές κοινωνίες στην κοινωνία του ελέγχου, μας βοηθά να κατανοήσουμε τους θεσμικούς μετασχηματισμούς. Ο πειθαρχικός εγκλεισμός που λάμβανε χώρα μέσα στους θεσμούς του σχολείου, του στρατού και της φυλακής τελεί πλέον υπό αίρεση και κρίση. Η άρση του διαχωρισμού ή του δίπολου μεταξύ της ιδιωτικής και της δημόσιας σφαίρας, αναδεικνύει ένα ριζικό μετασχηματισμό των κοινωνιών. Η κοινωνία του ελέγχου διαδέχεται την πειθαρχική κοινωνία διαχέοντας τον έλεγχο σ' όλες τις εκφάνσεις της. Η ίδια η κοινωνία καθίσταται ένα τεράστιο εργοστάσιο όπου οι κάθετοι θεσμοί του σχολείου, της φυλακής, της επιχείρησης κ.ο.κ., μεταμορφώνονται σε οριζόντιους και διάχυτους θεσμούς, ελέγχοντας βαθύτερες και διαρκέστερες στιγμές της ζωής των υποκειμένων μέσω της διά βίου μάθησης, του ελέγχου της κατανάλωσης, του μάρκετινγκ και του κατ' οίκον περιορισμού. Αυτό το εύρος των μετασχηματισμών αναδεικνύει την κρίση των νεωτερικών θεσμών, καθώς και τη διαχείριση τους μέσα στις νέες συνθήκες (Deleuze 2001).

Όπως προαναφέρθηκε, οι Hardt και Negri εμπνέονται και ενσωματώνουν αυτές τις δύο αναλύσεις, μέσα στις σύγχρονες πλανητικές διεργασίες της Αυτοκρατορίας. Ειδικότερα, υποστηρίζουν ότι οι κοινωνικοί θεσμοί παράγουν υποκειμενικότητες, όπως ακριβώς συνέβαινε στις νεωτερικές μήτρες κατασκευής των υποκειμένων, παράλληλα όμως, οι θεσμοί αυτοί παύουν να είναι συμπαγείς διότι διαχέονται σε όλες τις πλευρές της κοινωνικής ζωής. Συγκεκριμένα, ο χαρακτήρας της Αυτοκρατορίας δεν αναγνωρίζει πλέον ένα «έσω» και ένα «έξω» των θεσμών της, όπως οι νεωτερικές θεσμικές περιφράξεις, ακριβώς διότι δεν αναδύονται πλέον οι θεσμοί της μέσα σ' ένα συγκεκριμένο τόπο. Οι αυτοκρατορικοί θεσμοί καθίστανται αόριστοι και απεδαικτοποιημένοι, παράγοντας αόριστες και σημειακές υποκειμενικότητες. Οι Φουκωϊκές και Ντελεζιανές αναλύσεις της εξουσίας όλων των εκφάνσεων της ζωής και της κοινωνίας – εργοστάσιο, διαφαίνονται μέσα από την αυτοκρατορική λογική των Hardt και Negri ως μία τάση κατάργησης σχεδόν όλων των νεωτερικών δίπολων όπου ενυπήρχαν οι μήτρες παραγωγής της υποκειμενικότητας. Το άτομο εντός των αυτοκρατορικών πλαισίων συγκροτείται ως ένα υβρίδιο, το οποίο τείνει ν' απολέσει την εσωτερική του διαχωρισμού δημόσιο

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

– ιδιωτικό και να την αντικαταστήσει με μία διαρκή και μεταβαλλόμενη ψηφίδα επιθυμιών. Επομένως, ο έλεγχος εξαπλώνεται παντού και η μεταμοντέρνα εξουσία παύει να θέτει διαχωριστικές γραμμές και ασκεί έλεγχο σε σημεία συγχώνευσης της δημόσιας και ιδιωτικής σφαίρας.

Συνεπώς, οι νεωτερικοί θεσμοί χάνουν την πρότερη σταθερότητα τους, διέρχονται κρίση και εισχωρούν μέσα στην Αυτοκρατορία, μετασχηματιζόμενοι σ' ένα ρευστό και ασυνεχές αυτοκρατορικό πρόγραμμα παραγωγής της υποκειμενικότητας. Οι Hardt και Negri δεν αναγνωρίζουν πλέον ένα κλειστό σύστημα παραγωγής κοινωνικών θεσμών, αντιθέτως, διαβλέπουν μία ανοιχτή και δικτυακή κοινωνική θέσμιση σε πλανητικό επίπεδο, η οποία συνεχώς μεταβάλλεται και επεκτείνεται (Hardt & Negri 2002: 269).

Επιπλέον, η Αυτοκρατορία αποτελεί μία ποιοτική μετάβαση σ' ένα νέου τύπου πολίτευμα που συνθέτει στοιχεία από προηγούμενα πολιτεύματα, εντάσσοντας τα μέσα σε υβριδιακούς σχηματισμούς. Όπως προαναφέρθηκε, το μοντέλο των εθνών – κρατών στη μετανεωτερική εποχή απέτυχε να ελέγξει και να ρυθμίσει τα μονοπώλια των εταιριών και κατ' επέκταση την ταξική πάλη που λάμβανε χώρα εντός τους. Οι καπιταλιστικές εταιρείες, πλέον, αντλούν νομιμοποίηση από υπερεθνικούς οργανισμούς πέρα από τον έλεγχο των εθνών – κρατών. Με άλλα λόγια, θα μπορούσε να ειπωθεί, ότι η εξουσία έχει μετατοπιστεί σε υπερεθνικό επίπεδο εγκαινιάζοντας το νέο πολιτικό σχηματισμό της Αυτοκρατορίας.

Οι Hardt και Negri, αναλογικά, χρησιμοποιούν την ανάγνωση του Πολύβιου για το πολίτευμα της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, έτσι ώστε να θεμελιώσουν θεωρητικά το μοντέλο κυριαρχίας της μετανεωτερικής Αυτοκρατορίας, αναγνωρίζοντας παράλληλα τις βασικές διαφορές τους. Ο Πολύβιος εντόπιζε τη δύναμη της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας μέσα από τη συνύπαρξη τριών μορφών εξουσίας : τη μοναρχία, την αριστοκρατία και τη δημοκρατία. Η πρώτη διασφάλιζε την ενότητα και την αναπαραγωγή της εξουσίας, η δεύτερη τη δικαιοσύνη και η τρίτη την αναγνώριση των αναγκών του λαού από το καθεστώς (Hardt & Negri 2002: 421)

Η σύγχρονη Αυτοκρατορία παρουσιάζει ανάλογες μορφές εξουσίας, όμως μέσα σε πολύ διαφορετικά πλαίσια. Οι μορφές εξουσίας στη μετανεωτερική Αυτοκρατορία αίρουν τις αποστάσεις μεταξύ τους, καθ' ότι η εργασία και η

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

παγκόσμια κοινωνία απορροφώνται από την πλανητική εξουσία. Κατά συνέπεια, η άρση της απόστασης μεταξύ των τριών μορφών εξουσίας συγχωνεύει και παράγει υβριδικούς σχηματισμούς διακυβέρνησης. Η σύγχρονη μοναρχική εξουσία εξασφαλίζει τη ροή εργατικού δυναμικού, τεχνολογιών και αγαθών σε πλανητικό επίπεδο, χωρίς όμως να εντοπίζεται σ' ένα συγκεκριμένο κέντρο. Θα μπορούσε να εντοπιστεί σε υπερεθνικούς οργανισμούς όπως ο Ο.Η.Ε. η ομάδα των G8, ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου κ.ο.κ.

Ακόμη, η σύγχρονη μοναρχία διαπλέκεται με την Αυτοκρατορική αριστοκρατία. Η σύγχρονη αριστοκρατία αναδύεται μέσα από τις υπερεθνικές εταιρείες και τα έθνη – κράτη τα οποία συγκροτούν τα δίκτυα παραγωγής και κατανάλωσης. Τα εν λόγω δίκτυα επεκτείνονται σ' ένα φάσμα ποικίλων αγορών, όπου οι παραγωγοί και οι καταναλωτές βρίσκονται σε συνεχή διαντίδραση. Η δικτυακή μορφή της κυκλοφορίας των αγαθών επηρεάζεται εν πολλοίς από τις άυλες υπηρεσίες και συντελεί στην καθοριστική στιγμή της υβριδικοποίησης των μορφών εξουσίας (Hardt & Negri 2002: 427).

Τέλος, οι δημοκρατικοί μηχανισμοί μέσα στην Αυτοκρατορία επηρεάζονται και επηρεάζουν τους υβριδικούς σχηματισμούς των μοναρχικών και αριστοκρατικών μορφών εξουσίας δημιουργώντας νέους συσχετισμούς δύναμης. Οι δημοκρατικοί μηχανισμοί μπορούν να εντοπιστούν μέσα από τη μορφή εθνών – κρατών, Μ.Κ.Ο., Μ.Μ.Ε. και διαφόρων άλλων «λαϊκών» οργανώσεων.

Συνεπώς, στις σημερινές συνθήκες όπου αίρονται οι χωρικές αποστάσεις και οι μορφές εξουσίας που παλαιότερα ήταν ευδιάκριτες, τείνουν πλέον να συγχωνευθούν μέσα σ' ένα υβριδικό πολίτευμα. Το παράδειγμα της σύγχρονης εξουσίας αναδεικνύει τη σύγχρονη μορφή συγκρότησης της κοινωνίας, μέσα από ελεγκτικούς μηχανισμούς διακυβέρνησης, οι οποίοι αναδιατάσσονται συνεχώς απεδαφικοποιώντας τις κοινωνικές σχέσεις και υβριδικοποιώντας τις μονάδες μέτρησης χρόνου των υποκειμένων. Η μετανεωτερική Αυτοκρατορία ορίζεται ως ένας μη – τόπος, όπου «εντός» της λαμβάνουν χώρα συνεχείς μετατοπίσεις, συνενώνοντας το πολιτικό, κοινωνικό, οικονομικό και δικαϊκό πεδίο (Hardt & Negri 2002: 426).

Συμπερασματικά, η παγκόσμια Αυτοκρατορία είναι ο αποκεντρωμένος χώρος δράσης του παγκόσμιου κεφαλαίου που συντέλεσε στην αποδόμηση των εθνικών αγορών, τη διάλυση των εθνικών και περιφερειακών καθεστώτων παραγωγής – κυκλοφορίας και στον μετασχηματισμό της κοινωνικής παραγωγής στις επιταγές του παγκόσμιου κεφαλαίου. Βασική θέση των στοχαστών είναι ότι αποτελεί έναν απεδαφικοποιητικό μηχανισμό που δεν γνωρίζει σύνορα, παρά μόνο πρόσκαιρα, στο βαθμό που συντελούν στην αναπαραγωγή της. Η απαγόρευση και η απελευθέρωση καθώς και η απορρύθμιση και η ισορροπία, στις σύγχρονες συνθήκες, συντελούν συνεχώς στον πολλαπλασιασμό της αυτοκρατορικής σφραγίδας σε πλανητικό επίπεδο, διαβρώνοντας ριζικά τον διαχωρισμό τοπικότητας και καθολικότητας. Οι νεωτερικές ταυτότητες αμφισβητούνται ριζικά καθώς και η συγκρότηση του λαού ως ενοποιημένου πολιτικού υποκειμένου καταρρέει μέσα στα παγκόσμια διάσπαρτα δίκτυα της αυτοκρατορίας. Στη θέση του λαού αναδύεται ένα νέο πολιτικό υποκείμενο το οποίο εκτείνεται σε όλο το εύρος της αυτοκρατορίας και συνάπτεται στο δίκτυο της δημιουργώντας πεδία αντίστασης και απελευθέρωσης.

2.3. Το πλήθος ως το αντεστραμμένο είδωλο της Αυτοκρατορίας

Για τους Hardt και Negri, στην εποχή της σύγχρονης Αυτοκρατορίας, αναδύεται ως παραγωγός της ζωής αλλά και δυνάμει επαναστατικό υποκείμενο, η δράση του μετανεωτερικού πλήθους (multitude). Οι στοχαστές εμπνεόμενοι από το πολιτικό υποκείμενο του Σπινόζα που το αποκαλεί πλήθος, το εντάσσουν στο σύγχρονο πολιτικό στοχασμό. Το σπινόζικό πλήθος, εάν στο σύνολο του αποφασίζει για τις υποθέσεις του και με βάση τη δύναμη του συγκροτεί το δίκαιο, τότε το πολίτευμα αποκαλείται δημοκρατικό (Σπινόζα 1996: 107). Οι στοχαστές θεωρούν ότι το πλήθος του Σπινόζα είναι ένα διαρκώς αυτομετασχηματιζόμενο συλλογικό υποκείμενο, το οποίο συνεχώς αποκαλύπτει τη συντάσσουσα δύναμή του. Το πλήθος είναι ένα εν τω γίνεσθαι Είναι ως μία δύναμη (potentia) η οποία αντιτίθεται στο μη – Είναι της υπερβατικής εξουσίας (potestas) (Χρύσης 2004).

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

Η αντιπαράθεση της έννοιας του πλήθους από τους Hardt και Negri με άλλες έννοιες, μας παρέχει μία πρώτη εικόνα για την υφή του. Το πλήθος αντιπαρατίθεται με την έννοια του λαού, του όχλου και της εργατικής τάξης (Hardt & Negri 2011: 117). Συγκεκριμένα, ο πρώτος διαχωρισμός της έννοιας που προτείνουν σχετίζεται με αυτή του λαού ως πολιτικού υποκειμένου. Ο λαός αποτελείται από διαφορετικά άτομα και κοινωνικές ομάδες που αφομοιώνονται μέσα στην αφηρημένη ενότητα του, έτσι ώστε να τις περιορίσει σε μία ενιαία ταυτότητα. Η συγκεκριμένη έννοια διαλύει τις διαφορές των υποκειμένων προκειμένου να υπηρετήσει την ομοιότητα και να ελεγχθεί ο πληθυσμός. Αντιθέτως, το πλήθος δεν ανάγει τις διαφορές του σε μία ταυτότητα, αλλά παραμένει ένα αμάλγαμα μοναδικοτήτων παράγοντας την πολυσύνθετη πολλαπλότητα. Ο λαός αδιαφορεί για τις διαφορές των υποκειμένων, σε αντίθεση με το πλήθος που δρα διαμέσου και για τη διατήρηση των διαφορών του (Hardt & Negri 2011: 117)

Ο δεύτερος διαχωρισμός που εισάγεται από τους στοχαστές, αφορά την έννοια του όχλου. Ο όχλος είναι μία παθητική και ασύντακτη μάζα και αποτελεί ένα αδιαφοροποίητο σύνολο. Οι διαφορές στην εν λόγω έννοια χάνουν τη δυναμική τους μέσα στο άχρωμο όλον. Για το λόγο αυτό, το όλον του όχλου χειραγωγείται εύκολα και είναι ανελεύθερο. Το πλήθος, όμως, είναι το σύνολο των μοναδικοτήτων και η δράση του δεν είναι ασύντακτη και παθητική, αλλά λειτουργεί ως ένα σμήνος. Επομένως, είναι ένα δρων συνεχώς κινούμενο και αυτοκυβερνώμενο κοινωνικό υποκείμενο. Πέρα από την εξουσία του ενός ή μιας κοινωνικής ομάδας επί άλλων, το πλήθος είναι ικανό να διαχειρίζεται τις υποθέσεις του μόνο του διασώζοντας τις διαφορές του στο εσωτερικό του και προσεγγίζοντας τες στα κοινά σημεία τους δρώντας από κοινού (Hardt & Negri 2011: 118)

Τέλος, ο τρίτος βασικός διαχωρισμός από το πλήθος αφορά την έννοια της εργατικής τάξης. Η παραδοσιακή εργατική τάξη αφορούσε μόνο το βιομηχανικό τομέα παραγωγής, διαχωριζόμενη από όλες τις άλλες εργαζόμενες τάξεις. Αυτός ο διαχωρισμός εδράζονταν στην αντίληψη ότι υπάρχει ειδολογική διαφορά της βιομηχανικής εργασίας από όλες τις άλλες, όπως την αγροτική. Επίσης, διαχωρίζονταν από τους ανέργους, τους φτωχούς και τη γυναικεία αναπαραγωγική εργασία. Η εργατική τάξη αναγνωρίζεται ως η κύρια καταπιεσμένη τάξη από το κεφάλαιο και με γνώμονα αυτή την αντίληψη, όλες οι άλλες εργαζόμενες τάξεις θα

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

πρέπει να υπαχθούν στην ηγεμονία της βιομηχανικής εργατικής τάξης, στον κοινό αγώνα ενάντια στην επέλαση του κεφαλαίου. Από την άλλη, το πλήθος αποτελεί μία τάξη ως ένα σύνολο συλλογικού αγώνα, το οποίο είναι πολύ ευρύτερο και εγκλείει μέσα του πολύ περισσότερα στοιχεία με πολυσύνθετους τρόπους. Εφόσον όλα τα μέτωπα ή όλες οι εργαζόμενες ομάδες καταπιέζονται μέσα στα γρανάζια του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής, είναι δυνητικά αρνητές του κεφαλαίου και της εξουσίας του δρώντας από κοινού ενάντια στον κοινό εχθρό.

Το πλήθος δεν σχετίζεται με την ομοιογένεια της βιομηχανικής ανδροκρατούμενης τάξης, αλλά αποτελεί μία ρευστή πολλαπλότητα υποκειμένων που παράγουν με όλη την δημιουργικότητα τους τις συνθήκες ζωής τους, δηλαδή ασκούν την βιοπολιτική εργασία. Ως εκ τούτου, η ταξική πάλη δε σημαίνει ότι η εργασία πρέπει ν' αντιταχθεί στο κεφάλαιο μέσα στο εργοστάσιο, αλλά θα πρέπει να δραπετεύσει απ' αυτό, οδεύουσα και προς άλλους χώρους εργασίας. Με άλλα λόγια, το εργοστάσιο αποτελεί μία φυλακή στην οποία η ταξική πάλη διαπράττει απόπειρες ν' αποδράσει. Η απόπειρα δραπέτευσης εκλαμβάνεται ως ροή που στη συνέχεια γίνεται κίνηση όπως ακριβώς συμβαίνει και στα ρευστά πεδία της ίδιας της ζωής (Lash 2005). Επομένως, το πλήθος πέρα από τη μισθωτή εργασία εντάσσει στους κόλπους του την αγροτική, τη γυναικεία αναπαραγωγική εργασία, τους μεταμοντερνους άυλους εργάτες, τους φτωχούς και τους ανέργους. Μέσα στα πλαίσια αυτά, διακρίνεται η κατάρρευση των νεωτερικών ταυτοτήτων, όπως της παραδοσιακής εργατικής τάξης, μέσα στις σύγχρονες συνθήκες. Οι στοχαστές παύουν να θεωρούν τις μορφές εργασίας ως απόλυτα διαχωρισμένες και ως εκ τούτου δυνητικά περιορισμένα πολιτικά υποκείμενα υπό την ηγεμονία μιας και μόνο τάξης (Hardt & Negri 2011 : 124).

Η μετάβαση από την έννοια του λαού στην έννοια του πλήθους αποτελεί μία ρήξη στην αντίληψη της πολιτικής συγκρότησης. Από την μία πλευρά, ο λαός ταυτίζεται με την ιεραρχική συγκρότηση του πολιτικού αντιπροσωπευτικού σώματος όπου τα παθητικά άτομα κυβερνώνται από μία κοινωνική ομάδα ή ένα κόμμα χωρίς να αποφασίζουν για την ζωή τους. Η δημοκρατία του λαού περιοριζόταν μέσα στα όρια του έθνους – κράτους και οι πολιτικές αποφάσεις λαμβάνονταν από τους αντιπροσώπους των κοινοβουλίων. Από την άλλη, το πλήθος αναδύεται μέσα από τις σύγχρονες συνθήκες πολιτικής συγκρότησης που επεκτείνονται σε παγκόσμια

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

κλίμακα. Αυτό το νέο πολιτικό υποκείμενο δεν ταυτίζεται με ένα έθνος – κράτος και δεν αποτελεί ένα κλειστό σύνολο αλλά μία ελεύθερη και άμεση ροή συναισθημάτων, πληροφοριών και επικοινωνίας. Το πλήθος παράγεται μέσα από την άμεση συνεργασία των μοναδικοτήτων. Ως εκ τούτου δημιουργούνται νέες συνθήκες πολιτικής συγκρότησης που θα αφορούν και θα εκφράζουν την αμεσότητα της επικοινωνίας και της συνεργασίας. Η νέα μορφή δημοκρατίας παράγεται μέσα από τα οριζόντια παγκοσμιοποιημένα δίκτυα του πλήθους υπερβαίνοντας τις αστικές ή σοσιαλιστικές αντιπροσωπευτικές μορφές πολιτικής συγκρότησης (Hardt & Negri 2011: 327). Συνεπώς, η δημοκρατία του πλήθους είναι άμεση, οριζόντια και αφορά τον τρόπο παραγωγής του ίδιου πλήθους ως ένα διάσπαρτο δίκτυο όπου τα συναισθήματα και οι ιδέες των μοναδικοτήτων εκφράζονται ελεύθερα και ισότιμα. Επομένως, η δημοκρατία για το πλήθος είναι εγγενές στοιχείο της ύπαρξής του ως τέτοιο (Hardt & Negri 2011: 330).

Πέρα από μία πρώτη καταγραφή της υφής του πλήθους μέσα από αντιθετικά σχήματα, θα εξεταστούν οι όψεις του πλήθους μέσα από διαφορετικές οπτικές. Με μία λοιπόν θετικότερη ανάλυση του πλήθους, οι συγγραφείς αναγνωρίζουν μία διπλή θέαση του. Από την μία, το πλήθος αποτελεί ένα δυνητικό πεδίο απελευθέρωσης και από την άλλη, ένα σχέδιο πολιτικής οργάνωσης μέσα στις μετανεωτερικές συνθήκες. Συγκεκριμένα, το πλήθος παράγει συνεργατικά και οριζόντια δίκτυα όπου η αυτοκρατορική εξουσία τα εκμεταλλεύεται προς όφελος της. Η παραγωγικότητα του δικτυακού πλήθους πλεονάζει και συγκροτεί νέους αυτόνομους χώρους που είναι ικανοί να συνθέσουν αυτόνομες κοινωνικές σχέσεις (Hardt & Negri 2011: 243).

Σε ένα πιο αφαιρετικό επίπεδο, θα ήταν δυνατό να ειπωθεί, ότι το πλήθος είναι η παραγωγική επιθυμία του ανθρώπου, η οποία ενυπάρχει στο παρόν ως δύναμη συγκρότησης της υποκειμενικότητας και ως απελευθερωτική και επαναστατική διαδικασία «εδώ και τώρα» πέρα από κάθε αναβολή και προβολή της στο μακρινό μέλλον (Χρύσης 2004).

Το πλήθος συνιστά μία συνεχή διαδικασία μετάβασης από το δυνητικό πεδίο στο πραγματικό μέσω του δυνατού που είναι η μεταφορντική εργασία, αποικιοποιώντας όλες τις μορφές της κοινωνικής δραστηριότητας. Η διαδικασία της βιοπολιτικής παραγωγής του πλήθους αποτελεί τη συλλογική πράξη δημιουργίας των

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

μοναδικότητων (Hardt & Negri 2002: 474). Η εργασία του πλήθους παράγει τα δίκτυα της Αυτοκρατορίας μέσω της επιθυμητικής εργασίας που συγκροτεί την κοινωνική ζωή. Η σύγχρονη αυτοκρατορική σφραγίδα αναζητά την άμεση παραγωγή για ν' αφήσει τα ίχνη της. Η σύγχρονη εκμετάλλευση είναι η εκμετάλλευση των άμεσων παραγωγών της ζωής και ο παρασιτισμός μέσα στη ζωτικότητα των αδιαμεσολάβητων συνεταιρισμών των παραγωγών (Γαβριηλίδης 2002). Η συγκεκριμένη θεώρηση του πλήθους εδράζεται στην αντίληψη ότι η πραγματικότητα δεν καθορίζεται τόσο από τα εν ενεργεία όντα της, όσο από τα δυνητικά πεδία που συνεχώς παράγονται ως μία νέα διακλάδωση προβλημάτων προς λύση. Η δυνητικότητα λειτουργεί ως μια πολυεστιακή ανάδυση κατά πλάτος της διάσπαρτης πληθυντικότητας (Levy 1999: 26). Υπό την έννοια αυτή, το πλήθος δρα ως ένα βιοπολιτικό υποκείμενο το οποίο έχοντας ξεπεράσει το δίπολο ταυτότητας – διαφοράς, εγκαινιάζει την ανθρωπολογία της μοναδικότητας – κοινοτικότητας. Η βιοπολιτική παραγωγή συνιστά το γίγνεσθαι της πολλαπλότητας των μορφών ζωής μέσα στην παγκόσμια κοινή φύση (Hardt & Negri 2011: 145). Πέρα, λοιπόν, από κάθε πρότυπο υποκειμενικότητας και κοινωνίας, το βιοπολιτικό πλήθος δρα δημιουργικά καταφάσκοντας στον εαυτό του. Αυτό σημαίνει ότι η σύνοδος των μοναδικότητων εκφράζεται μέσα από τη δικτυακή και επικοινωνιακή δομή, ως θέληση για δύναμη, δηλαδή ως θέληση για κατάφαση στη διαφορά (Λαμπρέλλης 2003: 94). Έτσι, το διαρκώς κινούμενο πλήθος παράγει εκ νέου την ζωή δια της συνεργασίας, καθώς και συγκροτείται ως συνεχώς νέα μοναδικότητα υβριδιακών σχηματισμών (Hardt & Negri 2002 : 521).

Το πλήθος, λοιπόν, είναι παραγωγός δυνητικών πεδίων απελευθέρωσης. Το γεγονός αυτό εκφράζεται μέσα από τον μετασχηματισμό του χώρου και του χρόνου. Αναφορικά με το χώρο, το πλήθος κινείται διαρκώς μέσα στον παγκόσμιο ιστό καθιστώντας τις έννοιες του τοπικού και του καθολικού δυσδιάκριτες. Η κυκλοφορία μέσα από τις συνάψεις του πληθυντικού δικτύου δημιουργεί νέους χώρους ζωτικότητας και ελευθερίας. Η ταύτιση του καθολικού με το τοπικό από τη σκοπιά του πλήθους, παρουσιάζεται ως η διασύνδεση μέσα από την αέναη κυκλοφορία των παγκόσμιων συνάψεων από τόπο σε τόπο και από την ταυτόχρονη τοπική εκβλάστηση της μοναδικότητας στον εκάστοτε χωρικό προσδιορισμό. Με βάση το

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

δεδομένο της συνεχούς κίνησης του πλήθους, ο νομαδισμός και η επιμειξία γίνονται οι κυρίαρχες αρετές του πλήθους αμφισβητώντας το παγκόσμιο κεφάλαιο.

Μέσα στον αυτοκρατορικό ιστό, οι σύνοδοι των μοναδικοτήτων συγκροτούνται ως μείξεις σωμάτων και κοινών μορφών ζωής που παράγουν νέες όψεις του χώρου μέσω της κυκλοφορίας του κοινού πέρα από ένα παγκόσμιο κράτος, αλλά από ένα παγκόσμιο κοινό είδος όπου ο χώρος καθίσταται όψη της οντολογίας του κινούμενου πλήθους. Η αμφισβήτηση των συνόρων και οι συνεχείς ροές μετανάστευσης αναμειγνύουν πληθυσμούς και πολιτισμούς, δημιουργώντας νέους υβριδιακούς χώρους όπου οι νομάδες αφήνουν τα ίχνη τους και ανασυντίθενται συνεχώς. Το σύγχρονο αίτημα της απελευθέρωσης αποτελεί η κατάργηση των συνόρων και η απαγόρευση της αναγκαστικής μετανάστευσης. Η δύναμη του πλήθους θα πρέπει να διαχυθεί στο παγκόσμιο δίκτυο, αυτή τη φορά απεκδυόμενο τα αυτοκρατορικά ίχνη, αλλά διατηρώντας την συλλογική συνύφανση με τα χωρικά σημεία (Hardt & Negri 2002: 482).

Συνεχίζοντας, το πλήθος των διερχομένων παράγει δυνητικά πεδία μετασχηματισμού του χρόνου. Οι Hardt και Negri αναφέρουν ότι το πλήθος κατασκευάζει νέες χρονικότητες βιοπολιτικής παραγωγής. Ο χρόνος ως συλλογική εμπειρία παράγεται από το πλήθος καταλύοντας τα νεωτερικά υπερβατικά μέτρα του χρόνου. Η μεταμοντέρνα συνθήκη συνδέει άμεσα την θεώρηση του χρόνου με τα σώματα του πλήθους. Καθώς η μεταμοντέρνα εργασία δεν μπορεί να μετρηθεί, η συνεργασία του πλήθους καθίσταται το έδαφος της χρονικότητας. Ο χρόνος δεν είναι δεδομένος, συνεχώς αναδιατάσσεται από την συλλογική ζωή του πλήθους, είναι μία διαρκής συγχρονικότητα. Ο χρόνος, λοιπόν, ορίζεται από τη συνεχή κίνηση πέραν του νεωτερικού μέτρου ως μία εμμενής διαδικασία που παράγεται από τη συντακτική δύναμη του πλήθους. Οι νέοι συλλογικοί ιστοί που συγκροτούν την υποκειμενικότητα καθορίζουν το χρόνο ως ένα πεδίο εκδίπλωσης της συλλογικής παραγωγής ζωής και τις στιγμές κίνησης του πλήθους. Μέσα από αυτή τη νέα θεώρηση του χρόνου αναδύεται το νέο επαναστατικό υποκείμενο (Hardt & Negri 2002 : 530).

Συμπερασματικά, το πλήθος έχει μία διπλή όψη, η μία εκφράζεται ως εν δυνάμει επαναστατικό υποκείμενο και δημιουργεί μέσω της συλλογικής ευφυΐας του δυνητικούς χωροχρόνους αμφισβητώντας την αυτοκρατορική εξουσία. Η άλλη όψη

συνίσταται από τον αποκλειστικό τόπο διαιώνισης της Αυτοκρατορίας μέσω της βιοπολιτικής του παραγωγής. Επίσης, δεν είναι μία ενιαία συλλογική ταυτότητα, όπως η έννοια του λαού, ούτε αποτελεί ένα αδιάφορο όλον, όπως ο όχλος. Ακόμα, δεν ταυτίζεται με ένα τομέα της παραγωγής έτσι ώστε να δρα διαμέσου πρωτοποριών. Το πλήθος συνιστά ένα αμάλγαμα μοναδικοτήτων και συλλογικοτήτων, όπου συνεχώς παράγει από κοινού νέες μορφές ζωής, δηλαδή ανθρώπινες σχέσεις, συναισθήματα και επικοινωνία. Η συλλογική παραγωγή του πλήθους διέρχεται μέσα από δικτυακές συναντήσεις των αυτόνομων υποκειμένων συγκροτώντας το «κοινό». Το δίκτυο παραμένει ανοιχτό για νέες συνάψεις και παραγωγή νέων κόμβων.

2.4. Η κοινή φύση του πλήθους

2.4.1. Η συγκρότηση του κοινού

Το πλήθος συνιστά μία διαντίδραση μοναδικοτήτων που παράγεται μέσα από / και παράγει συνεχώς τα κοινά δίκτυα δημιουργικότητας, επικοινωνίας και απελευθέρωσης. Όμως, τι ακριβώς αποτελούν αυτά τα κοινά δίκτυα και ποια η προοπτική τους; Επίσης ποια η διαφορά του κοινού από τη νεωτερική έννοια του δημοσίου και ιδιωτικού συμφέροντος; Τέλος τι είναι κοινή φύση του πλήθους για τους Hardt και Negri;

Το πλήθος αποτελεί μία κοινοτικότητα μοναδικοτήτων που συνεχώς αναπαράγεται και διευρύνεται. Για να κατανοήσουμε τι ακριβώς σημαίνει αυτό, οι Hardt και Negri χρησιμοποιούν το παράδειγμα της κατασκευής της γλώσσας, όπου ποτέ δεν ανάγεται σ' ένα άτομο αλλά είναι μία συλλογική δημιουργία. Παρομοίως, το πλήθος για να υπάρξει ως τέτοιο παράγει από κοινού γλώσσες, επικοινωνία, ιδέες, και σύμβολα. Κατ' επέκταση, παράγονται κοινωνικές σχέσεις μέσα στο κοινό και δημιουργούνται νέα δυναμικά πεδία για περαιτέρω παραγωγή μορφών ζωής. Συγκεκριμένα, το κοινό διευρύνεται επί τη βάση των στοιχείων που έχει συγκροτηθεί. Επομένως, το κοινό του πλήθους είναι ένα αυτοποιητικό δίκτυο, ένας πλούτος ο οποίος επιτρέπει τη συν-δημιουργία ακόμα ευρύτερων πεδίων ελεύθερης έκφρασης (Hardt & Negri 2011: 215).

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

Μετά από μία πρώτη εννοιολόγηση του κοινού, θα εστιάσουμε στην ίδια τη διαδικασία από την οποία παράγεται και παράγει το κοινό. Για τους Hardt και Negri, η έννοια της επιτελεστικότητας είναι ο δόκιμος όρος για να περιγράψει την παραγωγή της κοινής φύσης του πλήθους. Θεωρούν ότι η συνεχής κινητικότητα, η επικοινωνία και η συνεργασία του δικτυακού πλήθους δημιουργεί το κοινό. Η επιτέλεση αποτελεί μία αέναη δράση από κοινού. Οι μοναδικότητες επικοινωνούν και στηρίζονται σε παρελθοντικές επικοινωνιακές επιτελέσεις. Μ' αυτόν τον τρόπο, παράγονται οι κοινοί και ανοιχτοί κώδικες επικοινωνίας και συνεργασίας των μοναδικοτήτων.

Είναι χαρακτηριστικό το παράδειγμα της ανοιχτής πλατφόρμας του Internet όπου όλοι οι χρήστες του έχουν πρόσβαση στα κοινά δίκτυα, ανταλλάσσουν πληροφορίες και επεκτείνουν την πλατφόρμα σε νέες διακλαδώσεις. Ουσιαστικά, θεσμοθετείται μία ανοιχτή διαδικασία συνδιαλλαγής και μοιράσματος του ήδη υπάρχοντος πλούτου του κοινού και έτσι δημιουργούνται οι συνθήκες για περαιτέρω επέκταση του. Ενδέχεται βέβαια, όπως υποστηρίζει κριτικά ο John Holloway, η θεσμοθέτηση της συνδιαλλαγής και του μοιράσματος να συντελέσει σε μία συγκρότηση μιας νέας γραφειοκρατίας του κοινού που δε θα επιτρέπει τη διεύρυνση της δημιουργικότητας και της ρήξης με τα παραδεδομένα (Hardt & Holloway 2012: 23). Όμως, οι στοχαστές υποστηρίζουν ότι η θεσμοθέτηση δεν αντιφάσκει με την παραγωγή της διαφοράς και τα συμβάντα επαναστατικής ρήξης. Συγκεκριμένα, θεωρούν ότι οι κοινές συνήθειες ανανεώνουν και τροφοδοτούν την δημιουργικότητα, διότι προσφέρουν ένα τόπο ελεύθερης έκφρασης των μοναδικοτήτων με κοινές συνήθειες, επιθυμίες, πρακτικές και συμπεριφορές που ενισχύουν την επικοινωνία, τα κοινά συναισθήματα και τη συλλογική δημιουργικότητα. Ως εκ τούτου, μία συλλογική δημιουργία συνιστά πάντοτε ένα προϊόν ρήξης και συνέχειας. Επομένως, η θεσμοθέτηση είναι μία μορφή επιστροφής στις κοινές πρακτικές, είναι ένα τελετουργικό που επιτρέπει το βίωμα της συλλογικής δημιουργίας και της συνεργασίας το οποίο ωθεί παράλληλα σε νέες επιτελέσεις (Hardt & Holloway 2012: 35).

Η επιτέλεση, λοιπόν, δεν αφορά μία ρήξη και μία εκμηδένιση των παρελθοντικών στιγμών δημιουργίας, ούτε μία αναλλοίωτη προσκόλληση στα παραδεδομένα, αλλά μία δημιουργική ανασύνθεση των στοιχείων που έχουν ήδη παραχθεί στα κοινά δίκτυα του πλήθους. Έτσι, το συλλογικό παρελθόν του πλήθους

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

υπάρχει ως στοιχείο που προσφέρει τα πεδία για νέα παραγωγή ιδεών, συναισθημάτων και επιθυμιών. Ανάμεσα στην στατική παγίωση μορφών ζωής και στην πλήρη ρήξη διανοίγεται η από κοινού παραγωγή της ζωής, δηλαδή της επικοινωνίας και της συνεργασίας που διαλέγεται με το παρελθόν για να σκηνοθετήσει το μέλλον της (Hardt & Negri 2011: 218).

Η παραγωγή του πλήθους είναι μία διαδικασία δημιουργίας από κοινού και δεν σχετίζεται με τη μοντέρνα έννοια της κοινότητας που αφορά την κλειστή ενότητα του λαού. Συγκεκριμένα, η μοντέρνα κοινότητα ταυτίζονταν με τις στατικές ταυτότητες της έννοιας της πατρίδας και της οικογένειας. Εν συνεχεία, το έθνος – κράτος επικαλούνταν την έννοια του δημόσιου συμφέροντος, έτσι ώστε να εγκαθιδρύσει την αφηρημένη ιδέα της κοινότητας που καταπίεζε και διέλυε την ατομικότητα μέσα στη σφαίρα ενότητας. Η έννοια της ατομικότητας είναι μία αρνητική και στατική έννοια η οποία δεν επικοινωνεί με άλλες ατομικότητες παραχωρώντας τη διαχείριση του δημόσιου χώρου στο κράτος.

Αντιθέτως, το κοινό του πλήθους είναι μία οντότητα που αφορά την κυκλοφορία και την επικοινωνία των μοναδικοτήτων. Η μοναδικότητα φέρει τη διαφορά της και επικοινωνεί με άλλες μοναδικότητες παράγοντας άμεσα το κοινό. Ως εκ τούτου, είναι σαφές ότι οι μοναδικότητες δημιουργούν υλικά και άυλα αγαθά μέσα από τα οριζόντια, επικοινωνιακά και συνεργατικά δίκτυα σηματοδοτώντας μία νέα μορφή δημοκρατικής άσκησης ελέγχου της κοινοτικότητας (Hardt & Negri 2011: 225).

Το κοινό συμφέρον εγκαινιάζει την έξοδο από το δημόσιο συμφέρον που ταυτίζονταν με το έθνος – κράτος και παρέχει τα νέα πεδία σμίλευσης μιας οριζόντιας δημοκρατίας μέσω των διάσπαρτων δικτύων άμεσης επικοινωνίας και συνεργασίας του πλήθους, πέρα από την ανάγκη αντιπροσώπευσης που διατηρούνταν την εποχή της κυριαρχίας του λαού. Η ανάδυση του κοινού δεν είναι μία προκατασκευασμένη υπόσταση αλλά μία εν τω γίνεσθαι διαδικασία παραγωγής ιδεών, συναισθημάτων, εικόνων, επιθυμιών και κωδικών μέσα από την άμεση διαντίδραση των μοναδικοτήτων. Επομένως, η διαχείριση των υποθέσεων πρέπει να μετατοπιστεί από την κρατική κυριαρχία στη βιοπολιτική δημοκρατία του πλήθους.

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

Μία άλλη όψη του κοινού, είναι ο τρόπος διαχείρισης του από την αυτοκρατορική εξουσία. Στην μεταμοντέρνα συνθήκη, η Αυτοκρατορία παράγει μία μορφή κοινοτικότητας διαποτισμένη από βιοεξουσία εκμεταλλευόμενη την παραγωγικότητα του πλήθους. Παρόλα αυτά, η αποκεντρωμένη Αυτοκρατορία δημιουργεί τις συνθήκες για την απαγκίστρωση από αυτή μέσω της αντιστροφής της παραγωγής του κοινού από το βιοπολιτικό πλήθος.

Συμπερασματικά, το κοινό είναι η παραγωγή ή και το προϊόν των κοινωνικών σχέσεων των μοναδικοτήτων. Η άμεση επαφή και η δημιουργία δικτύων επικοινωνίας και συνεργασίας συνιστούν μία ρήξη με την έννοια του ιδιωτικού και δημόσιου συμφέροντος και συντελούν στην ανάδυση μια νέας λογικής για την παραγωγή του πλούτου και της δημοκρατίας.

2.4.2. Ο κοινός πλούτος

Στα μοντέρνα συντάγματα, η έννοια του λαού συνιστούσε μία αφηρημένη ενότητα που καταπνίξε την περικλειστή ατομικότητα και περιόριζε την επικοινωνία και την συνεργασία. Ως εκ τούτου, η παραγωγικότητα των μοναδικοτήτων εξασθενούσε από τη στατική ταυτότητα του λαού. Αντιθέτως, κατά την μετάβαση στην μεταμοντέρνα περίοδο οι κοινωνικές σχέσεις που παράγονται μέσα από τα κοινά δίκτυα του πλήθους επιτρέπουν την απελευθέρωση της δημιουργικής έκφρασης του συλλογικού πράττειν. Δεν υφίσταται πλέον κανένας διαμεσολαβητικός μηχανισμός, όπως λειτουργούσε στο μοντέρνο κράτος, που να αναπτύσσει μία συμβολαιακή σχέση με τα άτομα – ιδιώτες. Οι μοναδικότητες του πλήθους παράγουν άμεσα την κοινωνική ζωή.

Η λογική του κοινού δεν αναφέρεται πλέον ούτε στην ιδιωτική, ούτε στη δημόσια περιουσία, διότι έχει αντικαταστήσει τους ακραιφνείς διαχωρισμούς του ατόμου – ιδιώτη / κοινωνίας. Η ιδιωτική ιδιοκτησία αφορούσε το άτομο – κάτοχο περιουσίας και η δημόσια ιδιοκτησία στον κρατικό έλεγχο της περιουσίας. Το κοινό συνιστά μία νέα θεώρηση του κόσμου όπου η διάκριση ατόμου – κοινωνίας αίρεται από την οριζόντια ροή των μοναδικοτήτων που παράγουν επικοινωνιακά και

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

συνεργατικά δίκτυα (Hardt & Negri 2011: 222). Επομένως, είναι αναγκαία μία ανακατασκευή των δικαιωμάτων όπου η έκφραση της μοναδικότητας θα διαφυλάσσεται και το κοινό θα διατηρεί την αυτοοργάνωση του. Τα δικαιώματα των μοναδικοτήτων απορρέουν από το κοινό και η ύπαρξη του κοινού οφείλεται και διατηρείται από την άμεση συνεργατική επένδυση των μοναδικοτήτων. Η αρχή της κοινοτικότητας αμφισβητεί την ιδιωτική κατοχή, διότι οποιοδήποτε υλικό ή άυλο αγαθό χρειάζεται μία ελάχιστη κοινωνική παραγωγή. Παράλληλα, μεταλλάσσει την έννοια του δημοσίου συμφέροντος που ταυτίζονταν με την έννοια της αφηρημένης ενότητας του λαού, σε κοινή οριζόντια συμμετοχή των μοναδικοτήτων παράγοντας άμεσα το κοινό (Hardt & Negri 2011 : 225).

Συμπερασματικά, τα κοινά δίκτυα παραγωγής συγκροτούνται μέσα από την επικοινωνία και τη συνεργασία εκφράζοντας τη δημιουργικότητα του πλήθους. Η λογική του κοινού εγκαινιάζει μία νέα φιλοσοφία, όσον αφορά τα δικαιώματα κατοχής του πλούτου και τη δημοκρατία. Το κοινό υπερβαίνει το δίπολο ιδιωτική – δημόσια περιουσία και αποτελεί μία σύνθεση μοναδικοτήτων ή μία έκφραση κάθε μοναδικότητας που συρράπτεται άμεσα και οριζόντια, δημιουργώντας ένα συνεχώς εμπλουτιζόμενο γίνεσθαι – κοινό. Έτσι, αναδύεται μία νέα λογική του δικαιώματος που αφορά το κοινό, σε αντίθεση με το νεωτερικό δικαίωμα του ατόμου – ιδιώτη, που χρειάζονταν την υπερβατική εξουσία του κράτους έτσι ώστε να θεμελιωθεί. Η δημοκρατία του πλήθους συνιστά την απόλυτη δημοκρατία λόγω της συνεχούς και άμεσης ροής διαφορετικών υποκειμένων μέσα στο γίνεσθαι – κοινό.

2.5. Η δημοκρατία των κοινών

2.5.1. Το μετανεωτερικό πολιτικό υποκείμενο

Η δημοκρατία, στη μοντέρνα περίοδο, νοούνταν ως η εξουσία του λαού. Η δημοκρατία ταυτίζονταν μ' ένα ενιαίο υποκείμενο ή μία οργανική ενότητα. Ως εκ τούτου, εφόσον ο λαός αποτελεί ένα ομοιόμορφο πολιτικό σώμα είναι δυνατό ν' αντιπροσωπευθεί καθολικά από ένα κόμμα ή ένα μονάρχη. Επομένως, ενώ η μοντέρνα δημοκρατία αφορά τη συμμετοχή όλων, το γεγονός της αντιπροσώπευσης

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

συνιστά μία βασική αντίφαση. Η εξουσία του ενός θεμελιώνεται μέσα από το ενιαίο πολιτικό υποκείμενο όπου περιστέλλονται οι διαφορές των κοινωνικών υποκειμένων. Η νεωτερική εξουσία εκφράζεται μέσω ενός κυρίαρχου συμπαγούς σώματος που υπερβαίνει την κοινωνία (Hardt & Negri 2011: 354).

Παρ' όλα αυτά, ακόμη και στη νεωτερική κυριαρχία η εξουσία του ενός στηρίζονταν στη συγκατάθεση των πολιτών. Ο πυρήνας της πολιτικής εξουσίας δεν είναι αυτόνομος, αντιθέτως, ενέχει την προϋπόθεση της υπακοής του κυριαρχούμενου. Για τους Hardt και Negri, η αφηρημένη έννοια του λαού συσκοτίζει το βασικό ανταγωνισμό μεταξύ των κοινωνικών ομάδων και τον εκτονώνει μέσα από την περιχαρακωμένη ενότητα.

Το έτερο πολιτικό υποκείμενο το οποίο επανεισάγουν οι στοχαστές, προερχόμενο από τη σπινοζική πολιτική φιλοσοφία, επιτρέπει τη διατήρηση της πολλαπλότητας ως πυρήνα του δημοκρατικού πολιτεύματος. Ως δημοκρατικό πολίτευμα θα μπορούσε να ορισθεί *«η συντακτική εξουσία του πλήθους, όταν εκδηλώνεται ως κυριαρχία και απόλυτη εξουσία, χωρίς μεσολάβηση νομική ή κρατική»* (Μανιτάκης 2011). Οι Hardt και Negri αντιλαμβάνονται την έννοια του πλήθους ακριβώς κατ' αυτό τον τρόπο. Υποστηρίζουν ότι το πλήθος εγκαθιδρύει τη συντακτική εξουσία, δηλαδή, η ίδια η κατασκευή του συνιστά την απόλυτη δημοκρατία. Η δημοκρατία αποτελεί μία δημιουργική δύναμη που ωθεί την κοινωνική χειραφέτηση και επιθυμεί με πάθος να πραγματώσει ένα πολιτικό σχέδιο. Οι στοχαστές δεν εστιάζουν στην ενότητα του πλήθους αλλά στη δύναμή του, η οποία βασίζεται στη συνύφανση των διαφορών σ' ένα ενοποιημένο όλον. Η εν λόγω δύναμη συναρτάται από την επικοινωνία και τη συνεργασία των μοναδικοτήτων εντός του κοινού και διαφέρει ριζικά από τη συσσωμάτωση ατομικοτήτων οι οποίες δεν επικοινωνούν και συγκροτούν μία ουδέτερη πρόταση της συντακτικής εξουσίας (Μανιτάκης 2011).

Για τους Hardt και Negri, το πλήθος συνιστά το σημαίνον μίας πολυδύναμης, διεθνούς πολιτικής υποκειμενικότητας, η οποία είναι σε θέση να εκπροσωπεί διαφορετικά συμφέροντα που έχουν έναν κοινό στόχο, την «υπόσχεση της δημοκρατίας». Η υπόσχεση αυτή θα μεταμορφωθεί ριζικά σ' ένα μεταμοντέρνο και

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

παγκοσμιοποιημένο κόσμο που θα απελευθερώνεται από τους περιορισμούς των δομών του έθνους – κράτους και της αστικής πολιτικής (Karavanta 2008).

Το μετανεωτερικό πλήθος, μέσα από τα παγκοσμιοποιημένα δίκτυα παραγωγής της ζωής, υπερβαίνει τα εθνικά σύνορα και ρευστοποιεί τις συμπαγείς νεωτερικές ταυτότητες, αμφισβητώντας την ενιαία ιεραρχική και στατική θεώρηση της δημοκρατίας. Έτσι, το μεταμοντέρνο πολιτικό υποκείμενο χαρακτηρίζεται από τη ρευστότητα του δημιουργώντας πολλαπλά δυναμικά πεδία πολιτικής δράσης. Το πλήθος δεν ανάγεται σε μία αφηρημένη ενότητα, διότι η πολλαπλότητα του παραμένει ενεργή και διαμορφώνει τα κοινά δίκτυα επικοινωνίας και συνεργασίας των μοναδικών κοινωνικών υποκειμένων.

Κατά συνέπεια, ο πολιτικός στοχασμός των Hardt και Negri απορρίπτει τη νεωτερική διάκριση ανάμεσα στον εξουσιαστή και τον εξουσιαζόμενο. Το πλήθος, ως ένα μεταμοντέρνο πολιτικό υποκείμενο, εγκαινιάζει μια νέα επιστήμη της δημοκρατίας, η οποία διασώζει την πολλαπλότητα. Ο αγώνας του πλήθους για τη δημοκρατία αφορά βιοπολιτικά συμβάντα, δηλαδή, μία ταυτόχρονη δημοκρατική διαχείριση της οικονομίας και της πολιτικής. Ο νεωτερικός διαχωρισμός ανάμεσα στην οικονομική και πολιτική εξουσία αίρεται και κάθε μία από τις δύο αυτές σφαίρες, είναι μία όψη του βιοπολιτικού όλου. Συγκεκριμένα, το κεφάλαιο έχει ανάγκη την παραγωγικότητα των συνεργατικών και επικοινωνιακών δικτύων των εργατών για ν' αναπαραχθεί, όπως η αυτοκρατορική εξουσία εξαρτάται πλέον από την παραγωγή των κοινωνικών σχέσεων του πλήθους (Hardt & Negri 2011: 367).

Παρά το γεγονός ότι η εξουσία στη νεωτερικότητα περιθωριοποιούσε οποιαδήποτε κοινωνική ομάδα αρνιόταν να υποταχθεί επικαλούμενη το εθνικό συμφέρον, στην εποχή της Αυτοκρατορίας, η μορφή της πολιτικής διαχείρισης έχει ριζικά μετασχηματιστεί. Η βιοεξουσία δεν αφορά την κυριαρχία επί του θανάτου, αλλά την ίδια τη διαχείριση της ζωής. Επομένως, η Αυτοκρατορία έχει ανάγκη τη διαιώνιση της μέσα από τις μορφές ζωής των κυβερνωμένων της. Η Αυτοκρατορική εξουσία ασκείται σε ολόκληρη την παγκόσμια κοινωνία και δεν έχει ανάγκη μόνο από τη συγκατάθεση των κυβερνωμένων, αλλά και από την ίδια την κοινωνική παραγωγή τους. Έτσι, η πλανητική κοινωνία γίνεται όλο και πιο αυτόνομη καθώς τα εργαλεία αναπαραγωγής της υπάρχουν μέσα στη διαντίδραση των νοών και των

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

σωμάτων των υποκειμένων. Η αυτοκρατορική εξουσία τείνει να γίνει όλο και πιο παρασιτική καθώς οι κυβερνώμενοι καθίστανται άμεσοι παραγωγοί της ζωής (Hardt & Negri 2011: 263). Επιπρόσθετα, η οριζόντια παραγωγή του πλήθους δεν έχει ανάγκη από μία εξωτερική αυθεντία καθώς αναπτύσσονται στο εσωτερικό του ισότιμες σχέσεις. Η παραγωγή του κοινού αφορά τις οριζόντιες ροές συναισθημάτων, ιδεών και ελεύθερης ανταλλαγής οι οποίες συγκροτούν δυνητικά πεδία μιας απόλυτης δημοκρατίας, δηλαδή, μιας άμεσης και οριζόντιας δημοκρατίας.

Το ερώτημα που καλούνται να απαντήσουν οι υπό πραγμάτευση συγγραφείς, αφορά τον τρόπο συνάρθρωσης των πολλαπλών μοναδικοτήτων με την καθολική και άμεση δημοκρατία. Οι Hardt και Negri απαντούν ότι το πλήθος μπορεί ν' αποφασίζει ως ένα όλον μέσω της επικοινωνίας και της συνεργασίας των μοναδικών κοινωνικών υποκειμένων. Το πλήθος δρα συντονισμένα, ως ένα σμήνος, μέσα από τη διαντίδραση των μοναδικοτήτων. Ως εκ τούτου, οι πολιτικές αποφάσεις του πλήθους μπορούν να λαμβάνονται από κοινού ως μία ανοιχτή πλατφόρμα, η οποία συνεχώς εμπλουτίζεται και παράγει κοινωνικές σχέσεις. Έτσι, το πλήθος είναι ικανό να παράγει πολιτικές αποφάσεις, όπως ακριβώς παράγει υλικά και άυλα αγαθά. Συνεπώς, εφόσον οι μοναδικότητες παράγουν από κοινού συνεργασία και επικοινωνία, είναι δυνατό να διαμορφώσουν από κοινού την πολιτική οργάνωσή τους ως ένα ανοιχτό δίκτυο που φέρει τη συλλογική ευφυΐα και τείνει ν' αποτελέσει τη μήτρα λήψης των πολιτικών αποφάσεων.

Η λήψη αποφάσεων του πλήθους θα πρέπει να λαμβάνεται από κοινού, όπως ακριβώς η παραγωγή υλικών και άυλων αγαθών έχει ανάγκη τη συνεργασία και τη συνδημιουργία, έτσι ώστε να μειώνονται οι ελαττωματικές πλευρές τους. Όλες οι μοναδικότητες έχουν πρόσβαση στους κοινούς πόρους και κατ' επέκταση, στις κοινές αποφάσεις που αφορούν τον τρόπο διαχείρισης της από κοινού παραγωγής. Εφόσον οι πόροι μοιράζονται και αυτοκαθορίζονται από μία συλλογικότητα, το μοντέλο λήψης αποφάσεων είναι οριζόντιο, αφού η διατήρηση και η επέκταση του κοινού έχει ανάγκη από τη διαντίδραση των μοναδικοτήτων. Κατ' αυτό τον τρόπο, αναπτύσσεται μία δημοκρατία χωρίς αποκλεισμούς (De Angelis 2013: 27).

Κατά συνέπεια, η ίδια η παραγωγή του πλήθους αποτελεί μία δημοκρατική διαδικασία καθώς τα οριζόντια και συνεργατικά δίκτυα παράγουν συλλογικά και

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

άυλα αγαθά. Τελικά, το πλήθος είναι ικανό για οικονομική, κοινωνική και πολιτική αυτοοργάνωση. Οι μοναδικότητες εκφράζονται ελεύθερα μέσα στο κοινό και συνιστούν μία συντονισμένη διαδικασία αυτομετασχηματισμού, ως ένα γίνεσθαι παραγωγής της διαφοράς, όπου εγκαινιάζεται μία νέα υβριδική ανθρωπότητα στους κόλπους της παγκόσμιας δημοκρατίας.

Ένα άλλο ζήτημα που ανακύπτει όταν γίνεται αναφορά στις δημοκρατικές διαδικασίες λήψης αποφάσεων είναι η βία. Για τους στοχαστές, η δύναμη του πλήθους αντιτάσσεται στην εξουσία, η οποία κατέχει το μονοπώλιο της βίας. Οι Hardt και Negri θεωρούν ότι θα πρέπει να ασκείται βία ενάντια στη βία της εξουσίας έτσι ώστε να διατηρηθεί η οριζόντια και δημοκρατική μορφή του δικτυακού πλήθους. Αυτή η θέση συνιστά μία θετική αντιμετώπιση της βίας που ασκεί η αφηρημένη κλειστή ενότητα της εξουσίας (Hardt & Negri 2011: 359).

Το πλήθος μπορεί ν' ασκεί βία ενάντια στην οποιαδήποτε μορφής τυραννία με σκοπό να προστατεύσει την απόλυτη και οριζόντια δημοκρατία του. Για τους στοχαστές η βία δεν αποτελεί τη στιγμή της θεμελίωσης του συμβάντος της επανάστασης, αλλά το προϊόν ενός κοινωνικού μετασχηματισμού που χρήζει υπεράσπισης (Hardt & Negri 2011: 361). Επίσης, η δημοκρατική βία δεν κάνει διαχωρισμό μέσων και σκοπών, ούτε περιστέλλει δικαιώματα κατά την άσκηση της. Αντιθέτως, οι πολιτικές αποφάσεις συνεχίζουν να λαμβάνονται οριζόντια και από κοινού χωρίς αποκλεισμούς. Η δύναμη του πλήθους, λοιπόν, υπερβαίνει την εξουσία όχι μόνο ως αντίσταση αλλά και ως η κατάφαση της απόλυτης δημοκρατίας. Το πλήθος μετασχηματίζει την αντίσταση του σε μία συντακτική εξουσία, δηλαδή, στην παραγωγή νέων κοινωνικών σχέσεων και θεσμών. Η δημοκρατία επομένως, συνυφαίνεται με την παραγωγή του κοινού ως μία ταυτόσημη διαδικασία, όπου οι μοναδικότητες παράγονται και παράγουν ισότιμα και αυτόνομα.

Συμπερασματικά, η συντακτική εξουσία του πλήθους αφορά την παραγωγή των κοινωνικών σχέσεων, της πληροφορίας και τους συναισθήματος μέσα στα κοινά οριζόντια δίκτυα, που συγκροτούν τις συνθήκες ανάδυσης της απόλυτης δημοκρατίας. Η βιοπολιτική παραγωγή συνιστά τη δημιουργία άμεσων κοινωνικών σχέσεων που θεμελιώνουν πρωταρχικά μία οριζόντια δημοκρατία μέσα στις συνάψεις των επικοινωνιακών και συνεργατικών δικτύων.

2.6. Η βιοπολιτική παραγωγή του πλήθους

Η βιοπολιτική παραγωγή αφορά όλα τα επίπεδα συγκρότησης της κοινωνικής ζωής. Τα υποκείμενα που συμμετέχουν στην παραγωγή της ζωής δεν εξαντλούνται στους μισθωτούς εργάτες, αλλά αφορούν τους φτωχούς που συνήθως είναι άνεργοι ή χωρίς χαρτιά ή μεταναστεύουν. Όμως παρά την ένδεια τους είναι παραγωγοί κοινωνικής ζωής. Οι ζωές τους διαπερνώνται από μία συνεχή ροή δραστηριοτήτων όπου παράγονται νέες γλωσσικές μορφές, δίκτυα επικοινωνίας και παραγωγή γνώσης. Οι φτωχοί συμμετέχουν στην παγκόσμια παραγωγή μορφών ζωής και ως εκ τούτου, συμμετέχουν στη βιοπολιτική παραγωγή του πλήθους. Ο διαχωρισμός μεταξύ των εργαζομένων και των ανέργων τείνει να καταρρεύσει, διότι στη μεταφορντική εποχή η ευέλικτη εργασία δεν επιτρέπει την εγγύηση μιας μόνιμης απασχόλησης.

Υπάρχει δηλαδή, μία μόνιμη επισφάλεια και το χάσμα μεταξύ εργασίας και ανεργίας τείνει να αρθεί ολοσχερώς. Οι άνεργοι και οι επισφαλώς εργαζόμενοι, συμμετέχουν στην παραγωγή και εφευρίσκουν συνεχώς νέες στρατηγικές επιβίωσης. Μ' αυτόν τον τρόπο παράγουν νέες μορφές ζωής, δηλαδή τρόπους επικοινωνίας και τρόπους συγκρότησης κοινωνικών σχέσεων. Η δημιουργική κοινωνική παραγωγή εμπερικλείει όλες τις ροές των μοναδικοτήτων σε παγκόσμιο επίπεδο και δεν εξαντλείται στα δίκτυα γνώσης και επικοινωνίας της μισθωτής εργασίας (Hardt & Negri 2011: 150).

Κατά συνέπεια, όλα τα υποκείμενα που ζουν επισφαλώς, δεν είναι μόνο εν δυνάμει ή εν ενεργεία κόμβοι αντίστασης, αλλά και δίκτυα παραγωγής μορφών ζωής. Τα εγγενή χαρακτηριστικά της μετανάστευσης συντελούν στην κατάρριψη των γεωγραφικών συνόρων και συνυφαίνουν τη γνώση των αλλοδαπών με αυτή των ημεδαπών, συγκροτώντας νέες υβριδικές γνώσεις και μορφές επικοινωνίας. Μέσα από αυτή τη συσσωμάτωση αναδύεται η κοινοτικότητα του πλανητικού πλήθους και η δημιουργική ικανότητα των υποκειμένων. Διαμέσου των παγκόσμιων κόμβων παραγωγής ζωής, οι ασυμβίβαστοι ανταγωνισμοί εκτονώνονται, διότι οι ροές επικοινωνίας και γνώσης διαχέονται στο πληθυντικό δίκτυο παράγοντας πολυσύνθετες εστίες συνεχούς αναδιάταξης (Κιουπκιολής 2011: 29). Το πλήθος παρά το γεγονός ότι είναι φτωχό, συνεχώς παράγει τη ζωή του αυτόνομα, εφευρίσκει νέους

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

τρόπους ζωής και φέρει στο εσωτερικό του τεράστιο πλούτο γνώσης και δημιουργικής ικανότητας. Συνεπώς, οι παγκόσμιες ιεραρχίες τελούν υπό μία συνεχή απειλή από τα οριζόντια δίκτυα του πλήθους επειδή συνεχώς υποσκάπτονται οι παγκόσμιες διαιρέσεις από την επέκταση της πληθυντικής διαντίδρασης.

Η μεταμοντέρνα εργασία για τους υπό πραγμάτευση στοχαστές, φωτίζει την κοινή κοινωνική παραγωγή. Η μεταφορντική εργασία δεν παραμένει κατακερματισμένη, αλλά τείνει να επιστρατεύει όλο το δίκτυο μέσω της συνεργασίας, για να επιτύχει την παραγωγή. Το παγκόσμιο κεφάλαιο εκμεταλλεύεται τις ροές συνεργασίας και δημιουργεί στρατιές περιθωριοποίησης και εφεδρείες ανέργων προς χρήση. Η κοινή κοινωνική δραστηριότητα, βέβαια, είναι ικανή ν' αντιστρέψει το παγκόσμιο περιβάλλον απελευθερώνοντας τον εαυτό της, μέσω της αυτόνομης συλλογικής παραγωγής, δημιουργώντας μία νέα αυτοκυβερνώμενη κοινωνία.

Ο σύγχρονος καπιταλισμός δεν μπορεί να επιβιώσει παρά μόνο εάν αποικιοποιήσει το κοινό του δικτυακού πλήθους, εάν δηλαδή επανεφεύρει κάποιο είδος σοσιαλισμού (Zizek 2011: 142). Η αυτοκρατορία του κεφαλαίου έχει ανάγκη από τα δίκτυα συνεργασίας και επικοινωνίας του πλήθους. Ως εκ τούτου, ο σύγχρονος καπιταλισμός είναι ένας υβριδικός σχηματισμός μεταξύ «κοινοτήτων γαιών» και πλανητικής καπιταλιστικής ιδιοκτησίας. Ο σύγχρονος πόλεμος εστιάζεται ανάμεσα στην κυριαρχία της ιδιοκτησίας και στην παραγωγικότητα του κοινού. Οι ιδέες, τα συναισθήματα, οι κώδικες και οι γνώσεις μπορούν να ιδιωτικοποιηθούν αλλά δεν είναι εύκολο να ελεγχθούν, διότι λόγω της υφής τους μπορούν εύκολα να αναπαραχθούν και να μοιρασθούν, καθώς η βελτίωση τους έχει ανάγκη την κοινοκτημοσύνη (Hardt 2010).

Το μοντέλο της σύγχρονης βιοπολιτικής εργασίας του πλήθους αίρει το διαχωρισμό ανάμεσα στο οικονομικό, το πολιτικό και κοινωνικό πεδίο. Αυτό συμβαίνει καθώς αποτελεί ένα συμπίλημα αυτών των σφαιρών ικανό να παράγει και να αναδιατάσσει όλες τις μορφές ζωής, εγκαινιάζοντας μία νέα οντολογική μετατόπιση. Οι δυνάμεις της απελευθέρωσης του πλήθους διαχέονται σε όλο το κοινωνικό είναι δημιουργώντας νέα δυνητικά πεδία συλλογικής απελευθέρωσης, υπερβαίνοντας τα στεγανά των νεωτερικών διχοτομιών και υβριδικοποιώντας τις

σφαίρες του υπάρχοντος με την παραγωγή κυψελών αυτόνομης ζωής (Hardt & Negri 2002: 475).

2.7. Εμπειρική διάσταση του πλήθους

Οι Hardt και Negri θεωρούν ότι η κοινωνία αποτελεί ένα ενιαίο όλον και αντιλαμβάνονται τους πολιτικούς αγώνες ως κάθετους και αυθόρμητα συντονισμένους. Συγκεκριμένα, κάθε πολιτικός αγώνας που διεξάγεται εντός των παγκοσμίων δικτύων της αυτοκρατορικής εξουσίας διευρύνεται αυτόματα και αυθόρμητα σε όλο το σύστημα της και ενοποιείται μέσα από κάθετα συμβάντα με όλους τους άλλους πολιτικούς αγώνες. Συνεπώς, η πολιτική συνάρθρωση των αγώνων καθίσταται περιττή. Ειδικότερα, εφόσον τα δίκτυα του αυτοκρατορικού κεφαλαίου επεκτείνονται σε πλανητικό επίπεδο, κάθε πολιτικός αγώνας είναι καθ'αυτός μία ισχυρή εξεγερτική στιγμή. Οι πολιτικοί αγώνες εντός της Αυτοκρατορίας είναι βιοπολιτικοί. Τα σύγχρονα κοινωνικά κινήματα είναι πολυπρισματικά καθώς τα αιτήματά τους και οι δράσεις τους αφορούν όλες τις εκφάνσεις της κοινωνικής ζωής (Hardt & Negri 2002 : 94)

Μέσα από την οπτική αυτή, θα εξεταστεί η ανάδυση των νέων κοινωνικών κινήματων στις μεταβαλλόμενες συνθήκες του παγκόσμιου συστήματος, η οποία εκφράζει την ανάγκη για νέα ανάγνωση των διαδικασιών παραγωγής της υποκειμενικότητας και για διαφορετική θεώρηση της πολιτικής πρακτικής. Η ολοένα και αυξανόμενη τάση εμφάνισης αντιεραρχικών και αντι-αντιπροσωπευτικών κοινωνικών κινήματων, αναδεικνύει αυτήν την ανάγκη. Στις αρχές του 21^{ου} αιώνα, εμφανίστηκε το κίνημα κατά της παγκοσμιοποίησης, το οποίο εξέφραζε τη δυσαρέσκεια του απέναντι στην αντιπροσώπευση και αναδείκνυε τις νέες και δυναμικές δυνατότητες συλλογικής αυτονομίας, διαμέσου αυτόνομων κοινωνικών εγχειρημάτων στο παρόν. Η άμεση δράση του κινήματος εκκινώντας από τα γεγονότα στο Σιάτλ το 1999, κατά της υπουργικής συνόδου του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου, δημιούργησαν τις συνθήκες για την απάντηση στις τάσεις παγκόσμιας κυριαρχίας. Η γέννηση ενός κινήματος αντί-παγκοσμιοποίησης ή εναλλακτικής παγκοσμιοποίησης είτε σε επίπεδο αιτημάτων είτε σε επίπεδο εσωτερικής λειτουργίας

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

του, μέσω διευρυμένων δικτύων επικοινωνίας και συλλογικής δράσης, συνέβαλε στην εκτεταμένη δραστηριοποίηση κοινωνικών δρώντων (Graeber 2008: 154). Το συγκεκριμένο κίνημα ή συλλογή κινήματων προώθησε εξ αρχής την αμεσοδημοκρατική διάσταση στην εσωτερική λειτουργία του. Η συνεργατική ροή αυτών των κοινωνικών ομάδων και η αντιεραρχική δομή τους σε εκτεταμένα δίκτυα αποτελούν μία καθαυτή πράξη αντίστασης στο παρόν (Graeber 2008 : 159).

Η εμφάνιση των κινηματικών τάσεων κατά της παγκοσμιοποιημένης κυριαρχίας θα μπορούσε, κατά τον Charles Tilly, να εξηγηθεί με τη διάκριση δύο τρόπων διασύνδεσης. Ο πρώτος είναι η κατωφερής διασύνδεση στην οποία συνδέονται τα κέντρα εξουσίας σε παγκόσμιο επίπεδο όπως οι χρηματοοικονομικές συναλλαγές. Ο δεύτερος είναι η ανωφερής προσαρμογή όπου συνδέονται διεθνείς μεταναστευτικές ροές και τηλεπικοινωνίες σε παγκόσμιο επίπεδο. Στην ενδιάμεση ζώνη τα κινήματα διαπραγματεύονται ή αντιτίθενται στην κατωφερή διασύνδεση χρησιμοποιώντας δίκτυα από την ανωφερή προσαρμογή, όπως τα κοινά μέτωπα ημεδαπών και αλλοδαπών και η χρήση νέων τεχνολογιών (διαδίκτυο). Κατά τον Tilly, οποιαδήποτε δράση που συμβαίνει στον ενδιάμεσο χώρο εξαρτάται από τον τρόπο συνάρθρωσης των δύο παγκόσμιων δικτύων (Tilly 2007 : 237-238).

Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι στην σημερινή νεοφιλελεύθερη κρίση διαφαίνονται διακλαδώσεις που σχετίζονται με ταυτόχρονες διαπραγματεύσεις και αντιτάξεις στην κατωφερή διασύνδεση. Στην συγκεκριμένη περίοδο προβάλλονται από τα κοινωνικά κινήματα τάσεις αποκωδικοποίησης της δικτυακής εξουσίας χρησιμοποιώντας την ίδια τη λειτουργία της εναντίον της.

Μία χαρακτηριστική περίπτωση είναι αυτή του κινήματος Strike Debt, παρακλάδι του κινήματος Occupy Wall street που πρωτοεμφανίστηκε 2011 στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής και αντιτάχθηκε οικονομική κρίση. Το συγκεκριμένο κίνημα δημιουργήθηκε ακριβώς μέσα από την οικονομική κρίση του 2008 και στηρίζεται από δωρεές πολιτών που συμμετέχουν ή υιοθετούν τις ιδέες του κινήματος Occupy. Οι αρχές του είναι η οικονομική δικαιοσύνη και η δημοκρατική ελευθερία. Ένα από τα συνθήματα τους ήταν “You are not a loan” δηλαδή «Δεν είσαι ένα δάνειο». Η λειτουργία του συγκεκριμένου κινήματος είναι η εξής: χρησιμοποιεί τη δευτερογενή αγορά χρέους έτσι ώστε απαλλάξει τα χρέη πολιτών. Συγκεκριμένα,

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

στην περίπτωση που ένας πτωχευμένος οφειλέτης δεν μπορεί να αποπληρώσει τα δάνεια του, η τράπεζα μετά από άκαρπες πιέσεις μεταπωλεί το χρέος του οφειλέτη σε άλλη τράπεζα ή άλλο εισπρακτικό οργανισμό, έτσι ώστε να μην έχει ζημιές. Η επόμενη τράπεζα αγοράζει σε πολύ χαμηλότερη αξία από το ίδιο το χρέος, αλλά συνεχίζει να ζητά από τον οφειλέτη να αποπληρώσει το δάνειο στην αρχική του αξία. Στην περίπτωση του Strike Debt κινείται η ίδια διαδικασία. Δηλαδή, το κίνημα αγοράζει το χρέος από την τράπεζα σε πολύ χαμηλότερη αξία αλλά μέσω των δωρεών σε παγκόσμιο επίπεδο, το αποπληρώνει και απαλλάσσει τους πτωχευμένους οφειλέτες (Strike debt/ Occupy Wall Street 2012 : 46, Παπαδοπούλου 2013). Η συγκεκριμένη διαδικασία στρέφει τους ίδιους τους κανόνες της εξουσίας προς όφελος των οφειλετών.

Με όρους των Hardt και Negri θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι παράγεται ένας νέος κόμβος αντίστασης μέσα στο ίδιο το πλαίσιο της Αυτοκρατορίας, αποκαλύπτεται ο βιοπολιτικός έλεγχος μέσω του κύκλου χρέους και δημιουργείται ένα νέο δυνητικό πεδίο αντιστροφής των καταπιεσμένων υποκειμενικοτήτων της νεοφιλελεύθερης κρίσης σε υποκείμενα απελευθέρωσης. Διενεργούνται δηλαδή, μέσω του παγκόσμιου δικτύου δωρεών και της απαλλαγής των οφειλετών, νέες μορφές ανεξαρτησίας, τρόπων αντίστασης, επικοινωνίας και ασφάλειας (Hardt & Negri 2012: 16).

Τα σύγχρονα κοινωνικά κινήματα αναδύονται μέσα στο παγκοσμιοποιημένο δίκτυο και δημιουργούν νέες διακλαδώσεις υπέρ των συνεργατικών συνάψεων και εναντίον της δικτυακής εξουσίας. Οι τάσεις επαναπροσδιορισμού των αιτημάτων, η αντιεραρχική δομή τους, η πληθυντικότητα τους, οι νέοι τρόποι επικοινωνίας και η ανοιχτότητα τους πέρα από μία συμπαγή ταυτότητα είναι μερικά από τα σύγχρονα χαρακτηριστικά τους (Κιουπκιολής 2011: 24).

Μετά από τα κινήματα κατά της παγκοσμιοποίησης και τη δημιουργία παγκόσμιων φόρουμ για τις δικτυακές κοινότητες με οριζόντια μορφή κατά την πρώτη πενταετία του 21^{ου} αιώνα, τα κοινωνικά κινήματα έκαναν την εμφάνισή τους σε ακόμα πιο εκτεταμένο πεδίο. Η νεοφιλελεύθερη κρίση και τα μέτρα λιτότητας από το 2009 και έπειτα, ήταν οι σημαντικές αιτίες της εμφάνισής τους χωρίς όμως τα περισσότερα από αυτά να περιορίζονται σε αιτήματα απλής ελάφρυνσης των

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

σκληρών μέτρων, αλλά αντιθέτως αντιτάσσονταν στην παρασιτική φύση του πολιτικού συστήματος και της απόλυτης ιδιωτικοποίησης λειτουργώντας υπέρ των δικτύων αλληλεγγύης. Ο αυθορμητισμός και οι χαλαρές δικτυώσεις χωρίς οργανωτικές κατευθυντήριες γραμμές ήταν μερικά από κύρια χαρακτηριστικά τους (Hardt & Negri 2011 : 301).

Το παράδειγμα των αγανακτισμένων στην Ισπανία και στην Ελλάδα, καθώς και το Occupy Wall Street στις Η.Π.Α., είναι μερικά από τα πεδία αυθόρμητης δημιουργίας δικτύων αλληλεγγύης και αμεσοδημοκρατικών τάσεων χωρίς βέβαια να συσκοτίζονται οι μονομέρειες τους καθώς και οι αντίρροπες τάσεις σχηματισμού σχέσεων εξουσίας στο εσωτερικό τους. Η αναφορά τέτοιων κοινωνικών κινημάτων και αυτόνομων εγχειρημάτων περισσότερο διακρίνει αποσπασματικά κάποια καινοφανή στοιχεία, που δυνητικά είναι ικανά να δημιουργήσουν μία νέα παράδοση και να αναδείξουν την αδιέξοδη φύση των σύγχρονων σχέσεων εκμετάλλευσης με την ταυτόχρονη εμμενή μεταστροφή τους.

Το κίνημα των αγανακτισμένων αποτελεί μία ένδειξη της ανάδειξης του βιοπολιτικού πλήθους ως πολιτικού υποκειμένου. Η ποικιλομορφία τους και οι ετερογενείς δραστηριότητες τους εναπέθεσαν τις ελπίδες τους για μία αξιοβίωτη ζωή στην πληθυντικότητα τους χωρίς να ταυτιστούν με μία ενιαία ταυτότητα (Κιουπκιολής 2011) μιας γραφειοκρατικής δομής ή ενός κόμματος πρωτοπορίας. Ως αντεστραμμένος καθρέφτης της πολυποίκιλης παραγωγής ετερογενών πεδίων βιοεξουσίας, το συγκεκριμένο κίνημα με την βοήθεια των νέων τεχνολογιών συνδέθηκε πολιτικά και δημιούργησε ένα συμβαντικό γεγονός τέμνοντας κάθετα την κανονικότητα του χωροχρόνου. Η νέα θεώρηση του χώρου ως ένα πολιτικό γεγονός μέσω αυτόνομων εγχειρημάτων (συζητήσεων, αμεσοδημοκρατικών διαβουλεύσεων κλπ.) χωρίς κεντρικό σχεδιασμό μέσα στον χώρο της πλατείας Συντάγματος ή της πλατείας Πουέρτα ντελ Σολ, δημιουργεί μία νέα πολιτικο-χωρική καινοτομία (Δαλακόγλου 2011).

Η τοπικότητα και η ποικιλία των αιτημάτων σε διάφορες «πλατείες» (Λονδίνο, Αθήνα, Αίγυπτος) δεν αποτελεί πρόσκομμα για την συνομιλία ή και τη συνεργασία των συγκεκριμένων κινημάτων. Αντίθετα, δημιουργεί τις προϋποθέσεις για μία σύνθεση των αιτημάτων και των εγχειρημάτων μέσα σε μία πολυπρισματική

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

οπτική των νέων κοινωνικών αρμών. Το πρότυπο διαβούλευσης μπορεί να εντοπιστεί σε διάφορες πλατείες κατειλημμένες από το κίνημα των αγανακτισμένων. Στην πλατεία Συντάγματος έγιναν από τις 25 Μαΐου έως τις 29 Ιουλίου το 2011, πενήντα Συνελεύσεις και τα ψηφίσματα αναρτήθηκαν¹ στο διαδίκτυο (Μητρόπουλος 2011). Παρόμοια, στην πλατεία Πουέρτα ντελ Σολ οι αγανακτισμένοι (indignados) ένιωθαν αποστροφή προς το αντιπροσωπευτικό μοντέλο διακυβέρνησης τονίζοντας την αναγκαιότητα αλλαγής, όχι μόνο στο οικονομικό ή κοινωνικό πεδίο, αλλά και σε επίπεδο συνταγματικό. Επίσης, δεν αρκέστηκαν σε μία αντίθεση προς την κυρίαρχη πολιτική σκηνή, αλλά δημιούργησαν δίκτυα άμεσης δημοκρατίας και διαβούλευσης συνάπτοντας το ταχύτατο εξεγερσιακό γεγονός με αργές συμμετοχικές διαδικασίες για τη συνέχιση του αγώνα τους (Hardt & Negri 2012 : 61, 71-72).

Όπως ειπώθηκε παραπάνω, άλλη μία όψη των κινημάτων αυτών είναι αυθορμητισμός και η πολιτική συνάρθρωση των νέων τεχνολογιών. Ο Tilly θεωρεί ότι, πέρα από έναν επικοινωνιακό ντετερμινισμό των σύγχρονων κοινωνικών κινημάτων, οι νέες τεχνολογίες αποτέλεσαν μία πολιτικοκοινωνική επιλογή (Tilly 2007: 243) μέσα σε μία πλειάδα δυνατοτήτων του σύγχρονου κόσμου και μία διαδικασία δραστηριοποίησης, η οποία έχει δοκιμαστεί ήδη από τις αρχές του 21^{ου} αιώνα.

Ωστόσο, η ταχύτητα της συνεύρεσης και η διεύρυνση της επικοινωνίας των κινημάτων και αυτόνομων ατόμων βοήθησαν στη διαδικασία συντονισμού της κοινωνικής διάδρασης. Οι Hardt και Negri επεκτείνοντας τον προβληματισμό, υποστηρίζουν ότι οι νέες ροές επικοινωνίας του μεταφορντικού μοντέλου παραγωγής, όπως το Internet, έχουν αποτελέσει δομικό στοιχείο οργάνωσης των σύγχρονων κοινωνικών κινημάτων και όχι ένα απλό εργαλείο (Hardt & Negri 2011: 102). Στις αραβικές εξεγέρσεις υπήρξε μία μαζική κινητοποίηση η οποία συναρθρώθηκε με τις νέες τεχνολογίες και δημιούργησε ταχύτατα πολιτικά συμβάντα. Χαρακτηριστικά στο Ιράν μετά την επανεκλογή του Μαχμούντ Αχμαντινετζάντ στις 13 Ιουνίου 2009 διενεργήθηκαν μία σειρά από μαζικές εξεγέρσεις. Ο συντονισμός συντελέστηκε εν πολλοίς –αλλά και οι εξεργετικές στιγμές αναρτήθηκαν– στο διαδίκτυο με συνεχή ροή εικόνων και βίντεο. Η καταγραφή αυτή δημιούργησε νέα πολιτικά συμβάντα

¹ <http://realdemocracygr.wordpress.com/>

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

διότι αποκρυστάλλωσαν λεπτομερειακά και αδιαμεσολάβητα την πορεία και τα γεγονότα της εξέγερσης, με συνέπεια την ανατροφοδότηση των πολιτικών συναισθημάτων (Mason 2013: 64). Η ανάδυση τέτοιων κινημάτων και η διάχυση των «εξεγερτικών στιγμών» σε πλανητικό επίπεδο δημιουργεί συνδέσεις με διαφορετικά κινήματα σε διαφορετικά πλαίσια και διαφορετικές συνθήκες. Παρ' όλα ταύτα, η μεταφυσική τοποθέτηση μιας γραμμικής συνέχειας των κινημάτων σε όλο τον κόσμο (Σχισμένος 2013: 30) αίρεται από ρήξεις λόγω διαφορετικών κοινωνικοιστορικών διαδικασιών. Παράλληλα όμως δημιουργούνται δυνητικά πεδία διαπλοκής και σύνθεσης πολλαπλών κινηματικών και αυθόρμητων εξεγερσιακών εμπειριών (Πατσάκης 2013: 62).

Ένα διαφορετικό παράδειγμα συλλογικού αγώνα αφορά το διαδικτυακό κίνημα των Anonymous και την δημιουργία μιας κοινής πλατφόρμας στο διαδίκτυο του Wikileaks. Το κίνημα των Anonymous εναντιώνεται σε κάθε εξουσιαστική δομή και προσπαθεί διαδικτυακά να πλήξει διάφορα πληροφοριακά συστήματα που ανήκουν είτε σε κράτη είτε σε ισχυρές εταιρίες. Το εν λόγω κίνημα έχει μία οριζόντια δομή χρησιμοποιώντας το διάσπαρτο διαδίκτυο προς όφελος του επιδιώκοντας να διατηρηθεί η ανωνυμία. Δεν υπάρχουν προκαθορισμένοι ρόλοι μέσα στο ψηφιακό κίνημα, αλλά οι ρόλοι διανέμονται περιστασιακά και ανάλογα με τις ικανότητες του καθενός. Τα μέλη του κινήματος επικοινωνούν σε πολύ μικρές ομάδες και δεν μπορούν να γνωρίζουν τον ακριβή αριθμό τους. Η ανωνυμία και ο άγνωστος αριθμός των μελών, ακόμα και για τους ίδιους, παρέχει την ασφάλεια μετά από κάθε κυβερνοεπίθεση ότι θα διαφύγουν του κινδύνου της αποκάλυψης και της φυλάκισης (Bardeau & Danet 2012: 142).

Το δεύτερο παράδειγμα διαδικτυακού συλλογικού αγώνα αφορά το Wikileaks. Το Wikileaks είναι ένας οργανισμός που απασχολεί πολύ μικρό αριθμό προσωπικού και στηρίζεται στην εθελοντική δράση. Η οργάνωση του είναι δικτυακή μέσω πολλαπλών κωδικών πρόσβασης και μ' αυτόν τον τρόπο εξασφαλίζεται η ανωνυμία. Το Wikileaks έχει συγκροτηθεί με σκοπό την προστασία της ελεύθερης έκφρασης και την εξασφάλιση της κυκλοφορίας της πληροφορίας με σαφή αναφορά στις πηγές της, έτσι ώστε να αποφεύγεται η παραπληροφόρηση. Επίσης, διακινούνται πληροφορίες που αποκαλύπτουν αδιαφανείς πλευρές δράσεων της εξουσίας. Το Wikileaks αποτελεί ένα καθαρά διαδικτυακό κίνημα που μάχεται στα διάκενα της

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

παραπληροφόρησης για να αντιστρέψει το διαδικτυακό περιβάλλον μέσω της διάχυσης έγκυρων και τις περισσότερες φορές συσκοτισμένων πληροφοριών (Bardeau & Danet 2012: 121).

Συμπερασματικά, οι ποικιλότροπες διαδικασίες κινηματικών εγχειρημάτων σε παγκόσμιο επίπεδο αναδεικνύουν τις σύγχρονες διαδικασίες παραγωγής της υποκειμενικότητας και της ανάδυσης της νέας πολιτικής δράσης. Επιπρόσθετα, κατά τους Hardt και Negri, αποκαλύπτουν τις τάσεις του αυτοκρατορικού δικτύου που διαβρώνεται συνεχώς από τα οριζόντια δίκτυα του πλήθους, εντατικοποιώντας τις συνεργατικές ροές και τις ετερογενείς συναρμογές της από κοινού ζωής του. Έτσι καθίσταται η αυτοκρατορική εξουσία ολοένα και πιο παρασιτική. Το πλήθος δυνητικά είναι ικανό να λειτουργήσει ως το νέο πολιτικό υποκείμενο και τα σύγχρονα κοινωνικά κινήματα ανοίγουν ένα νέο κύκλο προβληματισμών σε επίπεδο θεωρητικό και πρακτικό στην ίδια κατεύθυνση. Οι δομές αλληλεγγύης και η αμεσοδημοκρατική διαβούλευση αποτέλεσαν τις νέες διακλαδώσεις του δικτύου μέσω των πληθυντικών εγχειρημάτων. Οι νέες μορφές ζωής και τα νέα πολιτικά συναισθήματα δημιούργησαν νέες δυνατότητες ανατροπής της κοινωνικοπολιτικής κανονικότητας και βάθυναν τις ήδη υπάρχουσες δυνατότητες οριζόντιας συνεργασίας και πλάτυνσης των ροών του πλήθους στο εσωτερικό της Αυτοκρατορίας και ενάντια της.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΤΑ ΟΡΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ LACLAU & MOUFFE

Όπως είδαμε στα προηγούμενα κεφάλαια, οι Hardt και Negri αναπτύσσουν τη θεωρία του δικτυακού πλήθους, ως δύναμι επαναστατικού υποκειμένου, που συγκροτείται εντός της μετανεωτερικής συνθήκης και παράγεται μέσα από την βιοπολιτική εργασία. Παράλληλα, αναφέρουν ότι το αντιεραρχικό και οριζόντιο συλλογικό υποκείμενο δράσης που συνιστά το πλήθος, δε συντηρεί σχέσεις εξουσίας στο εσωτερικό του, αλλά ούτε και αποκλεισμούς. Ακόμη, οι ανταγωνισμοί για τους στοχαστές δεν τελούν υπό ευθεία αναμέτρηση, αλλά διαχέονται οριζόντια εντός του κοινού δικτύου.

Με βάση τις ανωτέρω θεωρήσεις, ο αναλυτικός φακός των μεταμαρξιστών στοχαστών Ernesto Laclau και Chantal Mouffe ασκεί κριτική προκειμένου ν' αναδείξει την αναγκαιότητα της πολιτικής σφαίρας, ως ένα αυτόνομο πεδίο. Οι εν λόγω θεωρητικοί, αντλώντας από την γκραμισιανή θεωρία της ηγεμονίας και επεκτείνοντας την πέρα από το κλασσικό πολιτικό υποκείμενο της εργατικής τάξης της μαρξιστικής παράδοσης, θεωρούν ότι η ηγεμονία μιας κοινωνικής ομάδας συγκροτείται ενδεχομενικά μέσα από ετερογενή αιτήματα και δράσεις (Κιουπκιολής 2011: 38). Συνεχίζοντας, υποστηρίζουν ότι το πλήθος συνιστά μία αντιπολιτική οντότητα που εξαλείφει την πολιτική δράση, εγκαταλείποντας τον αγώνα των συλλογικών υποκειμένων, μέσα στις αυτόματες δυνάμεις της δικτυακής βιοπολιτικής εργασίας.

Η βασική θέση των Hardt και Negri υπαγορεύει ότι ο κοινωνικός μετασχηματισμός της δημοκρατίας του πλήθους, εμπεριέχεται στους κόλπους της μεταφορντικής εργασίας. Τα κοινά δίκτυα παραγωγής και συνεργασίας, συνθέτουν καθαυτά το πολιτικό σχέδιο δράσης ενάντια στην αυτοκρατορική εξουσία. Κατά συνέπεια, όπως υποστηρίζουν, το πλήθος δε χρειάζεται επιπλέον συλλογική οργάνωση από την ήδη υπάρχουσα δικτυακή δομή του, έτσι ώστε να ανατρέψει τα αυτοκρατορικά δίκτυα βιοεξουσίας. Γι' αυτό το λόγο, κάθε αγώνας του δικτυακού

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

πλήθους συνιστά μία άμεση επίθεση στο ευρύτερο δίκτυο της εξουσίας (Hardt & Negri 2011: 366).

Οι προαναφερθείσες θεωρήσεις, αποτελούν ένα κομβικό σημείο της κριτικής από τους Laclau και Mouffe. Η αυτόματη δημιουργία ενός πολιτικού υποκειμένου μέσα από το δίκτυο της μεταφορντικής εργασίας συνιστά μία παθητική προσέγγιση της πολιτικής σφαίρας, καθώς αγνοεί την αναγκαιότητα πολιτικής αντιπροσώπευσης από ένα ενιαίο πολιτικό υποκείμενο.

Η βασική κριτική που ασκεί ο Laclau στους Hardt και Negri, σχετίζεται με τη λογική της εμμένειας ως πολιτικής οργάνωσης. Ο Laclau ασκεί κριτική στην εμμενή πολιτική οργάνωση, η οποία ανάγει την πορεία των κοινωνικών υποκειμένων σε στιγμές εσωτερικής κίνησης μιας βαθύτερης αντικειμενικής πραγματικότητας. Έτσι, η ριζική εμμένεια αποκρυσταλλώνεται στο πολιτικό πεδίο ως η δημιουργία ενός καθολικού πολιτικού υποκειμένου που θα ενοποιεί τα όντα και θα αφανίσει τις δυνατότητες ριζικής αμφισβήτησης του (Laclau 2005: 239)

Η λογική της εμμένειας που χαρακτηρίζει την πολιτική σκέψη των Hardt και Negri, συγγενεύει με τη νιτσεική και ντελεζιανή φιλοσοφία, στην οποία η ηθική της κατάφασης διαλύει κάθε αρνητικότητα, κάθε εναλλακτική προσέγγιση της πραγματικότητας και εξαλείφει μέσα στην εμμενή δύναμη της αδιαχώριστης κοινότητας, τα διαφορετικά όντα. Ακόμη, μία άλλη όψη της πολιτικής φιλοσοφίας των στοχαστών, είναι επηρεασμένη από τη μαρξιστική θεώρηση, η οποία για τον Laclau αποτελεί μηχανιστική αντίληψη της κοινωνικής πραγματικότητας. Η θέση του στηρίζεται στο γεγονός ότι, το πλήθος υπερβαίνει αυτόματα τα εμπόδια της αυτοκρατορικής εξουσίας, όπως οι παραγωγικές δυνάμεις στη μαρξιστική θεωρία λειτουργούν αυτόματα και διαρρηγνύουν τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής (Laclau 2003).

Η μόνη φαινομενική διαφορά μεταξύ των αναλύσεων των Hardt και Negri και της μαρξιστικής παράδοσης έγκειται στο γεγονός ότι στη μεταμοντέρνα συνθήκη οι παραγωγικές δυνάμεις διευρύνονται και εγκολπώνουν τις επιστημονικές και τις διανοητικές ικανότητες των υποκειμένων (Ranciere 2002). Συνοπτικά, εκείνο το οποίο αποτελεί τη μετεξέλιξη της μαρξιστικής θεωρίας, είναι η ενσωμάτωση των

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

διανοητικών και επιστημονικών ικανοτήτων, στην έννοια των παραγωγικών δυνάμεων (Laclau 2003).

Το νέο προλεταριάτο των Hardt και Negri, συγκροτείται ως το καθολικό υποκείμενο, το οποίο συνιστά μία εμμενή αντικειμενική τάξη που παράγεται από το διεθνοποιημένο καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής (Hardt & Negri 2011: 156). Αυτή η μηχανιστική αντίληψη για τον Laclau, αποτελεί την αρχή της μεταπολιτικής, όπου το ενιαίο, καθολικό και εναρμονισμένο πολιτικό υποκείμενο εξαλείφει τις διαιρέσεις μέσα από την καθολικότητα του. Κατά συνέπεια, οι στοχαστές υποστηρίζουν ότι δεν είναι αναγκαία η πολιτική διαμεσολάβηση, διότι το πλήθος είναι εγγενώς συντονισμένο. Η εν λόγω οπτική, κατά τον Laclau, συσκοτίζει την πολιτική κατασκευή της καθολικότητας από μία μερικότητα που παρουσιάζει τους στόχους της ως καθολικούς (Laclau 2003).

Μία ακόμη πτυχή της κριτικής του Laclau, αφορά την απόρριψη της πολιτικής αντιπροσώπευσης από τους Hardt και Negri. Οι στοχαστές θεωρούν ότι το πλήθος είναι αντιεραρχικό, καθώς οι μοναδικότητες παράγουν άμεσα και από κοινού, καθιστώντας μη αναγκαία την πολιτική αντιπροσώπευση. Η θεώρηση αυτή, προϋποθέτει ότι η κοινωνία είναι απαλλαγμένη από κάθε είδους ανισομέρεια και σχέση εξουσίας (Hardt & Negri 2011: 357). Η κριτική που ασκεί ο Laclau στην παραπάνω θέση, αφορά στο ότι η πολιτική σφαίρα εξαλείφεται ως αυτόνομο πεδίο δράσης, εφόσον τα κοινωνικά υποκείμενα ταυτίζονται με τα όρια της κοινότητας και η πολιτική αντιπροσώπευση αίρεται μέσα στην καθολική και ιδεατή κοινωνική τάξη.

Σύμφωνα με το στοχαστή, η κοινωνία είναι εσωτερικά διασπασμένη. Γι' αυτό το λόγο, η έννοια του πλήθους αποκρύπτει το ριζικό ανταγωνισμό της θέτοντας ως βάση της, την αυθόρμητη και συντονισμένη δράση των υποκειμένων, απορρίπτοντας κάθε πράξη πολιτικής συνάρθρωσης από ένα συγκροτημένο πολιτικό υποκείμενο που θα διευθετεί τις συστατικές διαφορές. Το πολιτικό υποκείμενο που εισάγει ο Laclau είναι ο λαός. Ο λαός εμφορείται από το ριζικό ανταγωνισμό της κοινωνίας, χωρίς να ανάγεται σε μία εμμενή καθολική τάξη. Η προσέγγιση του στηρίζεται στην θεώρηση ότι, εφόσον η κοινωνία διέπεται από εγγενείς ανταγωνισμούς, ο λαός θα πρέπει να συγκροτείται πάντοτε επί τη βάσει μίας εναντίωσης σ' έναν ανταγωνιστικό πόλο που

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

θα τον αποκλείει ριζικά έτσι ώστε να δομήσει την ταυτότητα του. Επομένως η κοινότητα του λαού συγκροτείται πάντοτε εναντιωματικά (Laclau 2003).

Οι Hardt και Negri, με βάση την οπτική τους ότι η κοινωνία αποτελεί μία ενιαία ολότητα, αντιλαμβάνονται τους πολιτικούς αγώνες ως κάθετους και ενιαίους μεταξύ τους χωρίς οριζόντια πολιτική συνάρθρωση. Συγκεκριμένα, κάθε πολιτικός αγώνας που διεξάγεται εντός των παγκοσμίων δικτύων της αυτοκρατορικής εξουσίας, διευρύνεται αυτόματα σε όλο το σύστημα της και συντονίζεται αυθόρμητα και φυσικά μέσα από κάθετα συμβάντα, με όλους τους άλλους πολιτικούς αγώνες. Συνεπώς, η πολιτική συνάρθρωση των αγώνων καθίσταται περιττή (Hardt & Negri 2002: 91). Για το Laclau, η συγκεκριμένη προσέγγιση χαρακτηρίζεται ως ένα θεωρητικό ατόπημα διότι τα αιτήματα διαφορετικών κοινωνικών ομάδων ενδέχεται να συγκρούονται μεταξύ τους για εθνοτικούς, φυλετικούς, θρησκευτικούς ή και άλλους λόγους αποκλείοντας την άμεση και αυθόρμητη διασύνδεση των αγώνων τους (Laclau 2003).

Παρομοίως, για την Mouffe, τα κινήματα θα πρέπει να συναρθρωθούν οριζόντια μέσα σε μία ενιαία ταυτότητα, έτσι ώστε να αγωνιστούν ενάντια σε μη προοδευτικούς πόλους. Συνεπώς, μέσα στα πολύπλευρα κινήματα είναι αναγκαίο να θεμελιωθούν ισχυροί οριζόντιοι δεσμοί υπό το φως μιας κοινής ταυτότητας, που θα διατηρεί τις διαφορές τους, αλλά και θα συντονίζεται από κοινού ενάντια σε έναν κοινό εχθρό. Όμως, η διαδικασία αυτή για την Mouffe κατασκευάζεται ενδεχομενικά, μέσα από πολιτικές συναρθρώσεις και δε συνιστά ένα φυσικό και αυθόρμητο όλον (Mouffe 2011).

Η Mouffe επίσης, ασκεί κριτική στην έννοια της Αυτοκρατορίας που εισάγουν οι Hardt και Negri, θεωρώντας ότι είναι μία ακροαριστερή εκδοχή του φιλελεύθερου κοσμοπολιτισμού, όπου καταργείται το ζήτημα της κυριαρχίας και απορρίπτεται η πολιτική δράση ως επέμβαση για αποταύτιση και επαναταύτιση των υπαρχόντων θεσμών και κοινωνικών πρακτικών (Mouffe 2010: 130). Η ανάγνωση των Hardt και Negri ότι η αυτοκρατορική εξουσία συνθέτει έναν ομοιογενή χώρο σε πλανητικό επίπεδο καταρρίπτοντας όλες τις διαφορές, δεν αντιλαμβάνεται τη συγκρότηση πλουραλιστικών ανταγωνιστικών κοινωνικών χώρων μέσα στον σύγχρονο κόσμο. Η θεωρία για την μεταμοντέρνα εξουσία χωρίς κέντρο, υποτιμά τους ανταγωνιστικούς

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

πόλους –όπως η ιμπεριαλιστική ηγεμονία των ΗΠΑ– και τους ενοποιεί ως εσωτερικό στοιχείο της. Έτσι, οι στοχαστές θεωρούν ότι το νέο επαναστατικό υποκείμενο αναδύεται μέσα από την αυτοκρατορική βιοεξουσία ως μία εναλλακτική φορά στο εσωτερικό της Αυτοκρατορίας, που θα υπερβεί τους περιορισμούς της. Για την Mouffe, η παραπάνω οπτική συνιστά μία ντετερμινιστική ανάγνωση του επαναστατικού υποκειμένου, διότι αναπόφευκτα το πλήθος υπερχειλίζει την επαναστατική του επιθυμία εντός των διακλαδώσεων την αυτοκρατορικής εξουσίας, συσκοτίζοντας την ελλειπτικότητα και την ενδεχομενικότητα των επαναστατικών δυνάμεων (Mouffe 2010: 135).

Συνεχίζοντας η Mouffe, αντίθετα με τη σκέψη των Hardt και Negri που προτείνουν μία ριζική έξοδο από τις σχέσεις εξουσίας, θεωρεί ότι η ριζοσπαστική πολιτική θα πρέπει να διαπνέεται από μία επέμβαση στα υπάρχοντα καθεστώτα λόγων, τις κοινωνικές πρακτικές και θεσμούς. Ειδικότερα, οι Hardt και Negri υποστηρίζουν ότι η Αυτοκρατορία εφόσον έχει καταστήσει όλες τις κοινωνικές δυνάμεις εσωτερικό της στοιχείο σε πλανητικό επίπεδο, το πλήθος πρέπει να εναντιωθεί σε όλες τις πλευρές τις κοινωνικής ζωής, να εκκενώσει τους τόπους εξουσίας και να αποσυρθεί από τους αυτοκρατορικούς θεσμούς. Η άποψη αυτή για τη Mouffe, προϋποθέτει έναν τελικό σκοπό της κοινωνίας που θα εναρμονίσει και θα ενσωματώσει όλες τις ετερόκλητες δυνάμεις της σ' ένα όλον, έτσι ώστε το μόνο ζητούμενο της αντίστασης, να είναι η έξοδος από τις σχέσεις εξουσίας.

Αντιθέτως, για τη Mouffe η κοινωνία ενέχει πάντοτε τη δυναμική του ανταγωνισμού, η οποία δε μπορεί ν' αναχθεί σ' έναν τελικό σκοπό. Ως εκ τούτου, κάθε κοινωνική τάξη πραγμάτων ενέχει μία ηγεμονική φύση και μία ενδεχομενική τάση, έτσι ώστε να προσδίδει ένα πρόσκαιρο νόημα στους εκάστοτε κοινωνικούς θεσμούς και λόγους (Mouffe 2011). Ακόμα, η Mouffe θεωρεί λανθασμένη την άποψη των δύο θεωρητικών ότι, η απαλλαγή από εθνικούς και περιφερειακούς αγώνες είναι απολύτως θετική και προωθεί την απελευθέρωση του πλήθους, καθώς η Αυτοκρατορία σχετικοποιεί την κυριαρχία των εθνών – κρατών. Μία τέτοια ανάλυση, για την εν λόγω διανοήτρια, διαβρώνει τη δυναμική των σύγχρονων κοινωνικών κινημάτων καθώς απορρίπτει την οργάνωση του πολιτικού αγώνα σε διαθλώμενα επίπεδα. Οι Hardt και Negri θεμελιώνουν μέσα από την οπτική τους ένα μονολιθικό

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

σύμπαν, επισκιάζοντας τις πολυσύνθετες τάσεις του σύγχρονου κόσμου μέσα από ανταγωνισμούς πολυπρισματικών πόλων (Mouffe 2010 : 139).

Συνεπώς, κάθε κοινωνική τάξη πραγμάτων αποτελεί ένα ενδεχομενικό γεγονός, το οποίο συναρθρώνει ετερογενή στοιχεία στον ορίζοντα μίας εγγενούς έλλειψης και μίας ιδιαίτερης συνύφανσης σχέσεων εξουσίας. Η κοινωνία λοιπόν, δεν είναι αποτέλεσμα μίας φυσικής τάξης πραγμάτων, η οποία αποκλείει κάθε εναλλακτική ή και αντίθετη δυνατότητα πολιτικής συνάρθρωσης. Για τη Mouffe, η σκέψη των Hardt και Negri εκτοπίζει από το κοινωνικό σκηνικό κάθε πράξη αμφισβήτησης, λόγω της θεώρησης τους για την ύπαρξη μιας βαθύτερης αντικειμενικής και ενιαίας πραγματικότητας.

Μία άλλη όψη της κριτικής που ασκεί η Mouffe στους δύο θεωρητικούς του πλήθους, αφορά τη θέση τους ότι οι εργατικοί αγώνες είναι το μόνο στοιχείο που διέπει την εξέλιξη της εργασιακής διαδικασίας. Ενώ για τους Hardt και Negri, το κεφάλαιο είναι το παράσιτο που καρπώνεται τους εργατικούς αγώνες και τα σύγχρονα δίκτυα της από κοινού παραγωγής, η Mouffe υποστηρίζει ότι, το κεφάλαιο κατέχει ένα δημιουργικό ρόλο ως μία μορφή ηγεμονίας. Για παράδειγμα, η αξιοποίηση των αντιεραρχικών αιτημάτων για αυτονομία του 1960 μέσα από τη μεταφορντική δικτυωμένη εργασία. Ο καπιταλισμός ως ηγεμονική μορφή, ενσωματώνει αντι-συστημικές τάσεις και τις ευθυγραμμίζει σύμφωνα με τη δική του λογική, συνυφαίνοντας τα αιτήματα τους και εκτονώνοντας την επαναστατική δυναμική τους (Mouffe 2011).

Για την Mouffe αν η κοινωνική πραγματικότητα πρέπει να οριστεί με βάση τις ηγεμονικές πρακτικές, η ριζοσπαστική πολιτική ορίζεται ως μία διαδικασία αποσυνάρθρωσης και ακόλουθης συνάρθρωσης, κοινωνικών θεσμών και λόγων. Διαφορετικά, οι πράξεις αποσυνάρθρωσης θα απελευθερώσουν μία απόλυτη ρευστότητα η οποία ανοίγει το δρόμο σε κάθε είδους μη προοδευτική θεμελίωση των σχέσεων εξουσίας. Η σημασία της συνάρθρωσης, δηλαδή, των νέων ταυτοτικών προσδιορισμών που αναδύονται σε κάθε πολιτική συνάρθρωση, έγκειται στο γεγονός ότι κάθε κοινωνική πραγματικότητα συγκροτείται μέσω διαδικασιών ταύτισης και παραγωγής λόγου. Συνεπώς, η πολιτική σφαίρα αποδομεί και επανεφευρίσκει ιδιαίτερες κοινωνικές σχέσεις μέσα από ανταγωνιστικά πλέγματα και εξουσιαστικά

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

παίγνια, τα οποία ενδεχομενικά θεμελιώνονται πρόσκαιρα και τελούν συνεχώς υπό αίρεση (Mouffe 2011).

Για τους Hardt και Negri λοιπόν, διαφεύγει από τον αναλυτικό τους φακό η ανάγκη πολιτικής συνάρθρωσης και επαναταύτισης, έτσι ώστε να θεμελιωθεί μία προοδευτική και δημοκρατική ηγεμονία έναντι σε μη προοδευτικές δυνάμεις. Η θέση των Hardt και Negri, ότι το πλήθος παραμένει πολλαπλό μη αναγώγιμο σε μία ενότητα και αποφεύγει την πολιτική αντιπροσώπευση, συνιστά για την Mouffe, την απομόνωση της διαδικασίας αποσυνάρθρωσης κοινωνικών θεσμών και καθεστώτων λόγου χωρίς την ακόλουθη πράξη μιας νέας πολιτικής συνάρθρωσης, που θα αποτρέπει την χαοτική διασπορά των ταυτοτήτων μέσω της θεμελίωσης μιας νέας κυρίαρχης πολιτικής εξουσίας (Mouffe 2011).

Με βάση τα παραπάνω, η προσέγγιση της ηγεμονίας και η θεωρία του πλήθους αποκλίνουν μεταξύ τους, διότι βασίζονται σε διαφορετικές οντολογίες. Η θεωρία του πλήθους που προτείνει την ολική έξοδο από τους εξουσιαστικούς θεσμούς πηγάζει από την οντολογία της εμμένειας, στην οποία η κοινωνία στο σύνολο της θα υπερβεί τις σχέσεις εξουσίας και θα αυτοοργανωθεί πλήρως σε οριζόντιους θεσμούς παράγοντας από κοινού. Έτσι, ο ανταγωνισμός για τους Hardt και Negri θα εξαλειφθεί πλήρως.

Αντιθέτως, η θεωρία της ηγεμονίας αναγνωρίζει ότι η κοινωνία δεν αποτελεί ένα όλον, όπου η μόνη πορεία της είναι η στρατηγική της εξόδου από τις σχέσεις εξουσίας, αλλά ενυπάρχουν μέσα της ριζικοί ανταγωνισμοί που είναι αναγκαίο να διευθετηθούν και να συναρθρωθούν σε μία ενιαία μορφή ηγεμονίας. Συνεπώς, εφόσον δεν είναι δυνατό να επιτευχθεί μία απόλυτη συναίνεση έτσι ώστε τα κοινωνικά υποκείμενα να δρουν συντονισμένα από κοινού, είναι αδύνατο για τη φιλόσοφο, να θεμελιωθεί μία απόλυτη δημοκρατία.

Η οπτική των Hardt και Negri όπως έχει αναφερθεί σε προηγούμενο κεφάλαιο, βασίζεται στην βιταλιστική παράδοση, στην οποία η κοινωνική πραγματικότητα και ο φυσικός κόσμος αποτελούν συνολικά μία βαθύτερη έκφραση της ζωτικής δύναμης του κόσμου, όπου οι ανταγωνισμοί εξαλείφονται μέσα στην κατάφαση μιας ενιαίας φοράς της ζωής. Έτσι, εάν η οντολογία της εμμένειας είναι ο τόπος εκβλάστησης των διαφορών και το εναρμονισμένο πεδίο της μη αναγώγιμης

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

πολλαπλότητας, ο κοινωνικός κόσμος νοείται ως ένα όλον μέσα στο οποίο διαπερνάται η βαθύτερη και αντικειμενική δύναμη της ζωής, η οποία αποτρέπει κάθε δυνατότητα ριζικής άρνησης, αμφισβήτησης και συστατικής διαφοράς. Για την Mouffe, ο ομοιογενής χώρος της οντολογίας της εμμένειας δεν είναι δυνατό ν' αναγνωρίσει τη ριζική αρνητικότητα, δηλαδή, τη διαζευκτική σχέση των ανταγωνισμών που παράγουν εγγενώς διαφορετικούς χώρους αναπαράστασης του κόσμου (Mouffe 2011).

Συνεπώς, η ετερογένεια δεν ενοποιείται σ' έναν ομοιογενή χώρο, αντιθέτως, παραμένει μη-αναγώγιμη σε οποιοδήποτε θεώρηση της κοινωνίας και της πολιτικής ως αντικειμενικής ολότητας. Για την Mouffe, θα πρέπει να εγκαταλείψουμε την οντολογία της εμμένειας που ομογενοποιεί τον κοινωνικό χώρο και να στρέψουμε τους αναλυτικούς φακούς στην ριζική ετερογένεια της κοινωνικής πραγματικότητας. Ως εκ τούτου, θα πρέπει ν' αποδεχθούμε την πολιτική αντιπροσώπευση και τα ηγεμονικά προτάγματα, ως αναγκαίο στοιχείο της ανεκρίζωτης διαίρεσης της κοινωνίας. Η πολιτική συνάρθρωση ετερογενών ταυτοτήτων σε μία ενιαία ταυτότητα, συνιστά την επιθυμία έκφρασης του καθολικού από μία αφήγηση της κοινωνικής ζωής, εγκαθιδρύοντας το δικό της συμβολικό σύμπαν, έναντι μιας ριζικά ετερογενούς αντίληψης για την κοινωνική πραγματικότητα. Έτσι, το γεγονός του ανταγωνισμού δημιουργεί πάντοτε μία έλλειψη και μία επισφάλεια, σε οποιαδήποτε προσπάθεια ενσάρκωσης της καθολικότητας. Η πολιτική, λοιπόν, καθίσταται η σφαίρα μιας ελλειπτικής υπερβατικότητας, (Laclau 2011) στην οποία θεμελιώνεται μέσα από τον αγώνα ανταγωνιστικών τάσεων, το καθολικό ως ένα κενό σημαίνον, έτοιμο να εκπροσωπηθεί περιστασιακά από μία ηγεμονική δύναμη.

Συμπερασματικά, η κριτική των θεωρητικών της ηγεμονίας, εστιάζεται στην παραγωγή της υποκειμενικότητας εντός του δικτυακού πλήθους. Οι Hardt και Negri, θεωρούν ότι τα υποκείμενα αντιστέκονται και εξεγείρονται αυθόρμητα. Η αντίληψη αυτή, αποφεύγει να απαντήσει στον τρόπο με τον οποίο το υποκείμενο έχει συγκροτηθεί εντός της Αυτοκρατορίας ως επαναστατικό. Επομένως, απουσιάζει η ανάλυση των διαδικασιών ανάδυσης της επαναστατικής επιθυμίας του πλήθους, καθώς θεωρείται μία φυσική τάση πέραν οποιασδήποτε διαμεσολάβησης (Mouffe 2010: 135). Αντιθέτως, για τους Laclau και Mouffe, η βούληση των υποκειμένων για αντίσταση διαμορφώνεται ως προϊόν των συλλογικών αγώνων και δεν αποτελεί μία

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

ντετερμινιστική τάση. Η αντίσταση κατασκευάζεται κοινωνικά μέσα από ιδιαίτερες συνθήκες και συνιστά μία ενδεχομενική δυνατότητα (Laclau 2003).

Τέλος, οι Laclau και Mouffe απορρίπτουν την έννοια του πλήθους, διότι αποτελεί ένα μεταπολιτικό υποκείμενο, το οποίο δεν αναγνωρίζει τους ριζικούς ανταγωνισμούς μεταξύ των κοινωνικών ομάδων και προϋποθέτει μία ενιαία και εναρμονισμένη κοινωνική πραγματικότητα. Ως εκ τούτου, απορρίπτεται η δυνατότητα της απόλυτης δημοκρατίας του πλήθους, καθώς η καθολικότητα ενσαρκώνεται πάντοτε από μία μερικότητα, έχοντας εκτοπίσει άλλες μέσα από πολιτικούς αγώνες. Έτσι, καθίσταται αναγκαία η πολιτική αντιπροσώπευση, ώστε να συναρθρωθούν οι ριζικοί ανταγωνισμοί μέσα από μία κοινή ταυτότητα, η οποία πρόσκαιρα θα συνιστά ένα ενιαίο πολιτικό υποκείμενο. Επίσης, οι Laclau και Mouffe εντοπίζουν τις ριζικές διαφορές τους με τους θεωρητικούς του πλήθους, μέσα στις φιλοσοφικές τους προϋποθέσεις. Οι Hardt και Negri στηρίζονται για να θεμελιώσουν το πολιτικό τους υποκείμενο στη θεωρία της εμμένειας, όπου η πολλαπλότητα δεν ανάγεται σε μία ενιαία ταυτότητα, αλλά συνθέτει ένα συντονισμένο πεδίο δράσης από κοινού. Όμως, οι Laclau και Mouffe βασίζονται σε μία ελλειπτική υπερβατικότητα όπου η καθολικότητα συνιστά ένα κενό πεδίο, εντός του οποίου αναδύονται ενδεχομενικά και περιστασιακά ενιαίες ταυτότητες μέσα από το ριζικό ανταγωνισμό των μερικότητων. Εν κατακλείδι, η έννοια του πλήθους για τους Laclau και Mouffe δεν εστιάζει στις διαδικασίες παραγωγής της επαναστατικής υποκειμενικότητας, αλλά θεωρείται ντετερμινιστικά ως μία φυσική επαναστατική δύναμη.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Οι Hardt και Negri παρουσιάζουν μέσα από τη σύνθεση της βιταλιστικής φιλοσοφίας και του μαρξικού τρόπου ανάλυσης, μία πολιτική θεωρία η οποία αφομοιώνει τις μετανεωτερικές συνθήκες και προτείνει μία νέα συνεκτική οπτική για τις δυνατότητες της σύγχρονης απελευθέρωσης από την βιοεξουσία του αυτοκρατορικού κεφαλαίου.

Οι στοχαστές θεωρούν ότι μέσα από μία σειρά ρήξεων με την νεωτερικότητα καταλύονται οι συμπαγείς ταυτότητες που συγκροτούσαν το νεωτερικό άτομο. Οι ενιαίες ταυτότητες παρείχαν στη σφαίρα της εργασίας, της κυριαρχίας, της παραγωγής της υποκειμενικότητας και της δημοκρατίας, μία ομοιογενή προσέγγιση της κοινωνικής πραγματικότητας με σαφή ιεραρχικό τρόπο. Η νεωτερική εξουσία η οποία θεμελιωνόταν μέσα από τον δυϊσμό σώματος – ψυχής καθώς και από το δυϊσμό ανθρώπου – φύσης, αμφισβητήθηκε ριζικά μέσα από την απελευθέρωση ροών τεχνολογίας, ανθρώπων, υλικών και άυλων αγαθών σε παγκόσμιο επίπεδο.

Η κυριαρχία του έθνους – κράτους ρευστοποιείται μέσα από τη δημιουργία παγκόσμιων υβριδικών σχηματισμών πληροφορίας και συνεργασίας. Έτσι αναδύονται νέες μορφές εξουσίας οι οποίες συνυφαίνονται με τις παγκόσμιες υβριδικές ροές. Η μεταμοντέρνα εξουσία συγκροτείται μέσα από διάσπαρτα δίκτυα παραγωγής ρευστών κοινωνικών μορφών, που εκτείνονται σ' όλον τον πλανήτη. Επιπλέον, το περιεχόμενο της σύγχρονης εξουσίας δεν αφορά την πειθάρχηση του ατόμου μέσα από κάθετους θεσμούς, αλλά την κατασκευή της ίδιας της επιθυμίας του προς όφελός της. Γίνεται δηλαδή μία εξουσία που αφορά τον ίδιο τον τρόπο του βίου, μία βιοεξουσία. Η βιοεξουσία διαχέεται στους νόες και τα σώματα των υποκειμένων δημιουργώντας γκρίζες ζώνες ελέγχου της κοινωνικής ζωής.

Ένα καθοριστικό σημείο της θεωρίας των Hardt και Negri, αφορά την ανάδυση της άυλης εργασίας ως ηγεμονικό τρόπο παραγωγής. Για τους στοχαστές, η αμφισβήτηση του βιομηχανικού τρόπου παραγωγής οδήγησε στην εμφάνιση της άυλης εργασίας, μίας νέας ηγεμονικής δύναμης στον τομέα της οικονομίας. Η αλλαγή του τρόπου παραγωγής σηματοδοτεί τη μετάλλαξη της υποκειμενικότητας η οποία

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

καθίσταται πλέον ένας κόμβος ροής πληροφορίας και συνεργασίας. Η άυλη εργασία ως παραγωγός κοινωνικών σχέσεων, πληροφορίας, συναισθημάτων και επικοινωνίας, συνθέτει τις σφαίρες της πολιτικής, της οικονομίας και της κοινωνίας σε ένα ενιαίο όλον, εγκαρδιάζοντας τη βιοπολιτική παραγωγή του πλήθους. Οι δυνάμεις του πλήθους παράγουν επικοινωνιακά και συνεργατικά δίκτυα μέσα από την άυλη εργασία και συγκροτούν δυνητικά πεδία απελευθέρωσης από την αυτοκρατορική εξουσία.

Η μαρξική ανάλυση της υπεραξίας ως απορρέουσας από τον ομοιογενή χωροχρόνο του εργοστασίου αμφισβητήθηκε, καθώς η διάκριση μεταξύ ελεύθερου και εργασιακού χρόνου δεν είναι πλέον εφικτή. Το κεφάλαιο σφετερίζεται παρασιτικά τα οριζόντια πληροφοριακά και συνεργατικά δίκτυα του πλήθους όπου οι μοναδικότητες παράγουν αενάως από κοινού σε όλο το χρόνο ζωής, με αποτέλεσμα η υπεραξία για τους στοχαστές να καθίσταται τόπος του κοινού. Παρόλα αυτά, η έννοια της άυλης εργασίας που προτείνουν οι Hardt και Negri έχει δεχθεί διάφορες κριτικές. Η βασική κριτική εστιάζει στη θεώρηση σύμφωνα με την οποία η άυλη εργασία διαχωρίζεται πλήρως από την υλική. Υποστηρίζεται ότι για την υλική εργασία η διαδικασία της παραγωγής προϋποθέτει εξίσου με την άυλη εργασία, τη φαντασία και την επικοινωνία έτσι ώστε να πραγματοποιηθεί. Επίσης, η άυλη εργασία για τους Hardt και Negri συνιστά ένα όλον, χωρίς ν' αντιλαμβάνονται ότι υπάρχουν μορφές άυλης εργασίας που διαφέρουν ποιοτικά. Έτσι, η άυλη εργασία δεν είναι εν δυνάμει απελευθερωτική ως όλον, αλλά ορισμένες μόνο μορφές της συνιστούν πεδίο απελευθέρωσης.

Για τους στοχαστές, η σύγχρονη παγκόσμια συνθήκη τείνει να ομογενοποιήσει τα κοινωνικά μορφώματα μέσα από την παγκοσμιοποίηση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής και της βιοεξουσίας. Η τάση αυτή συνθέτει μια νέα πλανητική δύναμη που ονομάζεται Αυτοκρατορία. Η Αυτοκρατορία είναι μία πλανητική δικτυακή δύναμη που ενσωματώνει ετερόκλητα στοιχεία σε παγκόσμιο επίπεδο στο σύστημα της. Τα αυτοκρατορικά δίκτυα συναρθρώνουν τα έθνη – κράτη, τους διεθνείς οργανισμούς και τις υπερεθνικές καπιταλιστικές εταιρίες, συγκροτώντας υβριδιακούς σχηματισμούς και απεδαφικοποιώντας τις σχέσεις εξουσίας. Η εξουσία της Αυτοκρατορίας δεν απορρέει από ένα συγκεκριμένο κέντρο ενός ισχυρού έθνους – κράτους ή κάποιων ισχυρών υπερεθνικών εταιριών όπως

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

συνέβαινε την περίοδο των ιμπεριαλιστικών πολέμων, αλλά εκτείνεται σ' όλο τον πλανήτη ενσωματώνοντας την παγκόσμια κοινωνία. Έτσι για τους υπό πραγμάτευση στοχαστές, η Αυτοκρατορία δεν αποτελεί ένα ενιαίο υποκείμενο αλλά μία ρευστή επιφάνεια όπου η εξουσία διαχέεται μέσα από δικτυώσεις σε όλο το φάσμα του πλανήτη. Όμως η θεωρητική πραγμάτευση μίας ενιαίας παγκόσμιας δύναμης, συσκοτίζει τους ανταγωνιστικούς πόλους μέσα στις παγκόσμιες ροές και θέτει περιορισμούς στην προσπάθεια ερμηνείας της σύγχρονης κοινωνικής πραγματικότητας. Οι ανταγωνιστικές δυνάμεις δεν παύουν να υφίστανται λόγω της παγκοσμιοποίησης των αγορών, αντιθέτως, εντείνουν τη διαπάλη με ακόμα πιο καταστροφικές μεθόδους.

Παρ' όλα αυτά, οι Hardt και Negri διαβλέπουν μέσα στα πεδία παραγωγής της αυτοκρατορικής εξουσίας να συνυφαίνονται οι δυνάμεις ενός ενιαίου και ετερόκλητου πλήθους, όπου οι μοναδικότητες διαντιδρούν ως ένα πλέγμα αυτόνομης και οριζόντιας παραγωγής σωμάτων και νοών. Το πλήθος συνιστά το μεταμοντέρνο πολιτικό υποκείμενο, το οποίο αποτελεί παράλληλα και τον παραγωγικό ιστό της Αυτοκρατορίας. Η ίδια η δομή του πλήθους και τα αγαθά τα οποία παράγει αποτελούν συστατικό στοιχείο της Αυτοκρατορίας προκειμένου να εδραιώσει την εξουσία της. Έτσι, σύμφωνα με τους Hardt και Negri το πλήθος δεν είναι πάρα μία εμμενής συλλογικότητα, στην οποία δημιουργούνται συντονισμένες μοναδικότητες ως ένα γίγνεσθαι – κοινό συνθέτοντας επικοινωνιακά και συνεργατικά δίκτυα παραγωγής. Οι μοναδικότητες τελούν υπό διαρκή αλληλόδραση προκειμένου να παράγουν από κοινού συναισθήματα, ιδέες, πολιτισμικά προϊόντα και κοινωνικές σχέσεις εν γένει. Το κοινό παράγεται μέσα από την επικοινωνία των μοναδικοτήτων και παράλληλα, παράγει ετερότητες οι οποίες συντονίζονται μεταξύ τους ως ένα σμήνος.

Η παραγωγικότητα του κοινού είναι για τους Hardt και Negri η πραγματική έκφραση της σπινοζικής απόλυτης δημοκρατίας στις μετανεωτερικές συνθήκες, διότι οι μοναδικότητες έρχονται σε άμεση επαφή και δημιουργούν από κοινού νέες μορφές ζωής. Η δημοκρατία του πλήθους υπερβαίνει τη μοντέρνα θεώρηση της δημοκρατίας του λαού ως μίας ενιαίας ταυτότητας που εξαλείφει τις διαφορές μέσα από τις μορφές αντιπροσώπευσης, εγκαθιδρύοντας την άμεση διαχείριση του κοινού. Ακόμα, πέρα από τη λογική της ιδιωτικής και δημόσιας περιουσίας, θεμελιώνεται η λογική του

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

κοινού μέσα από μία νέα μορφή κατοχής πλούτου από τις μοναδικότητες του πλήθους.

Επιπλέον, η νεοφιλελεύθερη κρίση του 2008 συνιστά για τους στοχαστές μία νέα διακλάδωση της δικτυακής Αυτοκρατορίας, καθώς εντατικοποίησε την παραγωγικότητα του κοινού προς όφελος του παγκόσμιου κεφαλαίου αλλά και ριζοσπαστικοποίησε τις δράσεις του πλήθους. Τα σύγχρονα κοινωνικά κινήματα, από τις διαδηλώσεις κατά του Παγκόσμιου Εμπορίου στο Σηάτλ το 1999 έως και τα κινήματα κατά της νεοφιλελεύθερης κρίσης 2008, φωτίζουν τις νέες συνάψεις των δικτύων του πλήθους μέσα από τη συνεργασία των μοναδικοτήτων και από τις ροές των πολιτικών συναισθημάτων, καθώς και τις νέες αυτοκρατορικές τάσεις της βιοεξουσίας μέσα από την κρίση του παγκόσμιου κεφαλαίου.

Παράλληλα με τις πιθανές σύγχρονες τάσεις του μετανεωτερικού πλήθους, ασκείται στο χώρο της σύγχρονης πολιτικής θεωρίας έντονη κριτική και αμφισβήτηση για το πολιτικό υποκείμενο που προτείνουν οι Hardt και Negri. Οι μεταμαρξιστές στοχαστές Laclau και Mouffe, διαβλέπουν τα όρια του πλήθους και αντιπαραθέτουν την ανάγκη για πολιτική αντιπροσώπευση και συγκρότηση ενδεχομενικών ενιαίων ταυτοτήτων, διαφωνώντας με την προσέγγιση της μη αναγώγιμης πολλαπλότητας. Θεωρούν ότι προϋποθέτει μία ανύπαρκτη βαθύτερη αντικειμενική πραγματικότητα συσκοτίζοντας το ριζικό ανταγωνισμό των κοινωνιών. Επομένως, οι θεωρητικοί του πλήθους προβαίνουν σ' ένα θεωρητικό απόπημα, θεωρώντας το πλήθος μία ενιαία οντότητα που σχετίζεται μ' όλους τους εκμεταλλευόμενους από το αυτοκρατορικό κεφάλαιο. Αδυνατούν να κατανοήσουν τις ενδεχόμενες συγκρούσεις των αιτημάτων των αποκλεισμένων κοινωνικών ομάδων στο σύγχρονο παγκοσμιοποιημένο και πλουραλιστικό έδαφος.

Συμπερασματικά, το πλήθος αποτελεί για τους Hardt και Negri το νέο πολιτικό υποκείμενο, το οποίο ενοποιεί τις μοναδικότητες σ' ένα συντονισμένο και ενιαίο όλον. Το πλήθος διατηρεί και εκφράζει τις ετερότητες εγκαινιάζοντας τη δημοκρατία της πολλαπλότητας. Τα πληθυντικά, διάσπαρτα και ετερόκλητα δίκτυα παραγωγής συνιστούν τη συλλογική ευφυΐα των νοών και των σωμάτων των κοινωνικών υποκειμένων. Η δημοκρατία του πλήθους αποτελεί ένα αμάλγαμα συναισθημάτων, ιδεών, κοινωνικών πρακτικών, πληροφορίας, επικοινωνίας και

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

συνεργασίας, που συντελεί στη δημιουργία μιας νέας πολιτικής των άμεσων κοινωνικών σχέσεων και της παραγωγής της διαφοράς.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

- ✚ DOWLING, E. & NUNES, E. & TROTT, B. (2007) “Immaterial and Affective Labour: Explored” *Ephemera*, 7 (1): 1-7.
- ✚ DELEUZE, G. (1997) “Immanence: A Life”, *Theory, Culture & Society*, 14 (2): 3-7
- ✚ HARDT, M. & NEGRI, A. (2009) *Commonwealth*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- ✚ KARAVANTA, M. (2008) “Antonio Negri’s Empire and Beyond: The Reformation of the Lexicon of Modernity and the Imagining of a Postnational Imaginary”, *Gramma: Journal of Theory and Criticism*, 18 : 233-240.
- ✚ LACLAU, E. (2005) *On Populist Reason*, London : Verso
- ✚ LASH, S. (2005) “Lebenssoziologie: Georg Simmel in the Information Age”, *Theory Culture Society*, 22 (3): 1-23.
- ✚ OLMA, S. & KOUKOUZELIS, K. (2007) “Introduction: Life's (Re-) Emergences”, *Theory Culture Society*, 24 (6): 1-17.
- ✚ Strike Debt / Occupy Wall Street (2012) *The debt resisters' operations manual*, USA: Members of the Strike Debt assembly / Occupy Wall Street / Common Notions / Antumbra Design
- ✚ THOBURN, N. (2001) “Autonomous Production? On Negri's ‘New Synthesis’”, *Theory, Culture & Society* 18(5) : 75-96.
- ✚ TROTT, B. (2007) “Immaterial Labour and World Order: An Evaluation of a Thesis” *Ephemera*, 7 (1): 203-232

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

- ✚ AGAMBEN, G. (2005) *Homo Sacer : Κυρίαρχη εξουσία και γυμνή ζωή*, Αθήνα : Scripta.

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

- ✚ BARDEAU, F. & DANET, N. (2012) *Anonymous : Πειρατές του διαδικτύου ή ψηφιακοί επαναστάτες*; Αθήνα : Κονιδάρη
- ✚ BAUDRILLARD, J. (1990) *Ο καθρέφτης της παραγωγής ή η κριτική αυταπάτη του ιστορικού υλισμού*, Αθήνα : Αλεξάνδρεια.
- ✚ BURKE, P. (2010) *Πολιτισμικός Υβριδισμός*, Αθήνα : Μεταίχμιο.
- ✚ CASTELLS, M. (2006) *Ο Μετασχηματισμός της Εργασίας και της Απασχόλησης : Δικτυακοί εργάτες, Άνεργοι και Ελαστικοί*, Αθήνα : Λέσχη Κατασκόπων του 21ου αιώνα.
- ✚ DE ANJELIS, M. (2013) *Κοινά, περιφράξεις και κρίσεις*, Θεσσαλονίκη : εκδόσεις των ξένων.
- ✚ DELEUZE, G. (2001) «Οι κοινωνίες του ελέγχου» ΚΑΛΑΜΑΡΑΣ, Π. (επιμ.), *Η κοινωνία του ελέγχου*, Αθήνα : Ελευθεριακή Κουλτούρα , 9-16.
- ✚ DELEUZE, G. (2010) *Ο μπερζονισμός*, Αθήνα : Scripta.
- ✚ DELEUZE, G. & GUATTARI, F. (1973) *Ο Αντι-οιδίπους*, Αθήνα : Ράππα.
- ✚ GRAEBER, D. (2008) *Στο Λυκόφως Των Πρωτοποριών : Η ανάδυση των σύγχρονων κοινωνικών κινημάτων*, Αθήνα : Στάσει Εκπίπτοντες.
- ✚ GRAEBER, D. (2009) *Κίνημα, βία, τέχνη και επανάσταση*, Αθήνα : Στάσει Εκπίπτοντες.
- ✚ HARDT, M. (2010) *Το κοινό στον κομμουνισμό*, Αθήνα : Ελευθεριακή Κουλτούρα.
- ✚ HARDT, M. & HOLLOWAY, J. (2012), *Διάλογος για τις κοινωνικές εξεγέρσεις : θεσμοθέτηση και ανατροπή* Αθήνα: Σαββάλας
- ✚ HARDT, M. & NEGRI, A. (2002), *Αυτοκρατορία*, Αθήνα : Scripta.
- ✚ HARDT, M. & NEGRI, A. (2011) *Πλήθος : πόλεμος και δημοκρατία στην εποχή της Αυτοκρατορίας*, Αθήνα : Αλεξάνδρεια.
- ✚ HARDT, M. & NEGRI, A. (2012) *Να πάρουμε την σκυτάλη : Διακήρυξη* Αθήνα : Βιβλιόραμα.
- ✚ HARVEY, D. (2007) *Η κατάσταση της μετανεωτερικότητας : Διερεύνηση των απαρχών της πολιτισμικής μεταβολής*, Αθήνα : Μεταίχμιο.
- ✚ HELD, D. & McGREW, A. (2004) *Παγκοσμιοποίηση, Αντι-Παγκοσμιοποίηση*, Αθήνα : Πολύτροπον.

- ✚ KATSIAFICAS, G. (2007) *Η ανατροπή της πολιτικής : Ευρωπαϊκά Αυτόνομα Κοινωνικά Κινήματα και η Αποαποικιοποίηση της καθημερινής ζωής*, Αθήνα: Ελευθεριακή Κουλτούρα.
- ✚ LACLAU, E. (2003) «Είναι δυνατόν να εξηγηθούν οι κοινωνικοί αγώνες εμμενώς;» *Σύγχρονα Θέματα*, 82 : 89 – 94.
- ✚ LEVY, P. (1999) *Δυνητική πραγματικότητα : Η φιλοσοφία του πολιτισμού και του κυβερνοχώρου*, Αθήνα : Κριτική.
- ✚ LYOTARD, J. (1993) *Η μεταμοντέρνα κατάσταση*, Αθήνα Γνώση.
- ✚ MASON, P. (2013) *Ο κόσμος σε εξέγερση*, Αθήνα : Δίαυλος.
- ✚ MOLNAR, S. & KOLLNNYI, B. & SZEKELY, L. (2008) «Κοινωνικά Δίκτυα και η Κοινωνία των Δικτύων», PINTER, R. (επιμ.) *Κοινωνία της πληροφορίας*, Θεσσαλονίκη : ΤΕΙ Θεσσαλονίκης Network for Teaching Information Society, 85 – 112.
- ✚ MOUFFE, C. (2008) *Επί του πολιτικού*, Αθήνα : Εκκρεμές.
- ✚ MOUFFE, C. (2011) «Η κριτική ως αντι-ηγεμονική παρέμβαση», *Σύγχρονα Θέματα*, 114 : 35 - 41.
- ✚ NEGRI, A. (2001) «Ιταλία – Ευρώπη», ΚΑΛΑΜΑΡΑΣ, Π. (επιμ.) *Βιοπολιτική και Αντιεξουσία*, Αθήνα : Ελευθεριακή Κουλτούρα, 11 – 24.
- ✚ RANCIERE, J. (2002) «Λαός ή Πλήθος;» *Τμήμα Μαθηματικών Πανεπιστημίου Πατρών*, Ιούνιος.
http://nicomedia.math.upatras.gr/sm/Ranciere_Laos'HPliithos.pdf (πρόσβαση 12-06-14)
- ✚ TILLY, C. (2007) *Κοινωνικά κινήματα 1768-2004*, Αθήνα : Σαββάλας
- ✚ VIRNO, P. (2007) *Γραμματική του Πλήθους : Για μία ανάλυση των σύγχρονων μορφών ζωής*, Αθήνα : Οδυσσέας.
- ✚ WRIGHT, S. (2012) *Η έφοδος στον ουρανό: Ταξική Σύνθεση και Ταξική Πάλη στον Ιταλικό Αυτόνομο Μαρξισμό*, Αθήνα : Κόκκινο Νήμα.
- ✚ ZIZEK, S. (2011) *Πρώτα σαν τραγωδία, μετά σαν φάρσα*, Αθήνα : Scripta.
- ✚ ΒΑΚΗ, Φ. (2006) «Η «αυτοκρατορία» και οι εχθροί της», *Ουτοπία*, 71: 43-62.
- ✚ ΒΩΚΟΣ, Γ. (1996) «Εισαγωγή», στο ΣΠΙΝΟΖΑ, Μ. (1996) *Πολιτική Πραγματεία*, Αθήνα : Πατάκης.
- ✚ ΓΑΒΡΙΗΛΙΔΗΣ, Α. (2002) «Αυτοκρατορία: η επιστροφή των "μεγάλων αφηγήσεων"», *Θέσεις*, Απρίλιος - Ιούνιος, 79.

http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=777&Itemid=29 (πρόσβαση 25-05-14).

- ✚ ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΥ, Π. (2010) *Η στροφή της κοινωνικής σκέψης στις επιστήμες της πολυπλοκότητας*, Αθήνα : Κριτική.
- ✚ ΔΑΛΑΚΟΓΛΟΥ, Δ. (2011) « Η πλατεία ως πολιτικο-χωρική καινοτομία» ΓΙΟΒΑΝΟΠΟΥΛΟΣ, Χ. & ΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, Δ. (επιμ.), *Από τους δρόμους στις πλατείες : δημοκρατία under construction*, Αθήνα : Α/ΣΥΝΕΧΕΙΑ, 219-226
- ✚ ΔΟΥΖΙΝΑΣ, Κ. (2011) *Αντίσταση και φιλοσοφία στην κρίση : Πολιτική, ηθική και Στάση Σύνταγμα*, Αθήνα : Αλεξάνδρεια.
- ✚ ΚΙΟΥΠΚΙΟΛΗΣ, Α (2011) *Πολιτικές της Ελευθερίας : Αγωνιστική δημοκρατία, μετα-αναρχικές ουτοπίες και η ανάδυση του πλήθους*, Αθήνα : Εκκρεμές
- ✚ ΚΙΟΥΠΚΙΟΛΗΣ, Α. (2011) « Αγανακτισμένες πλατείες: πέρα από την κοινοτοπία του πλήθους;» *RedNotebook*, Ιούνιος, <http://www.rednotebook.gr/details.php?id=2733> (πρόσβαση 08-02-2014)
- ✚ ΛΑΜΠΡΕΛΛΗΣ, Δ. (2003) *Το Υποκείμενο της Δύναμης: Καλλικλής, Nietzsche, Negri*, Αθήνα: Ινστιτούτο Βιβλίου Α. Καρδαμίτσα.
- ✚ ΜΑΓΓΑΝΑΣ, Α. (2004) «“Αυτοκρατορία” ή ιμπεριαλισμός;», *Κουμμουνιστική Επιθεώρηση*, <http://www.komep.gr/arxeio/2004/142-2004-1/478-2013-01-24-09-27-39> (πρόσβαση 22-04-14).
- ✚ ΜΑΝΙΤΑΚΗΣ, Α. (2011) «Η έννοια του πλήθους και η ουτοπική προοπτική της παγκόσμιας δημοκρατίας: Με αφορμή τη “δημοκρατία του πλήθους” στο έργο του Νέγκρι» ΜΑΝΙΤΑΚΗΣ, Α., (επιμ.) *Η Δημοκρατία μεταξύ ουτοπίας και πραγματικότητας: Μελέτες χαριστήριες στον Ζήση Παπαδημητρίου*, Αθήνα: Σαββάλας, 27-51
- ✚ ΜΑΡΒΑΚΗΣ, Α. (2014) «Είναι η κρίση εθνική ψυχοπαθολογία;» . *Η Εφημερίδα των Συντακτών*, Ιανουάριος, <http://www.efsyn.gr/?p=164108> (πρόσβαση 01-02-2014).
- ✚ ΜΑΡΚΑΝΤΩΝΑΤΟΥ, Μ.Β. (2009) *Το κράτος και το μονοπώλιο της βίας : Θεωρήσεις και μεταβολές*, Αθήνα : Παπαζήσης.
- ✚ ΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, Δ. (2011) « Ανοιχτά Μικρόφωνα : Προβληματισμοί για την λαϊκή συνέλευση της πλατείας Συντάγματος» ΓΙΟΒΑΝΟΠΟΥΛΟΣ, Χ. &

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ Antonio Negri & Michael Hardt

- ΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ Δ. (επιμ.), *Από τους δρόμους στις πλατείες : Δημοκρατία Under Construction*, Αθήνα : Α/ ΣΥΝΕΧΕΙΑ, 61-83
- ✚ ΜΠΑΟΥΜΑΝ, Ζ. (2008) Ρευστοί Καιροί : Η ζωή την εποχή της αβεβαιότητας, Αθήνα : ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ
- ✚ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, Λ. (2013) «Οι Occupy Wall Street ξαναχτυπούν ως Strike Debt : Ακτιβιστές εξαγοράζουν τα χρέη οικογενειών. 2.693 οι ωφελημένοι μέσα σε λίγους μήνες», *Ελευθεροτυπία*, Νοέμβριος, <http://www.enet.gr/?i=news.el.kosmos&id=400341> (πρόσβαση 08-02-2014)
- ✚ ΠΑΤΣΑΚΗΣ, Φ. (2013) *Ο Ευτυχισμένος Σίσυφος : Η Κρίση, το αυτεξούσιο των ανθρώπων και η συντακτικότητα των κινημάτων*, Αθήνα: Εξάρχεια
- ✚ ΣΑΣΕΝ, Σ. (2001) *Χωρίς Έλεγχο; Η εθνική κυριαρχία, η μετανάστευση και η ιδιότητα του πολίτη, την εποχή της παγκοσμιοποίησης*, Αθήνα, Μεταίχμιο.
- ✚ ΣΠΙΝΟΖΑ, Μ. (1996) *Πολιτική Πραγματεία*, Αθήνα : Πατάκη
- ✚ ΣΤΑΥΡΑΚΑΚΗΣ, Γ. (2012) *Η Λακανική αριστερά: ψυχανάλυση, θεωρία, πολιτική*, Αθήνα : Σαββάλας.
- ✚ ΣΩΤΗΡΗΣ, Π. (2005) «Αντιφάσεις μιας δημοκρατικής ουτοπίας. Σημειώσεις πάνω στο Πλήθος των Negri και Hardt», *Θέσεις*, Απρίλιος - Ιούνιος, 91. http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=894&Itemid=29 (πρόσβαση 08-06-14).
- ✚ ΣΧΙΣΜΕΝΟΣ, Α. (2013) «Ένας αραβικός χειμώνας των κινημάτων;», *Βαβυλωνία*, 12 : 30-31
- ✚ ΦΟΥΚΩ, Μ. (1991) *Η μικροφυσική της εξουσίας*, Αθήνα : Ύψιλον.
- ✚ ΧΡΥΣΗΣ, Α. (2004) «Σπινόζα και Μάρξ. Η δυναμική του κράτους και της επανάστασης» *Ουτοπία*, 61: 59 – 88.